

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TEK KUTUPLULUKTAN ÇOK KUTUPLULUĞA DOĞRU
YENİ DÜNYA

Tez DanıŐmanı
Doç Dr. Ahmet Serhat ERKMEN

HAZIRLAYAN
Ayben ÇEVİK

ANKARA-2015

Ayben ÇEVİK tarafından hazırlanan 'Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya' adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi:.. 13 / 02 / 2015 .....

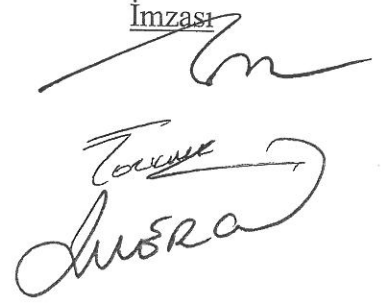
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı):

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Menderes ÇINAR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Serhat Ahmet ERKMEN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Sezgin MERCAN

İmzası

TEŐEKKÜR

“Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Yeni Dünya” başlıklı tez çalışmamın her aşamasında bana verdiği destek ve gösterdiği anlayış için tez danışmanım Doç. Dr. Serhat ERKMEN’e jüri üyeleri Prof. Dr. Menderes ÇINAR’a ve Yrd. Doç. Dr. Sezgin MERCAN’a teőekkür ederim.

Öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli amcam Mehmet ÇEVİK’e teőekkür ederim.

ÖZET

Uluslararası sistem, ekonomi, politika, bilim, teknoloji ve askeri faktörlerin sürekli devinim içerisinde olduğu karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya üzerinde yaşanan gelişmeler uluslararası sistemi çeşitli şekillerde etkilemiş ve uluslararası sistemin değişmeye başlamasına sebep olmuştur.

Bu tezde, sistem analizi yaklaşımı kullanılarak, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından ortaya çıkan tek kutuplu sistemin 11 Eylül saldırılarıyla sarsılmaya başladığı ve günümüze kadar yaşanan gelişmelerle uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme doğru evrilmeye başladığı konusu işlenmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan tek kutuplu sistemin lideri ABD olmuştur. Ancak ABD'nin (Afganistan ve Irak müdahalesi gibi) izlediği politikalar sonucu dünya üzerinde eski güvenilirliğinin azalması ve zaman içinde BRICS gibi yükselen ekonomilerin ortaya çıkması gibi faktörlerle uluslararası sistemin değişmeye başladığı görülmüştür.

Sonuç olarak, bu tez çalışmasında genel sistem kuramından başlanarak sistemin tanımı, uluslararası sistem ve çeşitleri incelenerek bir altyapı oluşturulmuştur. Sonrasında tarihte karşılığı bulunan tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu sistemler tarihsel verilerin yardımıyla teorik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ve günümüzde varlığı halen hissedilen ABD liderliğindeki tek kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme doğru evrildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek, iki ve çok kutuplu sistemler, Soğuk Savaş, sistem, BRICS, Renkli Devrimler.

ABSTRACT

The international system appears to us in a complex structure that includes economy, politics, science, technology and military factors together in constant action. As it was the case in the past, the developments in the world have influenced the international system in various ways and today have given rise to a change in this system.

In this thesis, a System Analysis Approach is used, and the issue of unipolar system that appeared with the end of the Cold War, and the shocks it experienced with the September 11th attacks are investigated. Also, the transformation of the international system towards a multi-polar system with the developments experienced so far is studied.

The leader of the unipolar system that appeared after the Cold War was the USA. However, with the American policies on Afghanistan and Iraq, the former reliability of the USA has decreased. With the emergence of the rising economies like BRICS in time, it has been observed that the international system has started to change.

As a result, a background has been formed in this study by examining the system definition, by defining the international system and its varieties. Then the unipolar, bipolar and multi-polar systems, which have historical counterparts, have been analyzed theoretically with the historical data. In the light of the obtained data, it is concluded that the unipolar system that appeared after the Cold War whose fiery leader was the USA, the effects of which are still felt today, has begun to be transformed into a multi-polar system.

Key Words: Unipolar, Bipolar and Multi-Polar Systems, Cold War, System, BRICS, Color Revolutions.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1. SİSTEM KAVRAMI VE SİSTEM KAVRAMININ ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KULLANIMLARI	10
1.1. Genel Sistem Kuramı.....	10
1.2. Sistem.....	11
1.2.1. Sistemin Tanımı.....	11
1.2.2. Sistem Çeşitleri: Açık ve Kapalı Sistemler.....	13
1.2.3. Sistemin Sürekliliği Değişimi ve Çöküşü ile İlgili Bilgiler.....	15
1.3. Uluslararası İlişkilerde Sistem ve Uluslararası Sistem.....	17
1.3.1. Uluslararası Sistemin Tanımı.....	17
1.3.2. Hiyerarşik Sistem.....	19
1.3.3. Güç Dengesi Sistemi.....	25
1.3.4. İki Kutuplu Sistem.....	33
1.3.5. Çok Kutuplu Sistem.....	39
1.4. Uluslararası Sistemin Dönüşümü.....	44
1.4.1. Güç Dönüşümü Teorisi.....	44

II. BÖLÜM

2. İKİ KUTUPLU SİSTEM (SOĞUK SAVAŞ)	50
2.1. İki Kutuplu Sisteme Tarihsel Bakış (1943-1991).....	52
2.1.1. Soğuk Savaş Nedir?.....	52
2.1.2. İki Kutuplu Sistemin Doğuşu: Savaşın Sona Ermesi ve Yeni Düzenin İnşası (1943-1947).....	56
2.1.2.1. Yüzdeler Anlaşması.....	57
2.1.2.2. Yalta Konferansı.....	58
2.1.2.3. Potsdam Konferansı	61
2.1.2.4. Bretton Woods Konferansı ve Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu.....	66
2.2. Soğuk Savaş Dönemi (1946-1991).....	70
2.2.1 John F. Kennan'ın 'Uzun Telgrafı'.....	71
2.2.2. Winston Churchill'in Fulton Konuşması.....	72
2.2.3. Truman Doktrini ve Marshall Planı.....	73
2.2.4. NATO ve Varşova Paktı'nın Kuruluşu.....	75
2.2.5. Uzakdoğu ve Ortadoğu'daki Durum.....	76
2.2.6. Detant Dönemi ve Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi.....	79
2.3. Soğuk Savaş'a Teorik Bakış.....	81

III. BÖLÜM

3. TEK KUTUPLU SİSTEM.....	89
3.1. Soğuk Savaş'ın Bitişi ve Tek Kutupluluğun Doğuşu.....	97
3.2. Tek Kutuplu Sistem (1990-2001).....	103
3.2.1. Yeni Dünya Düzeni ile Değişen Kurumlar.....	104
3.2.2. I. Körfez Savaşı (Irak Savaşı).....	107

3.2.3. Yugoslavya'nın Dağılması ve Balkan Krizi.....	112
3.2.4. Kosova Krizi.....	116
3.2.5. Avrupa'daki Durum.....	119
3.2.6. Küreselleşme.....	121
3.3. Tek Kutuplu Sisteme Teorik Bakış.....	127
IV. BÖLÜM.	
4. ÇOK KUTUPLU SİSTEME DOĞRU.....	134
4.1. Tek Kutuplu Sistemin Sarsılışı.....	138
4.1.1. 11 Eylül Saldırıları.....	138
4.1.2. Afganistan Müdahalesi.....	143
4.1.3. Irak Savaşı.....	148
4.1.4. Renkli Devrimler.....	164
4.1.4.1. Gül Devrimi.....	165
4.1.4.2. Turuncu Devrim.....	167
4.1.4.3. Renkli Devrimler Amacına Ulaştı mı? Ukrayna Krizi 2014.....	168
4.2. Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Bir Dünya Düzeni	172
4.2.1 BRICS Ülkeleri.....	172
4.2.1.1. Çin.....	175
4.2.1.2. Rusya.....	179
4.2.1.3. Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika.....	184
SONUÇ	187
KAYNAKÇA.....	193

KISALTMALAR

- ABD - Amerika Birleşik Devletleri
- AB - Avrupa Birliği
- AGİK - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- BM - Birleşmiş Milletler
- BİO - Barış İçin Ortaklık
- BRICS - Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
- CENTO - Merkezi Anlaşma Teşkilatı
- CRA - İhtiyati Rezerv Düzenlemesi
- DYY - Doğrudan Yabancı Yatırım
- GATT - Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
- GSMH - Gayrisafi Milli Hasıla
- GSYİH - Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- INF - Orta Menzilli Nükleer Silahları Sınırlandırma Anlaşması
- IMF - Uluslararası Para Fonu
- IAEA - Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
- IFOR - Uygulama Kuvveti
- ICT - Bilgi ve İletişim Teknolojileri
- ISAF - Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
- IBRD - Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
- KİK - Körfez İşbirliği Konseyi
- KOMİFORM - Komünist Enformasyon Bürosu
- LDK - Kosova Demokratik Partisi
- NATO - Kuzey Atlantik Savunma Paktı
- NGO - Sivil Toplum Örgütü
- OECD - İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OEF - Kalıcı Özgürlük Operasyonu

SEATO - Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı

SSCB - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

START - Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması

UÇK - Kosova Kurtuluş Ordusu

UNAMA - Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Gücü

WTO - Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Uluslararası ilişkileri anlamak için birey, devlet ve sistem üzerinden çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Devletleri uluslararası sistemlerin aktörleri olarak ele alan ve devleti yapı içerisinde hareket eden birimler olarak algılayan teoriler 1970'lerden itibaren ağır basmaya başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan iki devletin önderliğindeki güç mücadelesi 1991 yılında sona erdikten sonra nasıl bir uluslararası sistemin ortaya çıkacağına ilişkin tartışmalar artmış ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğinde tek kutuplu bir sistem oluştuğu üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Ne var ki, 11 Eylül olaylarıyla başlayan tarihsel gelişmeler uluslararası sistemin türüne ilişkin tartışmaları tekrar gündeme taşımıştır. Bu tartışmaların konusu bu sefer uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru evrildiği üzerinedir.

Bu tez çalışmasında, Türkiye'de uluslararası ilişkileri sistem düzeyinde inceleyen öncü isimlerden olan Hasan Köni'nin sistem kavramı ve bu sistem kavramının uluslararası ilişkilerdeki kullanımı izlenmiştir. Bununla beraber uluslararası sistem kavramı ve bunun anlaşılmasına ilişkin örnekler aynı sırayla ele alınmıştır. Köni, sistemi aralarında herhangi bir nedenle ilişkiler bulunan öge veya birimler seti olarak tanımlamaktadır. Bu ögeler ya da birimler seti belli amaca ulaşmak üzere beraber hareket ederler ve bir bütün olarak dış çevreden görevsel ve biçimsel bir sınırla ayrılırlar. Bir örnekle açıklamak gerekirse; bir ülkenin siyaset sisteminde var olan siyasal partiler, oy verenler, parlamento, hükümet, devleti yönetmekle yükümlü

siyasal bir sistemin ögeleridir ve bir amaç için beraber hareket ederler. Siyasi partilerin amaçlarının seçim zaferi elde etmek olduğu söylenebilir. Başka bir ülkenin siyasal yönetimi ise diğer ülkenin dış çevresini oluşturur.¹

Köni, sistem kuramının kavramlarını üç grupta toplamıştır. I. Grup sistemin tanımı ile ilgili kavramları; II. Grup sistemin niteliği, ögeleri, varlığını sürdürmesi ile ilgili bilgileri ve III. Grup sistemin sona ermesi ile ilgili kavramları içermektedir.²

Bu çerçevede, birinci bölümde Genel Sistem Kuramı, sistemin tanımı, sistem çeşitleri ve sistemin değişimi ile çöküşüne ilişkin kategoriler incelenmiştir. Devamında uluslararası ilişkilerde sistem ve uluslararası sistemin tanımı yapılarak uluslararası sistem çeşitlerinin farklı yazar ve ekoller tarafından yapılan tanımlamalarına yer verilmiştir. Bununla beraber Kalevi J. Holsti, Richard N. Rosecrance ve Morton Kaplan'ın sistem içindeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri, gücün dağılımını ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen kuralların işleyiş biçimini dikkate alarak ortaya koydukları uluslararası sistem türlerinden bahsedilmiştir. Bu uluslararası sistem türlerinden tarihsel karşılıkları olan tek kutuplu/hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem dört grup altında toplanarak ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Son olarak, uluslararası sistemlerin ezelden ebede kadar sürüp gitmedikleri gerçeğinden yola çıkılmış ve bazı koşulların değişmesiyle sistemlerinde değişebileceği güç dönüşümü teorisi çerçevesinde incelenmiştir.

---

¹ Hasan Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, (Ankara: ASAM, 2001), ss. 6-7.

² A.g.e. s. 11.

Bu çerçevede, ikinci bölümde tarih boyunca uluslararası sistemlerin her zaman bir değişim içinde olduğu ve bu değişimin sistemlerin dinamik bir denge yapısına sahip olmaları nedeniyle gerçekleştiği açıklanmıştır. Bir sistemin *yeni* olduğunu söyleyebilmek için; öğelerinden birinde *fiziksel* bir değişimin olması; öğelerinin *eylemlerinin, amaçlarının, sisteme üyeliğin, sistemin karar verme yönteminin* ve sistem içi *etkileşim süreçlerinin* değişmesinin gerektiği ifade edilmiştir.

Benzer biçimde, bir sistemin çökmesi için de bazı durumların gerçekleşmesi gerektiği ve bu durumların; bir örgütün *kuruluş amaçları* yönünde çalışmaması, sistemi oluşturan *öğelerin ilişki ve desteklerini* sona erdirmeleri, sistemin *iç dengesinin bozulması* ve *görevlerini* yerine getirememesi, sistem öğelerinin *ögelik özelliklerini* yitirmeleri ve sistemin görevlerini daha iyi yerine getiren *başka bir sistemin gelişmesi* olduğu belirtilmiştir.

Devamında, Soğuk Savaş'ın ne olduğu, ne zaman başladığı, bu dönemden kimin sorumlu olduğu sorularına cevap aranmış ve 1943-1991 yılları arasındaki dönemde iki kutuplu sistemin ortaya çıkışı ile sona ermesine kadar yaşanan dikkate değer tarihsel gelişmeler incelenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte oluşmaya başlayan iki kutuplu sistemin, konferanslar, anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ile nasıl inşa edildiğine değinilmiştir. ABD ve SSCB arasında girederek derinleşen uçurumun dünyayı demir bir perde ile nasıl ikiye böldüğü, bu iki süper gücün kendi ideolojilerini dünyaya yaymak için nasıl politikalar izledikleri ve giriştikleri güç mücadelelerine yer verilerek detant dönemi ve SSCB'nin nasıl

dağıldığı anlatılmıştır. Son kısımda ise, Morton Kaplan tarafından gevşek ve sıkı olmak üzere iki kategoride incelenen ve belli kuralları olduğu belirtilen iki kutuplu sistemin bir örneği olarak soğuk savaş dönemi incelenmiştir. İki kutuplu sisteme bir örnek teşkil eden soğuk savaş dönemi bu kuralların doğrultusunda ve bu kurallara karşılık gelen tarihsel örnek olaylarla maddeler halinde incelenmiştir. Bu tarihsel bilgiler ışığında teorik bilgilerden de faydalanılarak sözkonusu dönemin neden iki kutuplu olarak adlandırıldığına cevap bulunmuştur.

İkinci bölümle aynı mantıksal düzen içerisinde ele alınan üçüncü bölümde iki kutuplu sistemin sona ermesiyle ortaya çıkan tek kutuplu sistemin ne olduğu hem teorik açıdan hemde tarihsel olgular yardımıyla açıklanmıştır. 1991 yılından sonra ABD'nin dünyadaki tek süper güç olarak kalmasıyla tek kutupluluğun ne olduğuna ilişkin olarak yapılan farklı tanımlamalardan yola çıkılarak bir devlet olarak kutbun ne olduğu, uluslararası sistemin tek kutupluluk eşiğini geçtiğinin nasıl ve ne derece anlaşılabilirliği tartışılmıştır.

Dünya üzerindeki belli başlı devletlerin belirli tarihsel aralıklardaki ekonomik ve askeri harcama boyularını gösteren tablolar ve ABD'nin 1995 yılında açıkladığı "Angajman ve Genişleme" politikası ile ABD'nin hem ekonomik, hem askeri hem de ideoloji açısından dünyada üstün bir devlet ve tek kutuplu sistemin lideri olduğu kanıtlanmıştır.

Bununla beraber, ABD'nin I. Körfez Savaşı'nı kazanarak stratejik bir yer olan Basra Körfezi bölgesindeki varlığını artırdığı, bölgeye yeni bir biçim vermek için fırsat elde ettiği ve tercih ettiği dünya düzenine karşı çıkanları

cezalandırıldığı; bununla beraber Balkan ve Kosova krizlerine de değinilerek Avrupa bölgesinde çıkan bu krizlerin ABD'nin müdahalesiyle çözüldüğü anlatılmıştır. Bu olgular ABD'nin dünyadaki tek süper güç ve tek kutuplu sistemin lideri olduğunu kanıtlayan somut örnekler olarak kullanılmıştır.

Küreselleşme kavramı da ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunun somut bir kanıtı olarak ayrı bir başlık altında incelenmiş, küreselleşmenin ABD'nin birleştirici kültürü, piyasa hacmi, siyasi kurumlarının sahip olduğu nüfuzu gibi çeşitli sebeplerle bugünkü evresine ulaştığı ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına aldığı tartışılmıştır. İngilizcenin en yaygın kullanılan dil olması, tüm dünyada Hollywood yapımı filmlerin izlenmesi, "fast food" yemek tarzının neredeyse tüm dünyaya yayılması, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara bağlı ülkelerin Batı tarzı iş yapmaya zorunlu olması gibi küreselleşmenin somut göstergeleri ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunun kanıtları olarak kullanılmıştır.

Son bölüm de, diğer bölümler gibi aynı sistematik yapı içerisinde ele alınmıştır. Çok kutuplu sistemin ne olduğu, daha çok hangi uluslararası sistem türüne benzediği ve devletlerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği açıklanmıştır. Bazı yönleriyle güç dengesi sistemiyle bazı yönleriyle de iki kutuplu sistemle benzerlikler gösteren çok kutuplu sistemde ikiden fazla bloklaşma ya da koalisyonun söz konusu olduğu, diğer taraftan blok liderleri ve blok üyeleri arasındaki ilişkilerin gevşek iki kutuplu sistemi andırıldığı, ancak daha esnek olduğu ve ittifakların daha sık değiştiği belirtilmiştir. Rosecrance'ın yarattığı iki-çok kutupluluk ve Mearsheimer'ın

yarattığı dengeli çok kutupluluk ve dengeli olmayan çok kutupluluk kavramları açıklanmıştır.

Devamında, tek kutuplu sistemin sarsılmaya başlamasında adeta bir milat olarak kabul edilebilecek olan 11 Eylül saldırıları ele alınmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra iki durumun ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri ABD'nin kendi kurduğu yeni dünya düzeninin kurallarına uymayan politikaları izlemeye başlaması, diğeri artık tek kutuplu sistemin önderi pozisyonunun sarsılmaya başlamasıdır.

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek kutuplu sistemde gücünü en üst seviyede hisseden ve 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren küresel terörün tehdidiyle karşı karşıya kalan ABD, ilk olarak 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanması olayları ile sarsılmıştır. 11 Eylül 2001'de kendi topraklarında ilk kez bu kadar büyük çapta bir saldırıya maruz kalan ABD artık küresel terörizmi tehdit olarak değerlendirmeye başlamıştır.

ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül saldırılarından, ABD'nin bu olaya nasıl bir tepki verdiği ve sonrasında izlediği yol haritasından bahsedilmiştir. ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olma özelliğini kullanarak doğruluğu tartışılan gerekçeler sunup Afganistan ve Irak'a nasıl müdahale ettiği, gerçekleştirdiği müdahalelerden önce ortak bir uluslararası tutum oluşmadığı, buna rağmen bu müdahaleleri gerçekleştirdiği ve müdahalelerden sonra yapılan anketlerde dünya üzerindeki imajının ve güvenilirliğinin nasıl zedelendiği anlatılmıştır.

Tek kutuplu sistemin lideri olarak kabul edilen ABD'nin tahtını sarsan başka bir gelişme olarak Renkli Devrimler'e yer verilmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) coğrafyasında ilk devrimler, Soğuk Savaş'ın en şiddetli olduğu 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu devrimlerle SSCB'nin yıkılması hedef alınmış ve bunda da başarı sağlanmıştır. Daha sonra yıkılan eski Sovyet kuşağının yasal mirasçısı olan Rusya'nın etkisinin kırılmasına yönelik yeni bir plan devreye konmuştur. Renkli Devrimler denen bu plan ile ABD, Batı yanlısı iktidarları başa getirerek eski Sovyet bölgesindeki etkisini artırmaya çalışmıştır. Kısa vadede başarılı olarak görülen bu plan uzun vadede ABD'nin o bölgeden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Gül Devrimi, Turuncu Devrim ve 2014 yılında başlayan Ukrayna Krizi olayları incelenerek bu olaylar üzerinden ABD'nin liderliği tartışılmıştır.

Devamında, yükselen ekonomiler olarak kabul edilen BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru evrilmeye başladığının bir göstergesi olarak sunulmuş ve bunun gerekçeleri açıklanmıştır.

BRICS grubunun fiili ekonomik lideri olan Çin, uluslararası sistemin dönüşümünün bir göstergesi olarak ayrı bir başlık altında incelenmiştir. İmalat sanayisinin küresel merkezi ve ulus ötesi üretim ağlarının ihracat platformu olarak kabul edilen Çin'in yükselişi, kuşkusuz 21. yüzyılın en büyük olaylarından biri olmuştur. Ikenberry'e göre, zamanında SSCB, ABD ile sadece askeri olarak rekabet ederken, giderek gelişen Çin, ABD'nin hem ekonomik hem de askeri rakibi olarak küresel güç dağılımında önemli bir

değişim yaratacaktır. Çin güçlendikçe ABD'nin pozisyonunun giderek zayıflamasının iki sonucu olabilir. Bunlardan birincisi, Çin artan etkisiyle uluslararası sistemdeki kuralları ve kurumları kendi çıkarlarına göre yeniden şekillendirebileceği ihtimali, diğeri ise ABD'nin Çin'i giderek büyüyen bir güvenlik tehdidi olarak görebilme ihtimalidir. Bu gelişmelerin sonu olarak güç dönüşümünün tipik özellikleri olan gerginlik, güvensizlik ve çatışma ortaya çıkacak ve sistem dönüşecektir.

Sistemin dönüşmeye başladığının bir diğeri göstergesi olarak Rusya da ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. 2014 Ukrayna Krizi'nde takıntıyı tutum ile adeta ABD'nin elini kolunu bağlayan Rusya'nın, kendisine uygulanan yaptırımlara karşı politikalar üretmesiyle, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in yaptığı konuşmalarda ABD'ye karşı verdiği mesajlarla ve yaptırımların devam ettiği bir dönemde Çin ile gerçekleştirdiği 400 milyar dolarlık doğalgaz anlaşmasıyla uluslararası sistemin çok kutupluluğa doğru evrilmesine nasıl bir etkide bulunduğu anlatılmıştır.

Bununla beraber BRICS ülkeleri bir grup olarak ele alınarak kendi aralarında çalışmalara yapıp küresel finans sisteminde daha etkin rol oynamak için bir uluslararası para fonu, bir de yardım fonu kurma kararı almalarından, İhtiyati Rezerv Düzenlemesi (*Contingent Reserve Arrangement-CRA*) ve Yeni Kalkınma Bankası (*New Development Bank*) adındaki bu kurumların Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın alternatifi olmalarından ve böylece BRICS ülkelerinin alternatif bir uluslararası finansal yapının temellerini atarak uluslararası ticaret konularında daha etkin lobi yapabileceklerinden bahsedilmiştir.

Sonuç bölümünde ise, elde edilen bilgiler yardımıyla uluslararası sistem, ekonomi, politika, bilim, teknoloji ve askeri faktörlerin sürekli devinim içerisinde olan karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıktığına ve ABD'nin bilim, teknoloji, ekonomi ve askeri alandaki liderliği devam etmekle beraber yavaş yavaş üstünlüğünü yitirmeye başladığına dikkat çekilmiştir. Bununla beraber Çin'in aynı alanlardaki faaliyetlerinde ABD'ye çok yaklaşmış durumda olduğu, Rusya'nın ise her ne kadar Ukrayna krizi sebebiyle yaptırımlara uğrasa da Çin gibi ABD'nin kapasitesine yaklaşmış bir güçle müttefik olmasının avantajlarını yaşayacağı tespitlerinden hareketle uluslararası sistemin evrilmeye başladığı ve bu dönemin dünyayı çok kutuplu bir sisteme doğru götürdüğünün söylenebileceği belirtilmiştir.

I. BÖLÜM:

1. SİSTEM KAVRAMI VE SİSTEM KAVRAMININ ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KULLANIMLARI

1.1. GENEL SİSTEM KURAMI

Genel Sistem Kuramı'nın kaynağı doğa bilimleridir. Modern bilimde artan uzmanlaşmayla birlikte çeşitli bilim dalları arasındaki ilişkinin kopması karmaşık olayların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Tüm bilim dalları için geliştirilen kuramları birleştiren genel bir kurama ihtiyaç duyulması sonucu Genel Sistem Kuramı ortaya çıkmıştır.³ Genel Sistem Kuramı tüm sistem çeşitlerinin (somut, kavramsal, soyut, doğal ya da insan yapımı) kendi iç doğalarının dışında ortak özellikleri bulunduğu fikri üzerine doğmuştur. Temel bir bilim olarak Genel Sistem Kuramı, sistemin fiziksel şekliyle değil, sistemin genel özellikleri gibi soyut düzeydeki kavramlarla ilgilenmektedir.⁴

Genel Sistem Kuramı'nın fikir babası olan Von Bertalanffy'de 1967 yılında yazdığı makalesinde Genel Sistem Kuramı'nı "sistem teorisinin güzelliği, psikofizyolojik olarak nötr olması, kavramlarının ve modellerinin hem maddi hem de maddi olmayan fenomenlere uygulanabilir olmasıdır." şeklinde tanımlamıştır.⁵

³ Oran R. Young, *Systems of Political Science*, (New Jersey, 1968), s. 14.

⁴ Lars Skyttner, *General Systems Theory Ideas&Applications*, (Singapore: World Scientific Publishing, 2001), s. 36.

⁵ Aktaran, Skyttner, *General Systems Theory Ideas&Applications*, s. 52.

1.2. SİSTEM

1.2.1. Sistemin Tanımı

Sistem sadece sosyal bilimlerin değil, fen bilimleri ve mühendisliğinde sıklıkla başvurduğu bir kavramdır. Örneğin, bilgisayar sistemleri üzerine yapılan bir çalışmada sistem; bir hedefi gerçekleştirmek üzere bir arada çalışan, birbirleriyle ilişkili parçalardan oluşan, girdi ve çıktıları olan, sınırları belirlenmiş bir bütün olarak tanımlanmıştır.⁶ Diğer bir deyişle sistem, karşılıklı olarak birbirini etkileyen parçaların bir bütün olarak hareket etmek amacıyla birleşimidir. Parçalar bütünü oluşturur ancak her parçanın kendi özgünlüğü vardır ve bu parçaların oluşturduğu bütün, her bir parçanın işlevinden farklı bir amaca hizmet eder. Araçlardaki soğutma sistemi düşünülecek olursa; radyatör, pervane, termostat, su pompası, hortum ve vidalar soğutma sistemini oluşturur. Bu parçalar ancak beraberce çalıştıkları zaman motorun aşırı ısınmasını önlerken, tek başlarına böyle bir amaca hizmet etmezler.⁷

Sistemler konusunda yapılan araştırmalar ve gözlemler sonucunda birçok sayıda bilim insanı ve araştırmacı çeşitli tanımlar yapmıştır. Örneğin, Skyttner, sistemi, “gözlemciye sergilenen (sunulan) bir şey değil, gözlemcinin fark ettiği bir şeydir”⁸ diye tanımlarken Kenneth Boulding (1985) “kaos olmayan her şey”⁹, Charles McClelland “kendilerini dış çevreden ayıran ve belirlenebilen sınırlar içinde etkileşmekte olan bir

⁶ Oya Kalıpsız vd., *Bilgisayar Bilimlerinde Sistem Analizi*, (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2006), s. 17.

⁷ Yavuz Ergil, Ünsal Sığırı, *Sistem Yaklaşımı*, (Ankara: Asil Yayıncılık, 2008), ss. 75-76.

⁸ Skyttner, *General Systems Theory Ideas&Applications*, s. 52.

⁹ Kenneth Boulding, *The World as a Total System*, (London: Sage Publications, 1985), s. 9.

bütün”¹⁰ olarak tanımlamıştır. Yine sistem kavramını kullanan önemli isimlerden olan Russell Ackoff (1981) sistemin aşağıdaki üç koşulu karşılayan iki ya da daha çok elementten oluşan bir set olduğunu söylemiştir.

Bu koşullar:

- 1- Her bir elementin davranışı bütünün davranışı üzerinde etkilidir.
- 2- Elementlerin davranışı ve bütüne olan etkileri birbirine bağımlıdır.
- 3- Elementlerin alt gruplarının bütünün davranışları üzerinde etkisi vardır ama hiç birinin bağımsız olarak bir etkisi yoktur.¹¹

Sistem içindeki öğeler eylemleriyle birbirinin doğasını tamamladıklarından hangi öğelerin birbiriyle ilişkili olduğunu belirlemek ve sistemin sınırlarını oluşturmak bir sistemin incelemesini yaparken gereklidir. Bu şekilde sınırlar belirlenmiş ve gerçek dünyadaki bir olayın veya yapının soyutlandırılması, basitleştirilmesi ve kavramsallaştırılması anlamına gelen bir model ortaya çıkmış olur.¹²

Sistem kavramının uluslararası ilişkilerde kullanımının öncülerinden olan John Burton’a göre ise, devletler bir birim olarak sistem içindeki etkileşimi oluşturur, ancak devlet bir sistem değildir. Ona göre, devlet, merkezi otoritenin yetki alanındaki coğrafi bir alan olup siyasal, ekonomik ve sosyal sistemler kümesinden oluşmaktadır. Ama bu sistemler arasındaki ayırım önemlidir. Çünkü sistemlerin bazıları devletin sınırları içinde bazıları ise sınırın dışındadır. Bu sistemlerin içinde devlet özerk değildir. Öğrenciler, bilim adamları, dini gruplar ve tüccarlar başka sistemlerin etkileşimlerini

¹⁰Aktaran, Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2008), s. 154.

¹¹Aktaran, Skyttner, *General Systems Theory Ideas&Applications*, s. 52.

¹²Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, s. 11.

oluştururlar. Dünya toplumu, devlet sınırları içinde ya da dışında oluşan bütün bu ilişki setlerinden meydana gelmektedir.¹³

1.2.2. Sistem Çeşitleri: Açık ve Kapalı Sistemler

Sistem, dış çevresiyle etkileşimine bağlı olarak *açık* ve *kapalı* şeklinde tanımlanmaktadır. Herhangi bir sistem dış çevreden gelen uyarılardan etkilenmiyorsa buna kapalı sistem, dış çevreleriyle etkileşimde bulunan sistemlere de açık sistem denir.¹⁴

Kapalı sistemler, dışarıdan bilgi, enerji ve ham madde almayan sistemlerdir. Kapalı bir sistemin kendi kendine yeten ve çevresinden ayrılmış bir yapısı vardır. Aslında, “kapalı sistemler sadece teoride söz konusu olabilir, çünkü gerçek ve işleyen durumdaki sistemlerin kendi çevreleri ile etkileşimleri kaçınılmazdır”¹⁵ fikri her ne kadar doğru olsa da kapalı sistemlere çok nadir rastlanır ve bunlarda genellikle insanlar tarafından yapılır. Örneğin; laboratuvar ortamında gerçekleştirilen bir deneye de kapalı sistem denilebilir. Çünkü deneyin dış çevreden etkilenmesi deneyi gerçekleştiren kişilerce önlenir.¹⁶

Açık sistemlerin özellikleri ise şunlardır:

- dış çevrelerden etkilenirler,

¹³ John W. Burton, “A System Approach to International Relations,” *International Social Science*, 1, 26, (1974), ss. 22-23.

¹⁴ Hasan Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, s. 11.

¹⁵ Ufuk Ayhan, “Kamu Kuruluşlarının Yönetiminde Sistem Yaklaşımının Uygulanabilirliği,” *Turkish Journal of Police Studies*, 12, 1, (2010), s. 112.

¹⁶ Stephen Pratten, “Realism, Closed Systems and Abstraction,” *Journal of Economic Methodology*, 14, 4, (2007), ss. 476-78.

- dışarıdan gelen girdiler sistem içinde belli bir işlemde geçerek yeni bir duruma ya da maddeye dönüşür,
- aldıkları bilgi ya da enerjiyi belli bir süreçten geçirdikten sonra bir ürün ortaya çıkarırlar,
- öğeler ve aralarındaki etkileşim değişebilir, çünkü öğeler öğrenebilirler.¹⁷ Çevreye uymak için sürekli değişirler. Çevreye uyabilme süreci sistemin dış çevreye verilen çıktılarının sonuçları hakkında bilgi sahibi olunmasıyla yani geri bildirimlerle mümkündür. Geri bildirimlerin olumlu ya da olumsuz olmasına paralel olarak ya aynı çıktıyı vermeye devam ederler veya hatalı çıktıyı vermeyi durdururlar,
- bir sistemin değişik öğeleri arasındaki uygunluk olan izomorfi, öğeler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi açısından önemlidir,¹⁸
- eylemlerin sonuçları bireylerin etkilerinden bağımsızdır, çünkü bir etkileşim vardır.¹⁹

1.2.3. Sistemin Sürekliliği, Değişimi ve Çöküşü İle İlgili Bilgiler

Sistemin dengesi, *sabit* ya da *kararsız, durgun ve dinamik dincilik* biçiminde bulunabilir. Bir sisteme dış çevreden gelen girdiler, bu dinamik süreç içerisinde sistemin genel niteliğini değiştirmezler. Sistemler dinamik bir denge yapısına sahip olduklarından sürekli bir değişme içerisindedirler. Bu değişme köklü bir değişme olmayıp bir gelişme biçiminde olsa da

¹⁷ Victoria Chick ve Sheila Dow, "The Meaning of Open Systems," *Journal of Economic Methodology*, 12, 3, (2005), s. 366.

¹⁸ Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, ss. 12-15.

¹⁹ Chick ve Dow, "The Meaning of Open Systems," s. 366.

sistemin değişip değişmediğine ilişkin bir takım kıstaslar ileri sürülmüştür.

Bu kıstaslara göre bir sistemin *yeni* olduğunu söyleyebilmek için;

- 1- Ögelerinden birinde *fiziksel* bir değişimin olması;
- 2- Ögelerinin *eylemlerinin* değişmesi;
- 3- Ögelerinin *amaçlarının* değişmesi;
- 4- Sisteme *üyeliğin* değişmesi;
- 5- Sistemin *karar verme yönteminin* değişmesi;
- 6- Sistem içi *etkileşim süreçlerinin* değişmesi, gereklidir.²⁰

Kapalı sistemler, dışarıdan bilgi, enerji ve ham madde alamadığından bir süre sonra çökerler.²¹ Kapalı sistemin çökmesi, yüksek derecede örgütlenmiş bir düzeyden daha az örgütlenmiş bir düzeye geçiş anlamına gelen *entropi* kavramı ile açıklanmaktadır.²²

Açık sistemler, kendilerine gelen bilgi ve enerjiyi depoladıklarından, herhangi bir nedenle enerji azalsa da sistemin içine yeni bir enerji verilebilmektedir. Açık sistem dış çevreyle ilgisi nedeniyle tükettiğinden daha fazla enerjiyi dışarıdan sağlayabilmektedir. Bu yüzden kapalı sistemlere göre daha avantajlı bir durumdadır.

Bir örgüt sisteminin çökmesi için;

- 1- Örgütün *kuruluş amaçları* yönünde çalışmaması;
- 2- Sistemi oluşturan *ögelerin ilişki ve desteklerini* sona erdirmeleri;
- 3- Sistemin *iç dengesinin bozulması ve görevlerini yerine getirememesi*;

²⁰ Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, ss. 15-17.

²¹ Ayhan, "Kamu Kuruluşlarının Yönetiminde Sistem Yaklaşımının Uygulanabilirliği," s. 112.

²² Skyttner, *General Systems Theory Ideas&Applications*, s. 65.

- 4- Sistem öğelerinin *öğelik özelliklerini* yitirmeleri;
- 5- Sistemin görevlerini daha iyi yerine getiren *başka bir sistemin gelişmesi*, gerekir. Buna örnek olarak Milletler Cemiyeti sisteminin çökmesi verilebilir.²³

Diğer taraftan, büyük sistemler içerisinde *alt sistemler* denilen daha küçük sistemler bulunabilir. Alt sistem, kendine ait sistemli özellikleri bulunan daha büyük bir sistemin parçasıdır.²⁴ Diğer bir deyişle, gözlemci tarafından algılanabilen etkileşim içinde unsurlara ve onu çevreden ayıran bazı tanımlanabilir sınırlara ya da ilişkilere sahip olan bir yapıdır.²⁵ Uluslararası bir siyasal sistem büyük bir sistemdir ve bir devletin siyasal sisteminin üst sistemidir. Devlet sistemi ise kendinden daha büyük bir sistemi ifade eden uluslararası sistemin alt sistemini oluşturur.²⁶

Yukarıda sistem kavramının farklı kullanımları özetlenmiştir. Bu çalışma çerçevesinde sistem, aralarında anlamlı bir ilişki olan ve parçalarından birisinde meydana gelen bir değişikliğin yapının tamamını etkilediği, bu nedenle değişime açık bağımlı değişkenler bütünü olarak ele alınacaktır. Bu noktadan sonra yukarıdaki tanımla bağlantılı olarak uluslararası ilişkilerde sistem kavramının kullanımları ve belli başlı uluslararası sistem tanımları işlenecektir.

²³ Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, s. 18.

²⁴ William R. Thompson, "The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory," *International Studies Quarterly*, 17, 1, (1973), s. 96.

²⁵ C. A. McClelland, *Theory and The International System*, (New York: Macmillan, 1966), s. 20.

²⁶ Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, s. 17.

1.3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİSTEM VE ULUSLARARASI SİSTEM

1.3.1. Uluslararası Sistemin Tanımı

Uluslararası ilişkilerde sistem farklı ekollere göre hem bir analiz düzeyi hem de analiz birimi olarak kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte uluslararası sistem, dünya siyasetinin temel birimleri arasındaki ilişkiler modeli olarak tanımlanabilir. Bu model daha çok dünyanın yapısı, büyük birimler içinde ya da arasında işleyen güçlerin niteliği, kapasiteleri ile bu tür birimlerin siyasi kültürü ve güçlerinin türüyle belirlenir.²⁷

Uluslararası sistem, farklı yazar ve ekoller tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin, İngiliz Okulu'nun önemli temsilcilerinden Hedley Bull ve Adam Watson'a göre uluslararası sistem "bir grup bağımsız siyasal topluluğun... ..her birinin davranışı diğerlerinin hesaplamalarında önemli bir etkidir anlayışıyla oluşturulan bir sistem"dir.²⁸ Neorealist olarak bilinen Waltz, uluslararası sistemin devletler, etkileşimler ve yapıdan oluştuğunu söylerken,²⁹ realist olarak kabul edilen K. J. Holsti, uluslararası sistemi "kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamı" olarak tanımlamıştır.³⁰ Liberal bir teorisyen olan Richard N. Rosecrance'a göre ise

²⁷ Wolfram F. Hanrieder, "The International System: Bipolar or Multibloc?," *The Journal of Conflict Resolution*, 9, 3, (1965), s. 299.

²⁸ Aktaran, Barry Buzan, Richard Little, "The Idea of International System: Theory Meets History," *International Political Science Review*, 15,3, (1994), s. 232.

²⁹ Kenneth Waltz, "The Emerging Structure of International Politics," *International Security*, 18, 2, (1993), ss. 44-45.

³⁰ Aktaran, Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 154.

uluslararası sistem bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapıdır.³¹

Holsti, tarihsel faktörlerin yanı sıra sistemin sınırını, sistemin içindeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri, gücün dağılımını, siyasal birimlerin temel karakterlerini ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen kuralların işleyiş biçimini dikkate alarak beş tür uluslararası siyasal sistem ortaya koymuştur. Bunlar: 1- hiyerarşik sistem, 2- güç dengesi sistemi, 3- gevşek iki kutuplu sistem, 4- sıkı iki kutuplu sistem, 5- çok kutuplu sistem'dir.³²

R. N. Rosecrance ise uluslararası sistemi, tarihsel bir yaklaşımla, devletlerin sayıları, yapıları, örgütlenme biçimleri ve aralarındaki ilişkileri dikkate alarak tek kutuplu, çok kutuplu ve iki-çok kutuplu (bi-multipolar) sistemler olarak sınıflandırmıştır.³³

Diğer taraftan, uluslararası sistem kuramı denilince akla gelen en önemli isimlerden olan Morton Kaplan ise, uluslararası siyasal sistemi örgütlenme durumlarını ve sayılarını dikkate alarak altı sınıfta incelemiştir. Bunlar: 1-güç dengesi sistemi, 2- gevşek iki kutuplu sistem, 3- sıkı iki kutuplu sistem, 4- evrensel sistem, 5- hiyerarşik sistem ve 6- birim veto sistemidir. Adı geçen modellerden sadece 'Güç Dengesi Sistemi' ve 'Gevşek İki Kutuplu Sistem'in tarihte benzeri bulunmaktadır. Diğer dört modelin

³¹ Richard N. Rosecrance, *International Relations: Peace or War?*, (NY: McGrawHill, 1973), ss. 65-70.

³² K. J. Holsti, *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory* (London, 1985), s. 100-65.

³³ R. N. Rosecrance, "Bipolarity, Multipolarity and the Future," *The Journal of Conflict Resolution*, 10, 3, (1966), s. 314-327.

görevi ise gevşek iki kutuplu sistemin olası dönüşümünü ve dönüşmesini sağlayan koşulların teorideki muhtemel tahminlerini göstermektedir.³⁴

Kaplan'ın tarihsel karşılıkları olmayan birim veto sistemi ve evrensel sistem tipolojilerini bir kenara bırakırsak ortaya konan diğer sistem tipolojilerini Kaplan ve Holsti'nin tanımlarından yola çıkarak tek kutuplu/hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem olarak dört grup altında toplamak mümkündür.

1.3.2. Hiyerarşik Sistem

Hiyerarşik sistemin kurgulanırken; otoriterlik, egemenlik ve hiyerarşi gibi kavramların üzerine inşa edildiği gözlemlenmektedir. Bu kavramların yanı sıra bir hiyerarşik sistemin imparatorluk, küresel hiyerarşi ve bölgesel hiyerarşi³⁵ biçimlerinde olduğu ileri sürülmektedir. Aşağıda hiyerarşik sistemin kavramı ve biçimleri özetlenecektir.

Hiyerarşik sistem, demokratik ya da otoriter olabilir. Eğer evrensel uluslararası sistem daha da entegre olmuş bir evrensel uluslararası sistem arzusunda olursa demokratik, ama güçlü blokların ulusal aktörleri gönülsüzse daha otoriter olacaktır. Aslında hiyerarşik sistem siyasal bir sistemdir. Organizasyonun işlevsel çizgileri coğrafi çizgilerden daha güçlüdür.

³⁴ Morton A. Kaplan, "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems," *The American Political Science Review*, 51, 3, (1957), s. 685.

³⁵ John M. Hobson ve Jim C. Sharman, "The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change," *European Journal of International Relations*, 11, 63, (2005), ss. 63-70.

Hiyerarşik uluslararası sistemin bu sıkı entegre olmuş hali onu istikrarlı yapar.³⁶

Hiyerarşik sistemler, bir dünya devleti ya da imparatorluk sistemi görünümünde olabilirler. Örneğin, 17. yüzyıl sonuna kadar olan hiyerarşik dönemde Kutsal Roma İmparatorluğu ve papanın yetkileri oldukça fazladır. Ayrıca devletlerin kendi politikalarını belirleme hakları yoktur. Ancak, 1648 yılında imzalanan Westphalia Barışı ile beraber Avrupa'da önemli bir dönüm noktası yaşanmış ve devletlere iç işlerinde tamamen bağımsız olma hakkı ve birbirlerinin iç işlerine karışmama kuralı getirilmiştir.³⁷

O halde, 1648 tarihinde imzalanan Westphalia Barışı ile birlikte, ulus devletlere dönüşen siyasi birimlerin egemenliklerini elde etmelerinden dolayı hiyerarşik sistemin ortadan kalktığı fikri akla gelmektedir.

Bu nedenle, hiyerarşinin tanımının yapılması hiyerarşik sistemin ne olduğunun anlaşılmasına fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Konuya ilişkin Hobson ve Sharman'ın 1648 yılına kadar hiyerarşik alt sistemlerin yaygın olduğunu ve uluslararası sistemin halen hiyerarşik ilişkilerle nitelendirildiğinin devam edildiğini³⁸ savunan makaleleri incelenmiştir. Bu makaledeki hiyerarşi ve egemenlik tanımlarının yapılmasının durumu analiz edebilmek açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Hobson ve Sharman hiyerarşiyi, uluslararası politikadaki aktörlerden birinin emrettiği, diğerinin itaat ettiği ve bu durumu her iki tarafın da doğru ve yasal gördüğü bir ilişki olarak tanımlamıştır. Egemenliği ise, tıpkı

³⁶ Kaplan, *Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems*, s. 694.

³⁷ Berna Türkdoğan Uysal, *Batı Haçlı Seferlerinden Avrupa Birliği'ne*, (İstanbul: İq Kültür Yayıncılık, 2006), ss. 29-30.

³⁸ Hobson ve Sharman, "The Enduring Place of Hierarchy ...," s. 63.

realistler, liberal kurumsalcılar ve yapısalcılar gibi onlar da, hiyerarşinin tersi olarak görmüşlerdir. Yani, egemenliğin, hiçbir aktörün emretmeye yetkili olmadığı ve yine hiçbir aktörün itaat etmesinin gerekmediği bir ilişki olduğunu savunmuşlardır.³⁹

Devletlerin egemenlik tanımının altında yanlış bilgiler yattığını öne süren Waltz, devletlerin egemen olmalarının onların ne isterlerse yapabilecekleri anlamına değil, diğer devletlerin etkisinden bağımsız oldukları ve istedikleri kararları alabilecekleri anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca, egemen devletlerin baskı altında olabileceklerini ve yapmak istediklerini neredeyse hiç yapamaz bir durumda olabileceklerini belirtmiştir. Devamında, ‘peki o zaman egemenlik nedir?’ sorusunu sorarak, bir devletin egemen olmasının onun iç ve dış problemleri ile baş etmek için, diğer devletlerden yardım alıp almamaya, onlara vaatte bulunurken özgürlüğünü kısıtlamaya ya da kısıtlamamaya kendisinin karar vermesi anlamına geldiğini söylemiştir. Egemen devletleri özgür bireylere benzeterek, onların da kararlarını olayların yarattığı ağır baskılar altında verdiklerini belirtmiştir.⁴⁰

Hobson ve Sharman, makalelerinde yer verdikleri bir örnekle hiyerarşinin halen devam ettiğine dikkat çekmektedirler. Örnek şöyledir: Büyük bir devlet olarak ABD diplomatik ve ekonomik baskı ile Honduras’ı Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin dışında kalmaya zorlarsa ya da uyuşturucu kaçakçılarına baskı yaparsa bu durum Honduras’ın egemenliği ile alakalı olmayacaktır. Eğer Honduras Hükümeti’nin anlaşma yapmak üzere katılımı

³⁹ A.g.e., ss. 69-70.

⁴⁰ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (USA: Addison-Wesley Publishing Company, 1979), ss. 95-96.

ABD Başkanı'nın rızası ile yasal olarak tanınırsa ya da Honduras yargıçları ABD Senatosu'ndan atılırlarsa, bu durum Honduras'ın egemenliği ile alakalıdır.⁴¹

Bununla birlikte, devletler her ne kadar Westphalia Barışı ile egemenliklerine kavuşsalar da hiyerarşik sistemin dünya siyasetinde baki olduğunu iddia eden Hobson ve Sharman, modern dönemden de örnekler vermişlerdir. Kıta ötesi Avrupa imparatorlukları ve Sovyet Bloğu gibi oluşumların hiyerarşik sistemler olduğunu, her birinin siyasi birimlerden oluştuğunu ve bu siyasi birimlerin de kendi politikalarını belirleme kabiliyetlerinin üzerinde gördükleri bir meşru otoriteyi tanımış siyasi birimlerden oluştuğunu iddia etmişlerdir. Hobson ve Sharman, özellikle, II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, uluslararası sistemdeki dominant aktörlerin 'emperyal hiyerarşiler' olduğunu ileri sürmüşlerdir. Asya ve Afrika'da yaşayan milyonlarca yerlinin 1960 yılına kadar çok çeşitli hiyerarşik siyasi düzenlemeler gösteren kıta ötesi Avrupa imparatorluklarının etkisi altında kaldığını ayrıca 1945-1989 yılları arasında da Doğu Avrupa'nın Sovyetlerin 'gayrıresmi emperyal hiyerarşi'si altında olduğu örneklerini vermişlerdir.⁴²

Diğer taraftan, bir sonraki bölümün başlığı olan Güç Dönüşümü Teorisi'nin büyük güçlerin hükmettiği genel küresel hiyerarşi üzerine odaklandığını iddia eden Organski, uluslararası sistemin birbirine paralel

---

⁴¹ Hobson ve Sharman, "The Enduring Place of Hierarchy...", s. 69.

⁴² A.g.e. ss. 70-71.

fonksiyonları olan bölgesel hiyerarşilerden oluştuğunu ileri sürdüğü çoklu hiyerarşi modelinde hiyerarşik sistemi somutlaştırarak açıklamaktadır.

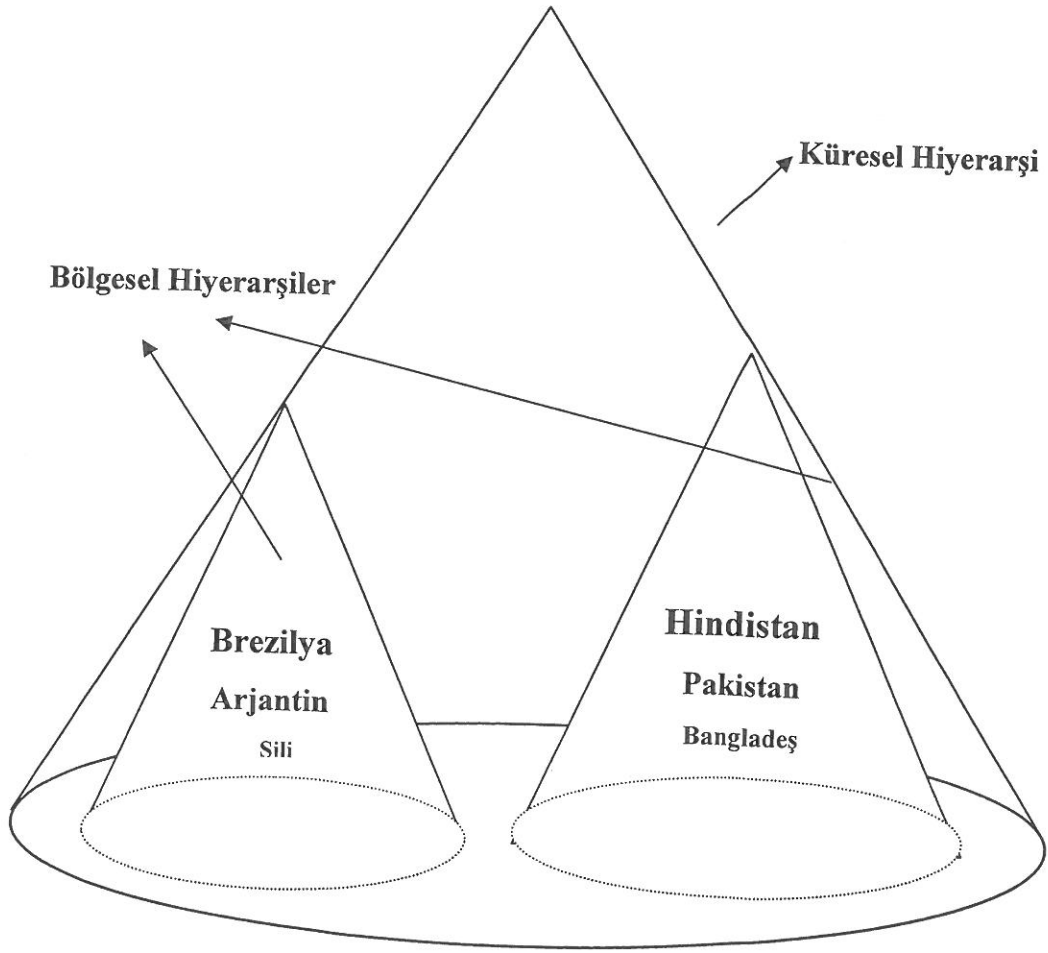
Organski, genel küresel hiyerarşinin kontrolü için yapılan savaşların aslında sistemin kontrolü için yapıldığını ve bu tarz çatışmaların çok güçlü devletleri kapsadığını ve son derece yıkıcı olduğunu belirtmiştir. Burada bahsedilen genel küresel hiyerarşinin ise aslında küresel sistem olduğunu söylemiştir.⁴³

Çoklu hiyerarşi modelinde ise bu yaklaşıma dünyadaki daha küçük güçleri de ilave etmiştir. Bu daha küçük güçlerin bölgesel hiyerarşileri genel küresel hiyerarşide işlemektedir. Bölgesel hiyerarşilerde statükoyu oluşturan ve sürdüren bölgesel hakim bir devlet vardır. Bölgesel hiyerarşideki diğer devletler, bu bölgesel statükodan ya yarar sağlar ve tatmin olur ya da mağdur olur ve tatminsizdir. Tatminsiz devletin bir güç eşitliğine ulaşmayı başarması durumunda bölgesel hiyerarşide savaş olması muhtemeldir. Küresel hiyerarşinin en üstündeki büyük güçler bölgesel düzeyde bir karşı karşıya gelme durumunu bozabilir ancak, bunu çok nadiren yaparlar.⁴⁴

---

⁴³ A.F.K. Organski, *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, (NY: Seven Bridges Press, 2000), s. 64.

⁴⁴ A.g.e., s. 65.

Şekil 1: Uluslararası Sistemdeki Bölgesel Hiyerarşiler⁴⁵

Organski, küresel uluslararası hiyerarşiyi kabataslak bir biçimde yüksekliğinin daha büyük gücü, genişliğinin de yüksek seviyelerdeki güçten daha fazla sayıda olan düşük seviyelerdeki gücü temsil eden bir üçgene benzetmiştir.⁴⁶

Güçlülerin sayısı az, zayıfların sayısı fazladır. Üçgenin koni olarak düzenlenmesi coğrafi uzaklığa üçüncü bir boyut katmaktadır. Şekil 1'de

⁴⁵ A.g.e., s. 65.

⁴⁶ A.g.e., s. 65.

görülebileceği üzere, örneğin Brezilya ve Hindistan benzer güçlere sahip olabilir ve bu yüzden üçgenin yüksekliği hemen hemen eşittir. Ama bölgesel hiyerarşide birbirlerini etkilemezler. Çünkü binlerce mil okyanus ve kıtalarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu yüzden, Hindistan Güney Asya'daki ve Brezilya ise Güney Amerika'daki bölgesel hiyerarşinin önemli aktörleridir.⁴⁷

Bölgesel hiyerarşiler tıpkı genel küresel hiyerarşi gibi işler ama aralarında farklılıklar vardır. Bölgesel hiyerarşiler genel küresel hiyerarşiyi desteklerler. Bölgesel hiyerarşiler dışarıdaki ve daha fazla aktörün izlediği uluslararası arenalardır. Büyük güçler, bölgesel hiyerarşi üyelerinin aralarındaki ilişkilere karışmak isterlerse karışırlar. Böylece dünya, fonksiyonel olarak benzer bir dizi güç hiyerarşileri olarak kavramlaştırılırsa, bölgesel hiyerarşilerin dış müdahalelere maruz kaldığını ama genel küresel hiyerarşinin en tepesindeki büyük güçlerin ilişkilerinin böyle bir müdahaleye maruz kalmadığını anlamak gerekir.⁴⁸

1.3.3. Güç Dengesi Sistemi

Güç dengesi sistemi, uluslararası ilişkilerdeki en etkili kuramsal fikirlerden bir tanesidir. Güç dengesi sisteminin cazibesi, sadece çağdaş politika tartışmalarına değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin akademik çalışmalarındaki devletler neden ve hangi koşullar altında belli bir dengeye liderlik ederler gibi temel sorulara da yanıt vermesinden gelmektedir.⁴⁹

⁴⁷ A.g.e., s. 65.

⁴⁸ A.g.e., s. 65.

⁴⁹ Victoria Tin-Bor Hui, v.d., "Testing Balance-of-Power Theory in World History," *European Journal of International Relations*, 13, 155, (2007), ss.155-156.

Güç dengesi üzerine yapılan çalışmalar uluslararası ilişkiler kadar eskidir. Kautilya güç dengesini kuramlaştırmış, Thucydides ise bir politika olarak savunmuştur. Ne zaman çoklu devletlerin etkileşim içinde olduğu bir sistem oluşsa, bu devletler arasındaki denge için endişe duyanlar hep olmuştur.⁵⁰ Birkaç on yıldan beri ise uluslararası ilişkiler literatürüne güç dengesinin barışçıl yapısal koşullar yarattığını savunan klasik realist yaklaşım hükmetmektedir. Hans Morgenthau, *Uluslararası Politika* başlıklı eserinde güç fikrini modern uluslararası ilişkilerin merkezine yerleştirip yüceltmış ve güç dengesini modern realizmin merkez kuramı haline getirmiştir. Güç dengesi kuramının anahtar terimi değişik anlamlar taşımaktadır. Claude'un da (1962) makalesinde yazdığı gibi "güç dengesi ile ilgili sorun, hiçbir anlamı olmaması değil, birçok anlamı olmasıdır."⁵¹

Morgenthau, aynı başlıklı eserinde statükoyu sürdürmeye ya da yıkmaya çalışan bazı ulusların güç isteklerinin güç dengesini ve güç dengesini elde etmek üzere hedeflenen politikaları doğurduğunu belirtmiştir. 'Denge' kavramına dikkat çeken Morgenthau güç dengesi sistemini şöyle açıklamıştır. Denge kavramı, fizik, biyoloji, ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi pek çok bilim dalında kullanılmaktadır. Denge otonom güçlerden oluşan sistemin istikrarını göstermektedir. Denge ne zaman dış güçler tarafından rahatsız edilse ya da sistemi oluşturan öğelerden biri ya da diğeri

⁵⁰ Brian Healy ve Arthur Stein, "The Balance of Power in International History," *Journal of Conflict Resolution*, 17, 1, (1973), s. 34.

⁵¹ Vesna Daniloviç, *Deterrence and Conflict Among Major Powers*, (USA: University of Michigan Press, 2000), ss. 71-73.

değişse sistem eski haline geri dönmeye ya da yeni bir denge bulmaya yönelecektir.⁵²

Tüm bilimlerdeki dengelerin kurulmasına ilişkin iki varsayım vardır. Birincisi, ögelerin dengelenmesi toplum için gereklidir; ikincisi ise, devletler arası bir dengenin olmaması durumunda bir öge diğerlerinin üzerinde üstünlük kurarak onların çıkarlarına ve haklarına tecavüz edecek ve belki de onları ortadan kaldıracaktır.⁵³

Sonuç olarak dengenin amacı, sistemi oluşturan ögelerin çeşitliliğinin yok olmaması ve sistemin istikrarını sürdürmesidir. Buradaki amaç sadece istikrarı sürdürmek olsa bir ögenin diğerlerini yok etmesine ya da onların üzerinde üstünlük kurmasına ve onların yerini almasına izin verilir. Ancak buradaki amaç hem istikrarı sürdürmek hem de sistemdeki ögelerin korunmasını sağlamaktır. Diğer bir deyişle, ögelerin muhalif eğilimlerine diğerlerinin muhalif eğilimlerinin üzerinde bir güç kazanmaması ölçüsünde izin verilmesi, yani her bir ögenin kendini diğerlerinden koruyabilecek kadar güce sahip olmasını sağlamaktır.⁵⁴

Morgentau, güç dengesi teriminin teknik olarak dört anlam taşıyabileceğini belirtmiştir. Morgentau güç dengesinin;

- güç dağılımını beraberinde getirmeyi hedefleyen bir hareket tarzı olduğunu,
- uluslararası politikadaki mevcut herhangi bir devletin konusunun tanımını olduğunu,

⁵² Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1948), ss. 125-30.

⁵³ A.g.e., ss. 125-30.

⁵⁴ A.g.e., ss. 125-30.

- yaklaşık olarak eşit dağıtılan uluslararası bir güç olduğunu,
  - uluslararası ilişkilerde herhangi bir şekilde dağıtılan politik gücü tanımlayan bir terim olduğunu,
- ifade etmiştir.⁵⁵

Morton A. Kaplan'a göre güç dengesi sistemi, siyasal bir alt sisteme sahip olmayan uluslararası toplumsal bir sistemdir ve Fransa, Almanya, İtalya vs. gibi yalnızca ulusal aktörleri içermektedir.⁵⁶ Kaplan, güç dengesi sisteminin, sistemin tipik davranış özelliklerini karşılayan 6 temel kuralla işlediğini savunmuştur. Bu kurallar;

- 1- Kabiliyetlerini artır ancak savaşmak yerine müzakere et.
- 2- Kabiliyetlerini artıramamayı kabul etmek yerine savaşmayı tercih et.
- 3- Temel bir aktörü ortadan kaldırmak yerine savaşı durdur. (Burada temel aktör olarak kastedilen büyük güce sahip aktördür.)
- 4- Sistem içinde üstünlük elde etmeye meyilli olan aktör ya da herhangi bir koalisyona engel ol.
- 5- Ulus üstü örgütsel kuruluşlara katılan aktörleri bu kuruluşlara üye olmaları konusunda engelle.
- 6- Yenik düşmüş ya da kısıtlanmış temel ulusal aktörlerin makul partnerler olarak tekrar sisteme girmelerine izin ver ya da önceden temel aktör olmayanları o sınıflandırmanın içine dahil et. Tüm temel ulusal aktörlere makul partnerler olarak davran.⁵⁷

⁵⁵ A.g.e., s. 132-60.

⁵⁶ Kaplan, "Balance of Power..." s. 686.

⁵⁷ A.g.e., s. 686.

İlk iki kural, uluslararası sosyal sistem içinde siyasal bir alt sistemin olmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. Bu nedenle, temel ulusal aktörler korunma için birbirlerine ya da müttefiklerine itimat etmek zorundadırlar. Ancak, aktörler zayıf ise müttefikleri onları terk edebilirler. Bu nedenle, temel ulusal bir aktör eninde sonunda kendi milli değerlerini koruma kabiliyetine sahip olmak zorundadır.⁵⁸

Üçüncü kural, belli sınırların ötesine kadar genişlemenin milli özelliklerle bağdaşmayabileceği gerçeğini göstermektedir.⁵⁹

Dördüncü ve beşinci kural, üstün bir koalisyon ya da ulusal aktörün diğer ulusal aktörlerin çıkarları açısından bir tehdit oluşturabileceği gerçeğini göstermektedir.⁶⁰

Altıncı kural, sisteme üyeliğin temel kurallara uyan davranışlara ya da güç dengesi normlarına bağlı olduğunu ifade eder. Eğer temel aktörlerin sayısı azalırsa güç dengesi sistemi istikrarsızlaşacaktır. Bu nedenle, temel ulusal aktörlerin sayısını kritik olan alt sınırın yukarısında tutmak, sistemin istikrarı açısından önemli bir koşuldur. Bu da en iyi şekilde, yenilen aktörleri ya da düzelmiş olan olağandışı aktörleri sistem içine tam üyelikle döndürerek yapılır.

Sistemin temel kuralları birbiriyle bir denge halindedir. Ancak bu, belirli kurallar sadece belirli uluslararası sistemlerde ortaya çıkar anlamına gelmemektedir. Örneğin, ilk iki kural, iki kutuplu sistemlerdeki blok liderlerine de uygulanabilir. Bununla birlikte, sözkonusu iki kural hem güç

⁵⁸ A.g.e., s. 686.

⁵⁹ A.g.e., s. 686.

⁶⁰ A.g.e., s. 686.

dengesi sistemi hem de iki kutuplu sistem için gereklidir; çünkü sözkonusu iki kuralın yok olması durumunda her iki sistemin de diğer kuralları dönüşecektir.⁶¹

Sistemin kuralları birbirine bağımlıdır. Örneğin, yenilmiş temel ulusal aktörlerin yeniden yapılandırılmaması, olağandışı ulusal aktörleri ya da potansiyel üstün koalisyonları engelleyebilecek kabiliyete sahip olan koalisyonların oluşumuna engel olacaktır. Kurallar setinin dengesi devamlılığı olan bir denge olmayıp zaman diliminde farklı eylemlerden oluşur. Bu nedenle, sistemi değiştirecek küçük değişiklik ihtimali eğer yeterli zaman verilirse büyüyecektir.⁶²

Morton Kaplan, burada bahsedilen dengenin kendini yeniden kuran tahterevalli misali mekanik bir denge olmadığını diğer değişkenlerdeki değişimin sonucu olarak seçilmiş değişkenlerin istikrarını sürdürdüğü bir ‘sabit durum’ ya da homeostatik bir denge olduğunu belirtmiş ve bir örnekle açıklamıştır. Vücut, kan ısısını sıcak havada terleterek veya soğuk havada cildi kızartarak ‘sabit durum’da muhafaza eder. Uluslararası sistem, insan vücudu gibi basit bir şekilde sabit değildir. Uluslararası sistem devletlerin iç değişkenlerine göre seçici bir şekilde hareket eder ve istikrarsız devletlere önderlik edenleri reddeder.⁶³

Morton Kaplan bir güç dengesinin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ve birbirlerine karşı açık üstünlükleri olmayan en az beş büyük devletin olması

⁶¹ Kaplan, “Balance of Power...,” s. 687.

⁶² A.g.e., s. 687.

⁶³ A.g.e., s. 688.

gerektiğini savunmuştur. Çünkü Kaplan'a göre temel ulusal aktörlerin sayıları, istikrar açısından önemlidir. Eğer aktörlerin sayısı sadece üç olursa ve kapasiteleri hemen hemen birbirlerine eşitse iki aktörün birleşip üçüncü aktörü elimine etme olasılığı oldukça fazladır. Üçüncü aktör elimine edilmezse, yenildikten sonra kazanan taraftan zayıf olanı ile yeni bir koalisyona katılabilir. Ama böyle bir sonucun olasılığı temel aktörlerin sayısının üçten fazla olması halinde artar ve bu da sistemin istikrarı için gereklidir. Bilgilerdeki hata ya da yanlışlar eğer sayı fazla olursa tolere edilebilir. Bu nedenle, sayısal alt sınır, güç dengesi sistemine, koşullar değiştikçe ittifaktaki gerekli değişikliklere izin vermesi için yeterince esneklik verecektir.⁶⁴

Güç dengesinin istikrarlı olabilmesi için ortaya atılan başka bir görüş Zinnes'e aittir. Zinnes, güç dengesi sisteminde, petrol, doğalgaz vb. kaynakların sistem içindeki devletler arasında dikkatli bir biçimde dağıtılması gerektiğini, böylece hiçbir devlet arasında kaynak üstünlüğü olmayacağını ve bu şekilde güç dengesi sağlandığı için istikrarında devam edeceğini vurgulamıştır.⁶⁵

Diğer taraftan, Quincy Wright, güç dengesini 'statik' ve 'dinamik' olarak iki gruba ayırmış ve açıklamıştır. Statik güç dengesi, birbiriyle ilişki içinde olan bağımsız idarelerin var olmaya devam etmelerinden sorumlu olan bir durumdur. Dinamik güç dengesi ise yönetimlerin bu durumu devam ettirmek için benimsedikleri politikaları tanımlamaktadır. Bu formulasyon,

⁶⁴ A.g.e., s. 689.

⁶⁵ Aktaran, Emerson M.S. Niou v.d., "A Theory of the Balance of Power in International Systems," *The Journal of Conflict Resolution*, 30, 4, (1986), s. 693.

devletlerin büyüme ve üstünlük kurmak için kendi aralarında zorunlu bir mücadeleye girecekleri varsayımına dayanmaktadır. Gücü ise askeri potansiyel göstermektedir. Statik denge, mekanik dengeye çok benzer bir şekilde analiz ya da plan yapmadan büyüme ve öz savunmayı (*self preservation*) isteyen tüm devletler arasında otomatik olarak gerçekleşir. Dinamik politikanın sadece bilinçli düşünceden sonra benimsenebileceğini söyleyen Wright, fiilen görevde bulunan bir devlet adamının tek başına nefisini korumaktan ziyade devletlerin halklarının refahına önem vermesi durumunda fiziğe olan benzerliğin sona ereceğini belirtmiştir.⁶⁶

Birbirine benzeyen hiyerarşik sistem ve güç dengesi sistemi arasındaki ayrımı Immanuel Wallerstein'in uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırdığı Dünya Sistem Analizi ile açıklamakta fayda vardır. Wallerstein, dünya sisteminde merkez, çevre ve yarı-çevre olarak sınıflandırdığı devletler arasındaki ilişkilerde 'güç' kavramını öne çıkarmış ve 'güç' kavramı ile hiyerarşiyi ilişkilendirmiştir. Çevre devletler hiyerarşik sistemin en altında, merkez devletler ise en üstünde yer almaktadır. Bu hiyerarşide ara bir konumda bulunan yarı-çevre devletlerinde statü ve güçlerini merkez devletler karşısında artırma çabası ise güç dengesi sistemini oluşturmaktadır. Güç dengesi sisteminde, tek bir devletin sisteme hakim olması ve istediği gibi davranmasına izin verilmediği halde, merkez devletler güçlerini artırmaya devam ederler. Wallerstein'a göre, bir devletin sistemde hakimiyet sağlamanın en etkin yolu hegemonyadır. Hegemonik gücü ise belirli bir

⁶⁶ Quincy Wright, *A Study of War*, Volume II, (Chicago: The University of Chicago Press, 1942), ss. 743-66.

zamanda sistemde oyunun kurallarını belirleyen, dünya ekonomisine üretim, ticaret ve ekonomi açısından hakim olan ve hedefine en az düzeyde askeri güç kullanımıyla ulaşan olarak tanımlamıştır. Ancak kısa zaman sonra, hegemon devlete ekonomik kapasitesini artıran diğer merkez devletler tarafından meydan okunacak ve hegemon devlet gücünü kaybetmeye başlayacaktır.⁶⁷ Hiyerarşi ve güç dengesi sistemi arasındaki farkta burada görülmektedir.

1.3.4. İki Kutuplu Sistem

İki kutuplu sistem, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ortaya çıkan ve 1990-91 yıllarında Doğu Bloğu'nun dağılmasına kadar devam eden dönemin temel özelliğidir. Başka bir ifadeyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gücün ABD ve SSCB arasındaki yeni dağılımıdır.⁶⁸

Kenneth N. Waltz iki kutuplu sistem için şunları söylemiştir:

Üç yüzyıldan fazla bir süredir modern tarih büyük güçlerin yükselişleri ve düşüşlerine sahne olmuştur. Çok kutuplu dönemde sahnede on iki büyük güç belirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında bunlardan yedisi ve sonunda ise sadece ikisi kalmıştır. Önceden, her zaman bazı devletler batmış ve diğerleri onların yerine geçmiştir. II. Dünya Savaşı bu kalıbı kırmış ve bağımsız devletler dünyası tarihinde ilk defa iki kutupluluk ortaya çıkmıştır.⁶⁹

Kavramsal olarak iki kutupluluk, birbirlerine karşı ciddi bir çatışma içinde olan iki aktör ve onların müttefiklerinin bulunduğu sistemdeki (iki kutuplu) askeri kapasitenin önemli bir payını kontrol eden sistemsel bir

⁶⁷ Immanuel Wallerstein, *World System Analysis: An Introduction*, (Londra: Duke University Press, 2004), s. 16-21.

⁶⁸ R. Harrison Wagner, "What Was Bipolarity?," *International Organization*, 47, 1, (1993), ss.77.

⁶⁹ Waltz, "The Emerging Structure of International Politics," s. 44.

yapıdır. Ayrıca bu yapıdaki her iki kutbun liderleri karşı tarafa önemli bir tehdit yaratan askeri kapasiteye sahiptir. (Kaplan 1957; Waltz 1979; Thompson 1986).⁷⁰

İki kutuplu sistemin yukarıda belirtilen bu üç boyutundan (iki kutupluluk, askeri kapasitenin önemli bir payını kontrol etme ve karşı tarafa önemli bir tehdit yaratan askeri kapasiteye sahip olma) ikisi olan oransal denge (askeri kapasitenin ne kadarının kontrol edildiği) ve iki kutupluluk büyük ölçüde dalgalanabilir. Ancak iki kutupluluğun seviyesi sistemin iki kutuplu kalmasını sağlayan minimum eşiği karşılamalıdır. Bu yüzden, iki kutupluluk iki devletin işlevsel olarak askeri kapasitenin en az %50'sini, iki devletten her birinin de bu oranın %25'ini kontrol etmesi, diğer devletlerin %25 oranı kadar büyük bir oranı kontrol edememesi gerekmektedir. İki kutupluluğun büyüklüğünü ölçmek için askeri kapasitelere bakılır, bunun içinde devletlerin askeri harcamaları kapasitenin bir ölçütü olarak ele alınır.

Thomas J. Volgy ve Lawrence E. Imwalle çalışmalarında 1950-1985 yılları arasındaki dönemde ABD ve SSCB'nin arasındaki iki kutupluluğun büyüklüğünü bir tablo yardımıyla ölçmüşlerdir.⁷¹ (Bkz. Tablo 1)

Tablo 1'de iki kutuptaki büyük güçler arasındaki askeri kapasitenin açıkça gereken eşiği yani %50'yi karşıladığı görülmektedir. Hiçbir şekilde toplam pay %70 oranının altına düşmemiş ve her iki süper güç de %25 olan minimum eşiği karşılamışlardır. Ayrıca diğer devletlerin hiç biri %25 oranına

⁷⁰ Aktaran, Thomas J. Volgy ve Lawrence E. Imwalle, "Hegemonic and Bipolar Perspectives on the New World Order," *American Journal of Political Science*, 39, 4, (1995), s. 820.

⁷¹ A.g.e., s. 821.

ulaşıp eşiğe dahil olmamışlardır. Bu bakımdan Soğuk Savaş iki kutuplu dönemi temsil etmektedir⁷² denebilir.

Tablo 1: ABD ve SSCB arasındaki iki kutupluluk ölçümü, 1950-1985⁷³

Yıl	ABD'nin Payı	SSCB'nin Payı	Toplam Pay	İki Kutuplu Çatışma	Askeri Denge
1950	0.380	0.423	0.803	-13.780	18.67
1951	0.563	0.261	0.824	-9.160	2.73
1952	0.614	0.229	0.843	-10.650	2.19
1953	0.576	0.274	0.850	-4.695	2.81
1954	0.563	0.280	0.843	-7.095	2.99
1955	0.518	0.324	0.842	-0.570	4.34
1956	0.536	0.248	0.784	-5.505	2.72
1957	0.538	0.242	0.780	-9.000	2.64
1958	0.555	0.243	0.798	-2.350	2.56
1959	0.532	0.251	0.783	-3.300	2.79
1960	0.523	0.251	0.774	-12.630	2.85
1961	0.498	0.287	0.785	-5.100	3.70
1962	0.494	0.286	0.780	-7.360	3.75
1963	0.470	0.304	0.774	-2.090	4.63
1964	0.464	0.295	0.759	-2.020	4.52
1965	0.466	0.286	0.752	-8.925	4.20
1966	0.499	0.270	0.769	-3.840	3.36
1967	0.519	0.263	0.782	-4.025	3.07
1968	0.509	0.287	0.796	-4.955	3.57
1969	0.484	0.305	0.789	-1.590	4.38
1970	0.452	0.320	0.772	-3.585	5.85
1971	0.424	0.331	0.755	-0.325	8.03
1972	0.420	0.331	0.751	2.250	8.44
1973	0.402	0.339	0.741	4.095	11.76
1974	0.398	0.344	0.742	5.690	14.00
1975	0.377	0.331	0.708	4.520	15.39
1976	0.361	0.341	0.702	-4.600	33.43
1977	0.409	0.317	0.726	-1.790	7.81
1978	0.404	0.315	0.719	-4.660	7.99
1979	0.393	0.307	0.700	-1.775	8.14
1980	0.401	0.312	0.713	-5.360	8.01
1981	0.388	0.334	0.722	-3.825	13.37
1982	0.404	0.323	0.727	-2.400	8.98
1983	0.418	0.314	0.732	-4.255	6.97
1984	0.424	0.314	0.738	-2.260	6.71
1985	0.436	0.314	0.750	-1.445	6.15

⁷² A.g.e., s. 821-22.

⁷³ A.g.e., s. 821.

Devlet sistemlerinin kutuplaşmalarına bakıldığında, Waltz'un iki kutupluluk ve çok kutupluluk arasında yaptığı ayırım Soğuk Savaş'ın nasıl anlaşılacağına ilişkin tartışmaların bir ürünüdür. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki yıllarda, 1945-50 yılları arasındaki dönemde, çoğu kişi I. Dünya Savaşı sonrasındaki gibi kapsamlı bir barış beklerken ABD ve SSCB arasındaki uzun süreli çatışmayla karşı karşıya kalmıştır. Meydana gelen uluslararası durumun iki özelliği çoğu kişiyi rahatsız etmiştir. Bu özelliklerden bir tanesi 1945 yılına kadar çoğu kişi tarafından varlığı bile bilinmeyen nükleer silahların geliştirilmesidir. Diğeri ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçlerin uzlaşmaz ideolojik farklılıklarla iki düşman koalisyon halinde kendilerini örgütlemeleridir. Bir noktadan sonra bahse konu savaş sonrası uluslararası politikanın ikinci özelliği iki kutupluluk olarak anılmaya başlanmıştır.⁷⁴

İki kutuplu sistemi *gevşek* ve *sıkı* olmak üzere iki kategoride inceleyen Morton A. Kaplan'a göre gevşek iki kutupluluk güç dengesi sistemindeki istikrarsızlığın başladığı dönemdir.⁷⁵

Gevşek iki kutuplu sistemde sisteme uluslar üstü aktörler katılmıştır. Bu uluslar üstü aktörler NATO ya da komünist blok gibi blok aktörler ya da Birleşmiş Milletler (BM) gibi evrensel aktörlerdir. Neredeyse tüm ulusal aktörler evrensel örgüt aktörünün üyesidir ve bir çok önemli ulusal aktör

⁷⁴ R. Harrison Wagner, *War and the State The Theory of International Politics*. (USA: University of Michigan Press, 2007), s. 18.

⁷⁵ Kaplan, "Balance of Power...", s. 691.

dahil çoğu aktör iki kutuplu bloklardan birine üyedir. Ancak blok örgütlere üye olmayan bazı ulusal aktörler de vardır.⁷⁶

Gevşek iki kutuplu sistemin “gevşek” olarak adlandırılmasının sebepleri; diğer bazı devletlerin oluşturulan ittifakların dışında kalması, BM gibi az sayıdaki önemli aktörün devlet olmaması ve nerdeyse tüm ulusal aktörlerin evrensel aktör birliklerinden birine ait olmalarıdır.⁷⁷

Gevşek iki kutuplu sistemin işleyişi uluslar üstü blokların örgütsel özelliklerine bağlıdır. Eğer her iki blok hiyerarşik bir şekilde örgütlenmemişse, üyeliğin iki belirli nokta arasında değişebileceği durumu hariç, gevşek iki kutuplu sistem güç dengesi sistemini andıracaktır.⁷⁸

Gevşek iki kutuplu sistemin kuralları aşağıdaki gibidir:

1. Blokların amaçları rakip bloğu ortadan kaldırmaktır.
2. Blokların prensipleri, savaşmak yerine müzakere et, kapasiteni artır, kapasiteni düşürmemek için küçük savaflara gir ama bu amaçlar için büyük bir savaş çıkarmaktan çekin.
3. Tüm blok aktörleri rakip bloğun aktörlerinin kapasitesi oranında kapasitelerini artırmalıdır.
4. Tüm blok aktörleri rakip bloğun üstün bir statü kazanmasına izin vermek yerine büyük savaşa katılmalıdır.⁷⁹

---

⁷⁶ A.g.e., s. 691.

⁷⁷ John Lewis Gaddis, “International Relations Theory and the End of the Cold War,” *International Security*, 17, 3, (1992-1993), s. 30.

⁷⁸ Kaplan, “Balance of Power...,” s. 692.

⁷⁹ A.g.e., s. 692.

5. Tüm blok üyeleri ulusal aktörlerin kendi bloklarına yönelik hedeflerini desteklemeli, ama rakip bloğa yönelik hedeflerini desteklememelidir.
6. Herhangi bir bloğa üye olmayan ulusal aktörler ulusal hedeflerini evrensel aktörle koordine etmeli ve blok aktörlerinin evrensel aktöre yönelik hedeflerini desteklemelidir.
7. Blok aktörleri kendi bloklarının üye sayısını artırmalıdır, ancak alternatif, ulusal aktörü rakip bloğa katılması için zorlamak ya da onun hedeflerini desteklemekse, ulusal aktörün hiçbir bloğa üye olmamış pozisyonuna göz yumulmalıdır.
8. Üye olmayan ulusal aktörler bloklar arasındaki savaş tehlikesini azaltmak için hareket ederler.
9. Evrensel aktörler bloklar arasındaki anlaşmazlığı azaltırlar.
10. Evrensel aktörler (gross deviation) bütün sapma vakalarına karşı üye olmayan ulusal aktörleri hareket ettirirler. Örneğin, bir blok aktörünün güce başvurması durumu.⁸⁰

Waltz, iki kutuplu sistemin en önemli üç özelliğinin, çevrelerin bulunmaması, rekabetin çeşitliliği ile yoğunluğu ve baskı ile krizlerin devamlılığı olduğunu belirtmiştir.⁸¹

Sıkı iki kutuplu sistem ise gevşek iki kutuplu sistemin değiştirilmiş halidir. Bu sistemde blok üyesi olmayan aktörler ve evrensel aktörler yoktur. Her iki blokta hiyerarşik bir düzen olmazsa sistem istikrarsızlaşacaktır.

⁸⁰ A.g.e., s. 693.

⁸¹ Kenneth N. Waltz, "The Stability of a Bipolar World," *American Academy of Arts & Sciences Stable*, 93, 3, (1964), s. 886.

Bütünleştirici ya da uzlaştırıcı bir rolü olmadığından sistem yüksek derecede örgütsel bir bozukluğa yatkındır. Bu yüzden sıkı iki kutuplu sistem son derece istikrarlı ya da iyi bütünleşmiş bir sistem olmayacaktır.⁸²

Waltz'a göre çok kutuplu dünya son derece istikrarlı, ancak savaşa çok yatkın; iki kutuplu dünya ise son derece barışçıl, ancak öncekilere göre daha az istikrarlıdır.⁸³

1.3.5. Çok Kutuplu Sistem

Çok kutuplu sistem bazı yönleriyle güç dengesine bazı yönleriyle de iki kutuplu sisteme benzemektedir. Bu tür sistemlerde ikiden fazla bloklaşma ya da koalisyon söz konusudur. Blok liderleri ve blok üyeleri arasındaki ilişkiler gevşek iki kutuplu sistemi andırır, ancak daha esnektir. Blok içi dayanışma daha zayıf ama devletlerin içsel yapılarından ve karar vericilerinden kaynaklanan özelliklerin dış politikaya yansımaları daha fazladır. Uzun dönem süren ideolojik ittifaklar yerine daha sık değişen ittifaklar görülür. Bu yönüyle güç dengesi sistemine benzeyen çok kutuplu sistemde ittifak değiştirmeler daha sık yaşanır.⁸⁴

Waltz'dan önce uluslararası politika üzerine çalışan çoğu yazar, devletler arasındaki gücün eşit dağılıp dağılmadığı sorusuna odaklanmıştır. Waltz'un çalışmasından sonra ise neredeyse herkes sistemlerde gücün iki kutuplu olarak mı yoksa çok kutuplu olarak mı dağıldığına yoğunlaşmıştır. Her bir sistem içinde devletlerin davranışlarının nasıl olacağı ve

⁸² Kaplan, "Balance of Power...", s. 693.

⁸³ Waltz, "The Emerging Structure of International Politics," s. 45.

⁸⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 173.

“kutuplaşma”nın bütün çeşitlerinin mümkün olup olmadığı ve etkilerinin neler olabileceği üzerine tartışmalar çıkmıştır.⁸⁵

Waltz, sadece iki büyük gücün olduğu bir dünyayı iki kutuplu dünya, ikiden fazla büyük gücün olduğu bir dünyayı ise çok kutuplu dünya olarak tanımlamıştır. Ayrıca, 1945 yılına kadar olan ulus-devlet sisteminin çok kutuplu bir sistem olduğunu ve o zamanlarda her zaman beş ya da daha fazla büyük gücün olduğunu belirtmiştir. Modern tarih boyunca uluslararası politikanın yapısının sadece bir kere değiştiğini ileri süren Waltz, çok kutuplu ve iki kutuplu olmak üzere incelenmesi gereken toplamda iki sistem olduğunu savunmuştur.⁸⁶

Çok kutuplu sistemler, içinde bulundurdukları birçok gücün düşmanları ya da dostlarıyla aralarına net çizgiler çizmesine izin verir. Üç ya da daha fazla sayıdaki gücün ittifakındaki esneklik dostluk ve düşmanlık ilişkisinin sürmesini sağlar; herkesin mevcut ve gelecekteki güç ilişkilerini belirsizleştirir. Çok kutuplu sistem az sayıda büyük güç barındırdığı sürece, herhangi bir büyük gücün hareketi diğerlerinin güvenliğini tehdit edecektir.⁸⁷

Waltz’un değerlendirmelerine göre, ulusal genişlemeye davetiye çıkaran çevrelerin bulunmaması, iyi tanımlanmış bir statüko, daha tahmin edilebilir uluslararası davranış, savaşın çıkma olasılığının yanlış hesaplanması ihtimali, statükoyu her zaman tetikte tutan krizlerin devamlılığı

⁸⁵ Wagner, *War and the State...*, s. 18.

⁸⁶ Waltz, *The Theory of International Politics*, ss. 163-170.

⁸⁷ A.g.e., s. 168.

ile üçüncü ülkelerin hareketlerinin ve etkilerinin önemsizliği ortadan kaldırıldığında iki kutupluluk istikrarlı bir sistemdir.⁸⁸

Buna karşılık Rosecrance, iki kutuplu sistemde bu dürtülerin genişlemek için azalmak yerine artacağını ileri sürmüştür. İki kutuplu sistemin sıfır toplamı oyun algısını destekleyebileceğini ve uluslararası politika çevresindeki gücün içindeki küçük yön değiştirmelerin sembolik bir anlam taşımaktan daha fazla önemli olabileceğini savunmuştur. Waltz'un tekrar eden krizlerin dengeleneceği argümanına karşı çıkan Rosecrance, "iki-çok kutupluluk" gibi bir kombinasyon ile sistemin daha istikrarlı olacağını savunmuştur.⁸⁹

Deutsch ve Singer çok kutuplu sistemin özelliklerinin, sistemdeki bağımsız aktörlerin artan sayısı, bir ulusun diğerine kendini adama ihtiyacının ortadan kalkması ve sisteme eklenen her bir aktörün sistemdeki diğer aktörlerin her biri kadar dikkate değer olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁰

Uluslararası çatışma araştırmacılarının en çok çalıştığı konular uluslararası sistemdeki güç yoğunluğu arasındaki ilişki ve savaşın patlak vermesi olmuştur. Bu tartışma ilk olarak Waltz (1964)⁹¹ ile Deutsch ve Singer (1964)⁹² arasında iki kutuplu sistem mi yoksa çok kutuplu sistem mi savaşa daha yatkındır tezi üzerinden başlamıştır. Waltz, iki kutuplu sistemin

⁸⁸ Jack S. Levy, "The Polarity of the System and International Stability: An Empirical Analysis," Alan Ned Sabrosky Ed. *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, (Boulder Col. : Westview, 1985), s. 41-42.

⁸⁹ Rosecrance, "Bipolarity...", ss. 315-326.

⁹⁰ Karl W. Deutsch ve J. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability," *World Politics*, 16, 3, (1964), s. 396.

⁹¹ Waltz, "The Stability of a Bipolar World," ss. 881-909.

⁹² Deutsch ve Singer, "Multipolar Power Systems...", ss. 390-406.

daha barışçıl olduğunu⁹³ savunurken, Deutsch ve Singer çok kutuplu sistemin barışa daha çok olanak sağladığını⁹⁴ savunmuştur.

Çok kutupluluğa bazı yazarlar tarafından yeni kavramlar ve terminoloji eklenmiştir. Örneğin Rosecrance, iki-çok kutupluluk⁹⁵ ve Mearsheimer ise dengeli çok kutupluluk ve dengeli olmayan çok kutupluluk kavramlarını⁹⁶ yaratmışlardır.

Rosecrance makalesinde, Waltz'un (1964) makalesindeki iki kutupluluk ile Deutsch ve Singer'in (1964) makalelerindeki çok kutupluluk argümanlarını değerlendirmiş ve her ikisini de karşılaştırarak bir sonuca varmıştır. Rosecrance, iki kutupluluğun iki kutup arasındaki çatışmayı kuvvetlendirmesine rağmen sistemdeki başka yerlerde çıkabilecek bir çatışmayı engellediği sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan da çok kutupluluk durumunun, düşmanlığı sistemin içine devamlı olarak yaymasının güç çatışmasının sıradanlaşmasına sebep olduğu sonucuna varmıştır. İki kutupluluk ve çok kutupluluğun göreceli olan iyi özelliklerini temel alarak ortada bir uluslararası sistemi yani iki-çok kutuplu sistemi yaratmış ve bu sistemin en istikrarlı yapı olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre, iki-çok kutuplu sistem vahşeti ortadan kaldırmasa da onu sınırlandırmak ve daha küçük oranlara düşürmek açısından iki kutuplu ve çok kutuplu sistemlerden daha etkilidir.⁹⁷

⁹³ Waltz, "The Stability of a Bipolar World," s. 885.

⁹⁴ Deutsch ve Singer, "Multipolar Power Systems...", ss. 398-401.

⁹⁵ Rosecrance, "Bipolarity...", ss. 320-326.

⁹⁶ John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York: W.W. Norton and Company, 2001), s. 337.

⁹⁷ Rosecrance, "Bipolarity...", ss. 314-326.

Mearsheimer çalışmasında 1792-1990 yılları arasındaki uluslararası sisteme liderlik eden devletler arasındaki güç dağılımını temel alarak büyük güçler arasındaki gücü tahsis eden üç örnek sunmuştur. Bunlar dengeli olmayan çok kutuplu sistem, dengeli çok kutuplu sistem ve iki kutuplu sistemlerdir. İlk iki sistemin arasındaki en büyük fark hakimiyetin amaçlanması konusudur. Dengeli olmayan çok kutuplu sistemler üç ya da daha fazla güçlü devlet tarafından idare edilmektedir. Bunlardan bir tanesi hakimiyeti hedefleyen bir aktör olma potansiyelini taşımaktadır. Dengeli çok kutuplu sistemde ise üç ya da daha fazla devlet aynı oyunu sürdürür, ancak hiçbiri hakimiyeti hedefleyen amaçlar taşımaz. Bu koşullar altında büyük güçler arasında belli güç asimetrisi oluşabilir ancak sisteme liderlik eden iki devlet arasında askeri kapasite açısından önemli bir fark bulunmayacaktır.⁹⁸

İki kutuplu sistemler ise iki büyük gücün baskın olduğu ve yaklaşık olarak eşit güce sahip olduğu sistemlerdir. Mearsheimer, bu üç sistem türüne de uluslararası yapı içerisinde çok rastlandığı ve her birinin savaş olasılığı üzerinde değişik etkileri olduğunu belirtmiştir. Ona göre iki kutuplu sistem çok kutuplu sisteme göre ve dengeli çok kutuplu sistem de dengeli olmayan çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlıdır.⁹⁹

Bu kısımdan da görülebileceği gibi uluslararası sistem kavramının evrensel bir tanımı yoktur; tipolojileri vardır. Ancak önde gelen realist yazarların uluslararası sistem üzerindeki çalışmaları bir araya getirildiğinde uluslararası sistem; devletin temel aktör rolünü sürdürdüğü ancak devletlerin

⁹⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of...*, ss. 335-337.

⁹⁹ A.g.e. ss. 338-346.

kendileri ile diğerk devletler arasında hiyerarşik ilişki yarattığı bir yapı olarak kabul edilebilir. Bu ilişki uluslararası sistemdeki aktörlerin sayısına, niteliğine ve zamanın ruhuna uygun olarak değişebilmektedir. Bu çerçevede bir uluslararası sistemin doğuşu ve biçim değişiminin dışında süresine ve dönüşümüne de odaklanması gerekmektedir.

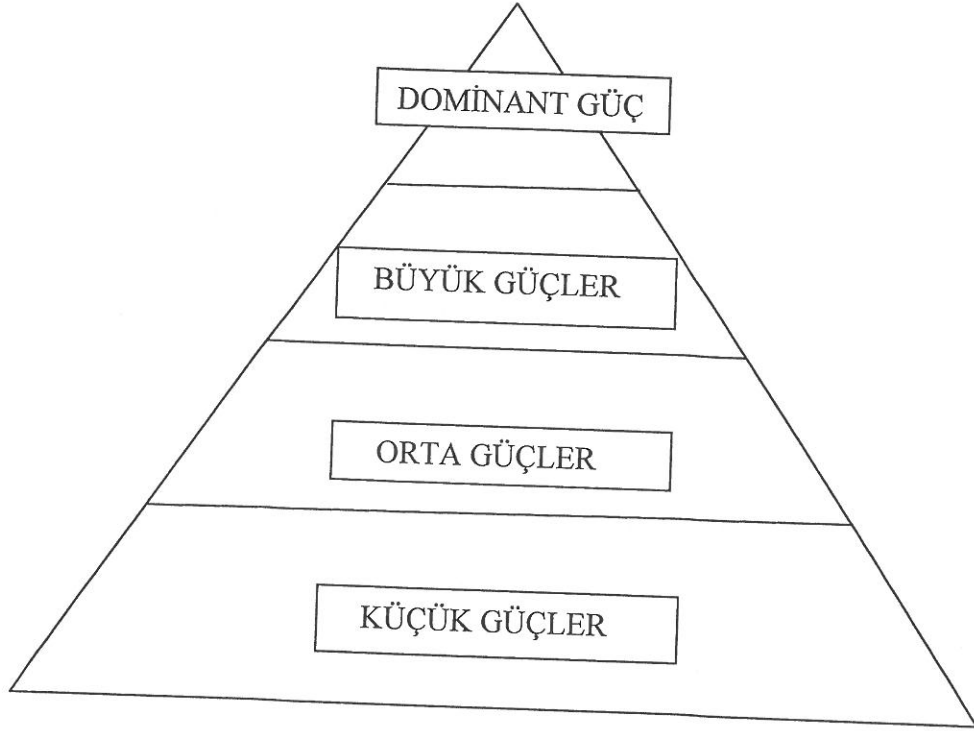
1.4. ULUSLARARASI SİSTEMİN DÖNÜŞÜMÜ

1.4.1. Güç Dönüşümü Teorisi

Yukarıdaki bölümlerde de açıklandığı üzere, sistemler ezelden ebede kadar sürüp gitmemektedir. Bazı koşulların değişmesiyle sistemler de değişebilmektedir. Bu bölümde A.F.K. Organski tarafından kurulan güç dönüşümü teorisine yer verilecektir.

Organski'ye göre güç dönüşümü teorisi hiyerarşik bir sistemi tarif etmektedir. Bütün ülkeler bu hiyerarşinin varlığını ve içindeki oransal güç dağılımını tanır. Güç dağılımı düzenli değildir ve birkaç ülkenin elindedir. Bu sistemde dominant olan ülke en üstte yer alır ve sistemdeki kaynakların en geniş bölümünü kontrol eder. Bu ülke dominant olarak tanımlansa da egemen bir ülke değildir. Başka bir deyişle, diğer güçlü ülkelerin eylemlerini tek elden kontrol edemez. Dominant güç, pozisyonunu olası rekabetler üzerindeki güç üstünlüğünü sağlayarak, kendi ulusal isteklerini gidererek ve uluslararası sistem altındaki müttefiklerinin menfaatini yöneterek sürdürür.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Organski, *Power Transitions...*, s. 6.

Şekil: 2 Klasik Güç Piramidi¹⁰¹

Şekil 2’de görüleceği üzere dominant gücün altında büyük güçler sınıflandırılmıştır ve her biri liderin gücünün büyük bir oranına sahiptir. Büyük güçler, Çin, Japonya, Almanya (ya da Avrupa Birliği) ve Rusya’dır. Onların görevi, tahsis edilen kaynakları paylaşmak ve uluslararası sistemin sürmesini sağlamaktır. Büyük güçler arasında bazen Çin ya da Hindistan gibi dominant gücün düzenine tam uyum sağlamamış ülkeler bulunabilir ve potansiyel meydan okuyucular fırsat buldukça kendilerini gösterirler. Meydan okuyucuların güçleri dominant ülkenin gücünün %80’i ya da daha fazlası olarak tanımlanır. Örneğin, Çin’in uluslararası rolünde tatminsizlik yaşamaması, ABD için potansiyel bir meydan okuyucuyu temsil etmesi

¹⁰¹ A.g.e., s. 7.

anlamına gelmektedir. Uzak bir gelecekte Hindistan da bu rolü oynayacaktır. Tatminsiz meydan okuyucular ve onların destekçileri savaşı başlatanlardır.¹⁰²

Büyük güçlerin altında yer alan orta güçler Fransa, İtalya ya da Brezilya büyüklüğünde sabit devletlerdir. Bu ülkelerin gücü yadsınamasa da uluslararası kontrolü ele alıp dominant gücü zorlayacak kadar güçlü değillerdir. Piramidin en altında ise oldukça fazla sayıda ülke yer almaktadır. Küçük güçlerin orta ve büyük güçlere oranla kıt kaynakları vardır ve uluslararası sistemde dominant ülkenin liderliğine bir tehdit oluşturmamaktadırlar.

Gücün tanımı güç dönüşümü teorisinin merkezini oluşturur. Çünkü ilgili güç uluslararası sistemdeki savaş ve barışın ön şartını oluşturur. Güç, rakibin taleplere uyması için ikna edilmesi ya da taleplerin zorla kabul ettirilmesi yeteneğidir. Güç dönüşümü teorisi üç unsurun birleşiminin gücü oluşturduğunu söylemektedir. Bunlar, çalışacak ve savaşacak insan sayısı, onların ekonomik üretkenliği ve ulusal çıkarları ilerletmek için bireysel katkıları toplama ve çıkarma konusunda politik sistemin etkililiğidir.¹⁰³

Nüfusun fazla olmasının Bangladeş, Endonezya ya da Brezilya gibi ülkelere bakıldığında onları güçlü kılmadığı, güçlü olmak için aynı zamanda nüfusun üretken de olması gerektiği gerçeğini göstermektedir. Bu yüzden ABD Çin'e hükmetmektedir. Fakat bu avantajlar siyasi kapasite olmadan gerçekleştirilemez. Siyasi kapasite ise devletlerin milli çıkarlarını ilerletmek için kaynak çıkarabilme kapasiteleridir. Siyasi kapasiteye sahip devletler

¹⁰² A.g.e., ss. 7-8.

¹⁰³ A.g.e., s. 8.

daha çok kaynak depolayıp ulusal güçlerini artırmaktadır. Bu yüzden Kuzey Vietnam, daha kalabalık olan ve ABD'nin desteğini alan Güney Vietnam'ı yenilgiye uğratmıştır.

Savaş ve barış kararları küresel ya da hiyerarşik kurallardan elde edilen tatmin ile bağlantılıdır. Eşitlik, savaşın en muhtemel olduğu zamandaki yapısal koşuldur. Bir ülkenin hiyerarşi içindeki siyasi pozisyonunu geliştirmesi için duyduğu istek çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Statükoyu zorlayanlar tatminsiz ülkelerdir. Büyük güçlerin çoğu tatminkardır ve uluslararası sistemin kurallarını desteklerler, bu yüzden onlar arasında çatışmaya pek rastlanmamaktadır. Hatta bu güçler ekonomik ve güvenlik kazançlarını artırmak için problemlere ortak çözüm ararlar.¹⁰⁴

Hiyerarşinin üstünde yer alan ülkeler kuralları koyarlar ve bu kurallardan en çok tatmin olan yine bu ülkelerdir. Zenginliğin büyük bir kısmını kontrol eden, refah içinde yaşayan, gücün büyük bir kısmını kullanan bu ülkelerin tatmin yaşaması zaten şaşırtıcı değildir. Hiyerarşinin tepesindeki birkaç ülke altındaki birçok ülke, uluslararası sistemi beklentilerine ve uzun vadeli çıkarlarına eşit fayda sunmayan, adaletsiz, bozulmuş, taraflı ve düşman güçler tarafından ele geçirilmiş bir sistem olarak görmektedir.¹⁰⁵

Bu ülkelerin şikayetleri I.ve II Dünya Savaşları'ndan önceki Almanya gibi tarihsel, Sovyetler Birliği gibi ideolojik, İran gibi dinle ilgili, İsrail gibi bölgesel, Libya ve Irak gibi kişisel ya da Çin gibi kültürel olabilmektedir. Perspektifler değişik olsa da tatmin olmayan ülkelerin tümü küresel

¹⁰⁴ A.g.e., s. 9.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 10.

statükoyu elverişsiz bulmaktadır. Bu ülkeler sabitleşmiş olan uluslararası liderlikten, onun kurallarından ve normlarından tatmin olmamakta ve bütün bunları değiştirmek istemektedirler.

Gelişmiş ülkeler teknolojik avantajlara sahip olsa da, uluslararası sistemde meydan okuyucuların büyüme oranları dinamiklerin yaklaşması sebebiyle artacaktır. ABD ve Çin arasındaki kişi başına düşen milli gelirdeki yüksek farklılık geçici bir durumdur ve şu anda ABD'nin önemli bir güç avantajı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak ABD'nin yıllık ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında iki ya da üç kat fazla olan Çin'in yanında zayıf kalmaktadır. Çin eninde sonunda dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır. Bu süreç Almanya'nın bazı konularda İngiltere'nin önüne geçmesine benzemektedir. Hatırlanacak olursa, iki durumda savaşlar gerçekleşmiş ve ikinci savaştan sonra AB ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin diğerini geçmesi savaş ya da barışa sebep olur, ama her zaman hiyerarşinin yapısını değiştirmektedir.¹⁰⁶

Organski, 2000 yılında yazdığı eserinde, uluslararası sistemdeki dört merkezi gücün ABD, AB, Rusya ve Çin olduğunu, Hindistan'ın da potansiyel beşinci merkezi güç olarak görüldüğünü ifade etmiş ve bu ülkeleri ekonomik, demografik ve siyasi kapasite açısından inceleyip teorisini desteklemiştir.¹⁰⁷

Sonuç olarak, birinci bölümde uluslararası ilişkilerde sistem kavramı ele alınmış ve uluslararası sistem tanımları üzerinde durulmuştur. Bu

---

¹⁰⁶ A.g.e., s. 9.

¹⁰⁷ A.g.e., ss. 9-43

bağlamda önemli teorisyenlere göre uluslararası sistem biçimleri ele alınmıştır. Uluslararası sistemin hangi koşullarda nasıl oluşabileceği ve nasıl değişebileceğine ilişkin görüşler aktarılmıştır. Bu çerçevede ikinci üçüncü ve dördüncü bölümlerde ele alınacak olan iki, tek ve çok kutuplu sistem kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise Soğuk Savaş'ın ne olduğu, sözkonusu dönemde hangi tarihsel olayların yaşandığı incelenerek, hangi uluslararası sistem çerçevesinde ele alınması gerektiği tartışılacaktır.

II. BÖLÜM

2. İKİ KUTUPLU SİSTEM (SOĞUK SAVAŞ)

Bir önceki bölümde Genel Sistem Kuramı'ndan başlanarak sistem ve uluslararası sistemin tanımlamaları yapılmış ve uluslararası sistem türleri ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Bu bölümde yukarıda bahsedilen ve tarihsel karşılığı olan sistem türlerinden biri olan iki kutupluluk hem tarihsel olgulara yer verilerek hem de teorik açıdan tartışılacaktır.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, "kutupluluk" kavramı en yalın haliyle, uluslararası sisteme kaç blok veya devlet kümesinin etki ettiği anlamına gelmektedir. İki kutuplu sistemde, büyük ve orta büyüklükteki devletlerin hemen hepsi iki blok içinde toplanmış durumdadır. Aslında bu durum yeni karşılaşılan bir olgu değildir.¹⁰⁸ 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa, 1890-1914 yılları arasında Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf ve son olarak 1945-1990 yılları arasında ABD ve Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

İki kutuplu sistem, tarih boyunca iki güçlü devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenen küçük devletleri gerektirmiştir. Bu tip bir denge zamanla genişleyerek yerini çok kutuplu bir sisteme ya da güç dengesi sistemine de bırakabilmektedir. Güç dengesi sisteminin tarihteki örnekleri

¹⁰⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, (Ankara: İmge Kitapevi, 2008), ss. 200-270.

¹⁰⁹ John A. C. Conybeare ve Todd Sandler, "The Triple Entente and the Triple Alliance 1880-1914: A Collective Goods Approach," *The American Political Science Review*, 84, 4 (1990), ss. 1197-1198.

arasında en belirgin olanı, 1648 Westphalia Barışı sonrası dönemde İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ve Avusturya arasındakidir.¹¹⁰

İki kutuplu sistem çok kutuplu sisteme dönüştüğü gibi çok kutuplu sistemde iki kutuplu sisteme dönüşebilmektedir. Örneğin, 19. yüzyıldaki çok kutuplu olan ve ‘Avrupa Uyumu’ (*Concert of Europe*) olarak adlandırılan sistem, 1890 yılından sonra Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf arasındaki iki kutuplu sisteme dönüşmüştür. Aynı şekilde, iki savaş arası dönemde Batı demokrasileri, faşist ve komünist devletler arasındaki üç kutuplu sistem II. Dünya Savaşı’ndan sonra iki kutuplu bir sisteme dönüşmüştür.¹¹¹ 1945-1990 yılları arasındaki iki kutuplu sistem ise yerini tek kutuplu sisteme bırakmıştır.¹¹²

Tarih boyunca uluslararası sistemlerin her zaman bir değişim içinde oldukları görülmektedir. Birinci bölümden hatırlanacağı üzere, bunun nedeni sistemlerin dinamik bir denge yapısına sahip olmalarıdır. Bir sistemin *yeni* olduğunu söyleyebilmek için; öğelerinden birinde *fiziksel* bir değişimin olması; öğelerinin *eylemlerinin*, *amaçlarının*, sisteme *üyeliğinin*, sistemin *karar verme yönteminin* ve sistem içi *etkileşim süreçlerinin* değişmesi gerekmektedir.¹¹³

Diğer taraftan, bir sistemin çökmesi için de bazı durumların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar: Bir örgütün *kuruluş amaçları* yönünde çalışmaması, sistemi oluşturan *öğelerin ilişki ve desteklerini* sona erdirmeleri,

¹¹⁰ Leo Gross, “The Peace of Westphalia 1648-1948,” *The American Journal of International Law*, 42, 1, (1948), ss. 26-30.

¹¹¹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, ss. 200-270.

¹¹² G. John Ikenberry, Michael Mastanduno ve William C. Wohlforth, “Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences,” *World Politics*, 61, 1, (2009), s. 1.

¹¹³ Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, ss. 15-17.

sistemin *iç dengesinin bozulması ve görevlerini yerine getirememesi*, sistem öğelerinin *öğelik özelliklerini* yitirmeleri ve sistemin görevlerini daha iyi yerine getiren *başka bir sistemin gelişmesi*'dir. Buna örnek olarak, amacı ülkeler arasında yaşanacak anlaşmazlıkları barışçıl yolla çözmek olan Milletler Cemiyeti'nin bu amacına ilişkin bir varlık gösteremediğinden çökmesi verilebilir.¹¹⁴

Yukarıda iki kutuplu sistemin tanımı ve uluslararası sistemlerin her zaman bir değişim içinde oldukları konusu hatırlatılmıştır. Bundan sonraki kısımda iki savaş arası dönemden Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan dönem arasında (1943-1991) gerçekleşen dikkat çekici tarihsel gelişmelere yer verilecektir. Bu gelişmeler, kutuplaşmanın nasıl belirmeye başladığı ve sistemin yeni bir sisteme doğru yavaş yavaş nasıl evrilmeye başladığı hususunda örnek teşkil edecektir. İkinci kısımda ise Soğuk Savaş'ın ne olduğuna ve özelliklerine dair teorik açıklama yer alacaktır.

2.1. İKİ KUTUPLU SİSTEME TARİHSEL BAKIŞ (1943-1991)

2.1.1 Soğuk Savaş Nedir?

Soğuk Savaş'ın ne zaman başladığı sorusu, başlamasından kimin sorumlu olduğu konusu ile yakından alakalıdır.¹¹⁵ Soğuk Savaş'ı bir ideolojik mücadele olarak görenler, savaşın köklerinin 1917 Bolşevik Devrimi'nde

¹¹⁴ A.g.e, s. 18.

¹¹⁵ Len Scott, "International History 1945-1990," *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press, 2001), ss. 74-91.

yatmakta olduğunu ve savaşın Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, başka bir deyişle, komünizmin çöküşüyle son bulduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁶ II. Dünya Savaşı sonrasında Fransa ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerinde, komünist partilerin yönetime gelebilme tehlikesine ve ABD'nin kapitalizmine meydan okunmasına karşı önlem almak için Marshall Planı ortaya çıkarılmıştır. İleride değinileceği üzere, Marshall Planı'nın amacı Batı Avrupa'nın refahını yükselterek iktidara geldiklerinde dış politikada bir eksen kaymasına sebebiyet verecek komünist partileri engellemektir. Diğer bir deyişle Avrupa'da komünizmin yükselişini besleyen açlık, yoksulluk ve karamsarlık öğeleriyle mücadele etmektir.¹¹⁷

Soğuk Savaş'ın 1945-1950 yılları arasındaki gelişmelerle ortaya çıktığı ve 1989-1990 yılları arasında da sona erdiği kabul edildiğinde, başlangıcı ve sonu ile alakalı iki sembolik olay vardır. Soğuk Savaş, 5 Mart 1946'da İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Fulton konuşmasında Avrupa'yı ayıran bir Demir Perde'nin varlığını ilan etmesiyle başlamış ve Avrupa'da bu ayırımın kalktığını sembolize eden 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sona ermiştir.¹¹⁸

Diğer taraftan, Soğuk Savaş'ı bir jeopolitik mücadele olarak değerlendirenlere göre ise, Soğuk Savaş II. Dünya Savaşı sonrasında beliren iki büyük gücün nüfuz mücadelesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Polonya'da

¹¹⁶ David C. Engerman, "Ideology and the Origins of the Cold War 1917-1962," *The Cambridge History of Cold War, vol I: Origins*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), ss. 20-43.

¹¹⁷ Michael J. Hogan, "Marshall Planners and The Search for a European Neocapitalism", *The American Historical Review*, 90, 1, (1985), ss. 44-72.

¹¹⁸ Raymond L. Garthoff, "Who is the Blame for the Cold War?," *Statecraft and Security: The Cold War and Beyond*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998,) ss. 56-57.

Sovyetler Birliği'nin etki alanının daralmasıyla başlayan ve Doğu Bloğu içinde çeşitli çatırdamalar yaşatan süreç Sovyetler Birliği'nin reformlarının başarısızlığı sonucu 1991 yılında son bulmuştur.¹¹⁹

Soğuk Savaş terimi ilk kez 1947 yılında ortaya çıkmıştır.¹²⁰ Bu terim ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki keskin ve beklenmedik derecede bozulan savaş sonrası ilişkileri ifade etmek için kullanılmıştır. 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın iki galibi, savaş sonrası dönem için bütünlük ve işbirliği sözü vermiştir. Fakat 1947 yılının sonuna gelindiğinde bu ahenk, yerini Hitler'i yenen bu koalisyonu kimin bozduğu konusunda karşılıklı suçlamalara bırakmıştır. Her iki taraf da birbirini, Avrupa'yı tamamen ikiye bölen siyasi, ideolojik ve askeri rekabetin genişlemesiyle ortaya çıkan komünizm ve kapitalizm arasındaki güç mücadelesinden sorumlu tutmuştur.¹²¹

Amerikalı maliye uzmanı Bernard Baruch, dünyadaki uluslararası ilişkileri şekillendiren bu sistemi kamu önünde ilk kez "Soğuk Savaş" olarak adlandıran kişidir. Baruch, 1947 yılında Truman Doktrini'ne ilişkin bir tartışmada bu terimi dile getirmiş ve birkaç hafta sonra da Amerikalı gazeteci Walter Lippmann, aynı terimi, yazdığı makalelerde ve kitabında kullanmıştır.¹²²

Soğuk Savaş kavramının ne olduğu ve özellikleri Hans Morgenthau, Kenneth N. Waltz, John Mueller, Arthur Schlesinger, Raymonf L. Garthoff ve Denise Artaud gibi çeşitli yazarlar tarafından ele alınmış ve üzerine birçok değerlendirme yapılmıştır. Bu yazarlardan biri olan Mongenthau, Soğuk

¹¹⁹ Richard K. Hermann ve Richard Ned Lebow, "What was the Cold War? When and Why Did it End?," *Ending the Cold War: Interpretations, Causation and the Study of International Relations*, (New York: Plagrove Macmillan, 2004,) s. 2.

¹²⁰ Geoffrey Roberts, "Starting the Cold War," *History Review*, (2000), s. 9

¹²¹ A.g.e., s. 9.

¹²² Andre Fontaine, *History of the Cold War: From the October Revolution to the Korean War, 1917-1950*, çev. D.D. Paige, (New York: Pantheon Books, 1968,) s. 4.

Savaş zamanındaki uluslararası ortamı, iki büyük gücün dikkatli ve kuşkuyla birbirlerini izlediği ilkel bir görüntüye indirildiği ve sarf edilen tüm çabaların tek güvenilen şey olan askeri potansiyeli artırmak olduğu bir durum olarak tarif etmiştir. Tarafların ilk darbeyi vurmak için hazırlandığı böylece, ‘yen ya da yenil,’ ‘imha et ya da imha ol’ tarzı sözlerin de yeni diplomasiyi oluşturduğunu belirtmiştir. 1962 Küba Füze Bunalımı’nın gösterdiği gibi taraflar son ana kadar çatışmaktan kaçınmışlardır.¹²³

Waltz, sıcak savaşların kökeninin soğuk savaşlarda ve soğuk savaşların kökeninin de uluslararası alandaki anarşik düzende mevcut olduğunu söylemiştir. Savaşın tekerrür etmesinin uluslararası ilişkilerin yapısı ile açıklandığını belirten Waltz, herhangi bir savaşın uluslararası siyasi sistemin yapısına bakılarak değil, olaylar, karakterler ve devletlerarası etkileşim gibi özelliklerle açıklanabileceğini ifade etmiştir.¹²⁴

Mueller ise ‘III. Dünya Savaşı’ olarak nitelediği Soğuk Savaş’ın, esasen ideolojik bir içerik taşıdığını ve Sovyetler Birliği’nin komünizm ideolojisini terk etmesiyle birlikte sona erdiğini belirtmiştir.¹²⁵ Benzer biçimde, Schlesinger ise ABD ve Sovyetler Birliği arasında eskiden beri süregelen jeopolitik çekişmenin Soğuk Savaş’a dönüşmesinin ideolojik nedenli olduğunu söylemiş ve aslında iki ülke arasındaki temel farklılıkların insan hakları, bireysel ve kültürel özgürlükler ile sivil toplumun rolü

¹²³Hans Morgenthau, *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy*, (Washington: University Press of America, 1982), ss. 50-52.

¹²⁴ Kenneth N. Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory,” *Journal of Interdisciplinary History*, 18,4, (1988), ss. 622.

¹²⁵ John Mueller, “Quiet Cataclysm: Some Afterthoughts on World War III,” Michael J. Hogan (der.), *The End of the Cold War: Its Meanings and Implications*, (New York: Cambridge University Press, 1992), ss. 40-42.

olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın sıcak bir savaşa dönüşmemesinin tek sebebinin ise nükleer silahların bulunması olduğunun altını çizmiştir.¹²⁶

Diğer taraftan, Garthoff, Batı'nın komünist ideolojiye yüklediği "tüm dünyayı hükmetmeye dönük genişlemeci" anlamın abartılı olduğuna vurgu yapıp iki güç arasındaki Soğuk Savaş'ın ideolojik bir çerçevede ve geleneksel güç dengesi politikalarıyla yürütülmüş jeopolitik bir çatışma olduğunu belirtmiştir.¹²⁷

Son olarak, Artaud, ideolojik çatışmayı yok saymamakla birlikte, Soğuk Savaş'ın Avrupa üzerinde devam eden çıkar çatışmasının bir parçası olduğunu ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da bu çatışmanın sürebileceğini belirtmiştir.¹²⁸

Yukarıda Soğuk Savaş teriminin nasıl ortaya çıktığı ve Soğuk Savaş'ın ne olduğu konusu çeşitli yazarların tanımlamaları da kullanılarak genel hatlarıyla anlatılmıştır. Bundan sonraki kısımda Soğuk Savaş'ın nasıl başladığının ve Soğuk Savaş döneminin, o yıllarda gerçekleşen önemli tarihsel olaylara yer verilerek anlatılmasının bu dönemin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olduğu düşünülmektedir.

2.1.2. İki Kutuplu Sistemin Doğuşu: Savaşın Sona Ermesi ve Yeni Düzenin İnşası (1943-1947)

¹²⁶ Arthur Schlesinger, Jr., "Some Lessons from the Cold War," *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press, 1992), ss. 53-54.

¹²⁷ Raymond L. Garthoff, "Why Did the Cold War Arise, and Why Did It End?," *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press, 1992), ss. 126-128.

¹²⁸ Denise Artaud, "The End of the Cold War: A Skeptical View," Hogan (der.), *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press, 1992,) ss.186-191.

II. Dünya Savaşı sonrasında müttefikler arasında yürütülen konferanslar, imzalanan anlaşmalar ve uluslararası örgütlenmeler savaş sonrası dünyanın kurulmasında son derece önemli rol oynamıştır. Yüzdeler Anlaşması, Yalta ve Potsdam Konferansları, Bretton Woods Konferansı ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşu bu gelişmelerin başında gelmektedir.¹²⁹

2.1.2.1. Yüzdeler Anlaşması

Savaşın sonuna yaklaşırken, Franklin Delano Roosevelt, yeni sistemi yönetecek olan ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin'i dünyadaki alanların dört polisi olarak düşünmektedir. O'na göre dünyadaki alanların kimlerin etkisinde kalacağı en önemli konudur. Yüzdeler Anlaşması, Ekim 1944 tarihinde Üç Büyüklerin (ABD, İngiltere ve SSCB) Doğu Avrupa'da sahip olacakları yüzdelerin belirlendiği anlaşmadır.¹³⁰

Doğu Avrupa'daki ülkeler aşağıda gösterildiği şekilde taraflar arasında paylaşılmıştır.¹³¹

Romanya

Sovyetler Birliği	%90
Diğerleri	%10

Yunanistan

İngiltere (ABD ile anlaşarak)	%90
Sovyetler Birliği	%10

¹²⁹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, ss. 188-217.

¹³⁰ Thomas G. Paterson, *On Every Front: The Making and Unmaking of the Cold War*, WW Norton&Company, (1992), ss. 47-49.

¹³¹ Albert Resis, "The Churchill-Stalin Secret "Percentages" Agreement on the Balkans," *Oxford University Press*, (1944), s. 368.

Yugoslavya	%50-%50
Macaristan	%50-%50
Bulgaristan	
Sovyetler Birliği	%75
Diğerleri	%25

Churchill'in anlarından anlařıldıđı kadarıyla, bu anlařma o andaki savař durumu dűzenlemesi olup, imzalanacak barıř anlařmalarında deđiřikliklere ađıktır.¹³² Ancak, sonrasında Sovyetler Birliđi Dođu Avrupa űlkelerinde askeri űstűnlűđűnű sonuna kadar kullanmıřtır, ama Yunanistan'a karıřmamıřtır.¹³³

2.1.2.2 Yalta Konferansı

1945 yılına kadar Stalin ve Churchill, bűlgelere etkileri konusunda geleneksel bir diplomasi izlemiřlerdir. Çođu zaman onlar, birbirlerini, uzakta olan ve karmařık Avrupa iřleriyle nadiren ilgilenen ABD'den daha iyi anlamıřlardır. Yalta Konferansı bu anlamda bir dűnűm noktası olmuřtur. űnkű ABD artık kendilerini Amerikan politikalarıyla tanımlayan Avrupa ve İngiltere ile derinden bađlanmıřtır. Sođuk Savař dođmuřtur. Yalta Konferansı'na katılanlardan hiđbiri, sonrasında ortaya nasıl bir dűzenin çıkacađını űngűrmemiřtir.¹³⁴

Yalta Konferansı toplanırken műttefikler arasında tam bir gűven havası vardır ve Sovyetler Birliđi olmadan bir dűnya dűzeninin kurulması

¹³² Resis, "The Churchill-Stalin...", ss. 368-374.

¹³³ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 210.

¹³⁴ Peter Kenez, "Yalta 1945: Europe and America at the Crossroads," *Canadian Slavonic Papers*, 52, 3/4, (2010), s. 1.

düşünülmemektedir. Yalta Konferansı böylesine bir güven havası içinde 4-11 Şubat 1945 tarihinde toplanmıştır. Konferansta ele alınan konular arasında en önemlileri ortak barış sisteminin kurulması, Almanya'nın geleceği, Polonya sorunu ve SSCB'nin Uzak Doğu'ya saldırmasıdır.¹³⁵

Ortak barış sisteminin kurulması konusu, esasen müttefiklerin 1944 yılında Dumbarton Oaks'ta toplanarak BM Anayasası üzerinde görüş birliğine varamadıkları hususlardan biri olan Güvenlik Konseyi'ndeki oylamadır. BM Genel Kurulu'nda bağımsız devletler temsil edilecektir. Sovyetler Birliği de on altı devletten kurulu bir siyasal birimdir. Sovyet Anayasası'na göre bu devletler bağımsızdır ve Sovyetler Birliği'ne kendi istekleriyle katılmışlardır. Stalin, sözkonusu on altı devletin Genel Kurul'da temsilini istemiştir. Ancak, ABD'nin de 48 devletten oluştuğunu belirten Roosevelt, Sovyetler Birliği'nin isteğinin kabul edilmesi halinde 48 devletinde temsilinin gerekeceğini söyleyerek reddetmiştir. Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin yanında Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın da Genel Kurul'da temsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Birleşmiş Milletler'de Sovyetler Birliği'ne üç oy kazandırmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği dağılana kadar bu 3 devlet her sorunda aynı yönde oy kullanmıştır. Benzer şekilde Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sorunu da ABD, Sovyetler Birliği, Çin, Fransa ve İngiltere olarak belirlenen beş büyük devlete sürekli temsil ve veto yetkisinin verilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur.¹³⁶

¹³⁵ Geoffrey Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," *Journal of Cold War Studies*, 9,4, (2007), s. 27.

¹³⁶ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, ss.195-196.; Stephen J. Valone, (Ed.), "Document 42: the Yalta Agreements," *Two Centuries of US Foreign Policy: Documentary Record*, (US: Praeger Publishers, (1995), s. 90.

Almanya'nın geleceği, konusu hakkında büyük bir tartışma yaşanmamıştır. Almanya'nın bölünmesine ve bu bölünmeye ilişkin somut çalışmalar yapacak bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.¹³⁷ Stalin, Almanya'dan 10 milyar dolar savaş tazminatı istemiştir. Ancak Almanya'nın ödeyeceği savaş tazminatı, tazminat komisyonunca değerlendirilmek üzere 20 milyar dolar olarak (10 milyar dolarlık kısmı Sovyetler Birliği'ne verilmek üzere) belirlenmiştir.¹³⁸ Bu konu anlaşmazlıklara yol açmıştır. Çünkü savaş ödeneği konusu II. Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında sayılmaktadır. Konuya ilişkin Moskova'da bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.¹³⁹

Polonya sorunu, konferansta en çok zaman alan konu olmuştur. Bu sorun iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, Polonya hükümetinin kurulması, ikincisi ise bu devletin sınırlarının belirlenmesi ile ilgilidir. Bu konudaki tartışma, iki ayrı Polonya hükümetinin varlığı nedeniyle çıkmıştır. Biri, Alman ve Sovyet işgali sırasında Londra'ya kaçan sürgündeki hükümet, diğeri ise Sovyetler Birliği'nin işgal bölgesinde kurup tanıdığı ve Lublin Komitesi adındaki komünist hükümettir. Moskova, Polonya halkının gerçek temsilci olarak gördüğü Lublin Komitesi'nin Batılılar tarafından tanınmasını istemiştir. Sonuç olarak, iki hükümetin bir koalisyon kurması kararına varılmış ve sonrasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur, ancak bu geçici

¹³⁷ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," ss. 20-23.

¹³⁸ A.g.e., s. 24.

¹³⁹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 195.

nitelikte bir hükümettir. Seçimler yapılarak, bunun sonunda bir Polonya hükümeti kurulacaktır.¹⁴⁰

İkinci sorun olan Polonya devletinin sınırları, Sovyetler Birliği'nin istediği gibi (Polonya-Sovyet sınırı) "Curzon Çizgisi"ne çekilmiştir, ancak Polonya'nın Almanya ile olan doğu sınırı bir sonraki barış konferansına ertelenmiştir.¹⁴¹

Rusya'nın Uzakdoğu'da savaşa girmesi, Stalin tarafından kabul edilmiştir ancak, bu konunun kamuoyundan gizlenmesine karar verilmiştir.¹⁴²

İngiltere eski büyükelçisi olan ve Stalin'e konferansta eşlik eden Ivan Maiskii konferansı şöyle değerlendirmiştir. "Konferans enteresandı. En etkileyici olan ise genel olarak bizim etkimizin olmasıydı. Konferansta alınan kararların %75'i bizim kararlarımızdır. Üç Büyükler arasındaki işbirliği şimdi çok daha yakındır. Almanya ne savaş süresince ne de sonrasında kutlayacak bir şey bulamayacaktır."¹⁴³

2.1.2.3. Potsdam Konferansı

Avrupa'da savaş bittikten sonra, Potsdam'da toplanan konferansta, galip devletler arasında güven duyguları sarsılmış, vefat eden Roosevelt'in yerine Harry Truman geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin başında halen Stalin

¹⁴⁰ A.g.e., ss. 195-197.

¹⁴¹ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," s. 27.

¹⁴² A.g.e., s. 27.

¹⁴³ A.g.e., s. 28.

vardır. İngiltere'nin başına ise konferans sürerken gerçekleşen seçimlerden galip çıkan Clement Attlee geçmiştir.¹⁴⁴

Potsdam Konferansı'nın gündemi oldukça yoğundur. Gündem, İtalya'nın Kuzey Afrika'daki kolonilerinin idaresi, Almanya'dan alınacak tazminat konusunun değerlendirilmesi, Almanya'nın bölünmesi ve Pasifik Savaşı'nın bitirilmesi konularından oluşmuştur.¹⁴⁵

Temmuz 1945'deki Konferans, tarihin en büyük zaferinden sonra toplanmıştır, ancak bu kesin zafer anlaşmaya varmayı da güçleştirmiştir. Bunun nedeni ise galip devletlerin her bakımdan yıkılmış olan Avrupa'nın yeniden kurulması sorumluluğunu üstlenmeleridir. Diğer sorunlar bir tarafa, artık savaş bittiği için savaş dönemi ittifakın işlevini yitirmesi sonucu ortaya çıkan sorunların da çözülmesi gerekmektedir. ABD halkı Avrupa'daki askerlerinin geri dönmesini istemektedir. ABD hükümeti ise askerlerin geri çekilmesiyle doğacak boşluktan Sovyetler Birliği'nin yararlanabileceği ihtimali nedeniyle bu fikre yanaşmamaktadır.¹⁴⁶

Stalin, İtalya'nın Kuzey Afrika'daki kolonilerinin idaresini üstlenecek olan Vesayet Bölgeleri'ne katılmayı talep etmiştir. 1945 yılında San Fransisco'daki konferansta ABD, Sovyetler Birliği'nin önerilen vesayet sistemine katılımını desteklemiştir. Bu da Stalin'i Potsdam'da cesaretlendirmiş ve vesayet altına alınan bölgelerin Üç Büyükler tarafından beraberce yönetilmesi ya da her bir devletin ayrı bölgelerden sorumlu olması

¹⁴⁴ Marshall Cavendish, "Key Events: The Potsdam Conference," *History of World War II*, Vol. 3, (New York: Marshall Cavendish, 2005), s. 841.

¹⁴⁵ J. Samuel Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," *Prompt and Utter Destruction: Truman and the use of Atomic Bombs against Japan*, (Chapel Hill: University of North Carolina, 2004), s. 54.

¹⁴⁶ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 214.

fikrini öne sürmüştür. Ancak, konunun Londra'da yapılacak olan Dışişleri Bakanları Toplantısı'na bırakılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁷

Potsdam'dan sonra Sovyetler Birliği vesayet konusu üzerinde yoğunlaşmış ve Trablus'un bir Sovyet bölgesi olması talebini oluşturmuştur. Bu şekilde Sovyetler, Akdeniz'de liman tesisleri kurabilecektir.¹⁴⁸

Potsdam'da, birçok konu, görüşülmek üzere Üç Büyüklerin Dışişleri Bakanları Toplantısı'na bırakılmıştır. Bunun sebebi, nükleer bombayı Doğu Avrupa veya herhangi bir yerdeki Sovyet kontrolüne karşı koyma aracı olarak gören ABD Dışişleri Bakanı Byrnes'in, süresi açısından kısıtlı olanlar haricindeki diğer konuların Japonya'ya atom bombası ile saldırı gerçekleştirildikten sonra görüşülmesi için Truman'ı yönlendirmesidir.¹⁴⁹

Almanya'dan alınacak tazminat konusunun değerlendirilmesi ile ilgili olarak, Almanya'dan 10 milyar dolar tazminat isteyen Sovyetler Birliği, buna karşılık gelecek Alman sanayisi ile altyapısının ve mevcut üretimin verilmesini kabul etmiştir. Ancak bu sefer sorun, Alman sanayisinin daha çok Batı tarafından işgal edilen, Ruhr Bölgesi gibi bölgelerde olmasıdır. Bu durum Batılılara kendi bölgelerinden tazminat verilmesi korkusunu yaşatmıştır. Sonuç olarak taraflar, Sovyetlerin tazminatının bir kısmı için, Alman sanayisinin %10'unun batı bölgelerinden taşınması; kalanı için ise başka bir %15'lik kısmın bölünüp gıda ve hammadde karşılığı doğuya gemi ile gönderilmesine karar vermişlerdir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," s. 32.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 33.

¹⁴⁹ Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," s. 65.

¹⁵⁰ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences, ss. 34-36.

Bununla beraber, konferansta, Almanya'nın dört askeri bölgeye ayrılmasına karar verilmiştir. Königsberg (şimdi Kaliningrad) dahil doğu tarafını Sovyetler Birliği, batıyı ise üç bölüm halinde ABD, İngiltere ve Fransa işgal etmiştir.¹⁵¹ Ayrıca merkezi bir yönetim kurulmamasına, ancak dört devletin komutanlarının önderliğinde kurulacak bir denetim kurulu tarafından Almanya'ya tek bir ekonomik birim olarak davranılmasına karar verilmiştir. Asli olarak mali ve ekonomik alanlarda kurulan Alman İdare Birimleri'nin başına, Denetim Konseyi'nin başındaki ülkelerin Dışişleri Bakanları getirilmiştir.¹⁵²

Pasifik Savaşı'nın bitirilmesi konusuna ilişkin, Rusya'nın Japonya'ya saldırısı konusunda Yalta'daki verdiği sözün arkasında olduğunu gösteren Stalin, Ağustos ortasına kadar saldırıya hazır olacaklarını belirtmiştir.¹⁵³ Ancak ABD'nin bu konudaki fikri nükleer silah denemesinin başarı haberinin gelmesi ve Japonların teslim olma şartlarını görüşme konusundaki artan göstergeler üzerine değişmiştir. Truman'ın değişen duruşunu da 26 Temmuz 1945 tarihinde yayınlanan Potsdam Bildirisi göstermektedir. Bu bildiri, İngiltere, Çin ve ABD tarafından Japonya'yı kayıtsız şartsız bir teslimiyete çağıran aksi takdirde ağır sonuçlara katlanacağını bildiren bir basın açıklamasıdır. Her ne kadar ABD, Sovyetler Birliği'ni bildirinin dışında tutmaya çalışsa da Stalin, Sovyetlerin Japonlara saldırısından önce İttifak dayanışmasını göstermek için basın bildirisi fikrinden vazgeçmemiştir.

¹⁵¹ Edgar McInnis, Richard Hiscocks, v.d., "Divided Germany," *The Shaping of Postwar Germany*, (New York: Frederick A. Plaeger, 1960), s. 57.

¹⁵² A.g.e., s. 60.

¹⁵³ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," s. 29.

Sonrasında, BM Anlaşması uyarınca Sovyetler Birliği savaşa dahil olmuştur.¹⁵⁴

Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya saldırmayı istemesinin altında Yalta Konferansı'nda Stalin'e vaat edilen sözler yatmaktadır. Stalin, Mançurya'yı işgal etmeden önce savaşın bitmesinden endişe duymuştur. Eğer bu gerçekleşirse, Dairen Limanı'nın, Sakhalin ve Kurile Adalarının kontrolü, önemli demiryollarının Çin ile ortaklaşa işletilmesi ve diğer ayrıcalıklardan mahrum kalacaktır. Zaten ABD'nin yapmak istediği de artık Japonların teslim olmasını sağlamak için Sovyetler Birliği'ne muhtaç olmadığından bunu tek başına yapıp, sözü edilen ayrıcalıkları Sovyetler'e kaptırmamaktır.¹⁵⁵

Truman, nükleer silah denemesinin başarılı olduğu haberini aldıktan sonra, konferansta kendine güvenli, daha rahat tavırlar sergilemiş, Sovyetlerin, Doğu Avrupa, Türkiye ve Akdeniz'i etki altına alarak yayılma niyetlerine ve tazminat taleplerine karşı şikayetlerini açıkça dile getirmeye başlamıştır.¹⁵⁶

Diğer taraftan, Sovyetler'in atom bombası çalışmalarına 1943 yılında başladığı bilinmektedir. Ancak bu çalışmalar, Manhattan Projesi'nin binlerce sayfalık bilgilerine casusluk yoluyla erişilinceye kadar, vasat ilerlemiştir. Bu bilgilerin ele geçirilmesiyle Sovyet bilim adamları oldukça yol kat etmişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ A.g.e., ss. 37-38.

¹⁵⁵ Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," ss. 66-68.

¹⁵⁶ A.g.e., s.64.

¹⁵⁷ Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," s. 67.

Son olarak, Molotov, konferansın Sovyetler Birliği açısından tatmin edici sonuçlarla bittiğini söylemiştir. Ayrıca Moskova'nın Yugoslavya Byekelisi konferansa ilişkin olarak "Molotov ve Vyshinskii'ye göre İngiltere ve ABD, Doğu Almanya ve Balkanları kaybettiklerini kabul etmiştir." demiştir.¹⁵⁸

Truman açısından ise konferans suresince atom bombasının başarılı denemesi büyük bir rol oynamıştır. Ancak, başlangıçta denemenin başarılı olmasından hoşnut olsa da Truman'ın, her diplomatik ve askeri sorun için yeni silahın kullanılması konusunda belirsizlikleri oluşmuştur. Atom bombası hakkında Stalin'e kaçamak cevaplar veren Truman'ın aklında sadece yeni silahını Japonya'ya karşı kullanarak onları koşulsuz teslim almak vardır.¹⁵⁹

2.1.2.4. Bretton Woods Konferansı ve Birlemiş Milletler'in Kuruluşu

Dönemin ABD Başkanı Roosevelt, 1929 yılında Amerika'yı ve dünyayı ekonomik olarak derinden sarsan Büyük Buhran'dan çıkış amacıyla bir plan geliştirmiş, ekonomiye merkezi ve yerel yönetimlerin katılımıyla dolaylı olarak sorunun aşılması amaçlı ilk projesi olan 'Yeni Sözleşme'yi (New Deal) 1933 yılında uygulamaya koymuştur. Takip eden yıllarda ıkarılan Birinci ve İkinci Yeni Sözleşme'ler Amerikan ekonomisinin sorunlarına köklü çözümler getirerek ABD'yi dünyanın en büyük ve en güçlü ekonomisi haline dnştrmştir. Roosevelt, II. Dünya Savaşı sonrası için de ekonomiyi ve uluslararası siyaseti kapsayan küresel planlar geliştirmiştir.

¹⁵⁸ Roberts, "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," s. 36.

¹⁵⁹ Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," s. 74.

'Tek dünya, tek ekonomi' ve 'tek dünya, barış amaçlı siyaset' olarak özetlenebilecek bu fikirler;

- dünya ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesi ve kolaylaştırılması,
- savaşın yol açtığı yıkımın telafi edilmesi için bir ortak uluslararası ticaret altyapısının oluşturulması,
- dünya üzerinde ticaretin kolaylaştırılması ve zor durumdaki ülkeler için destek olasılıklarının güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- Amerikan dolarının dünyanın ortak ticari değişim aracı olmasının ticareti kolaylaştıracağı fikri,
- ülkelerin haklarına yeterince sahip çıkamaması sonucu dünyada savaşların olduğu,
- askeri ve ekonomik bakımdan zayıf olan ülkelerin daha güçlüler karşısında kendilerini savunamamaları;

gibi düşüncelerini içermektedir. Bütün bu düşüncelerin sonuçları, tarihe Bretton Woods Sistemi ve Birleşmiş Milletler Örgütü olarak yansımıştır.¹⁶⁰

1 – 22 Temmuz 1944 tarihleri arasında toplanan Bretton Woods Konferansı'nın iki temel amacı vardır. Birincisi, 1929 yılındaki Büyük Buhran'ın bir kez daha tekrarlanmamasını sağlayacak önlemler almaktır. Diğeri ise savaşta harap olmuş Avrupa ekonomilerini yeniden kurmaktır.¹⁶¹ Bunun sebebi Almanya ve Avrupa'nın geri kalanının çökmesi halinde

¹⁶⁰ Ann Lane, "The Cold War as History", Klaus Larres ve Ann Lane (der.), *The Cold War: The Essential Readings*, (Oxford: Blackwell, 2001), ss. 34-36.

¹⁶¹ John Baylis, Steve Smith, v.d., *The Globalization of World Politics*, (New York: Oxford University Press, 2011), ss. 248-253.

ABD'yi de beraberinde batırabileceği konusundaki endişelerdir.¹⁶² Bu iki amacı gerçekleştirmek için de istikrarlı bir uluslararası para kuru sistemi ve bir hesap birimi oluşturulması, uluslararası sermaye akışının izlenebilir ve kontrol edilebilir hale gelmesi, geçici ödemeler dengesi krizi yaşayan ülkelere kısa vadeli kredi verilmesi ve teker teker ülke ekonomilerinin ticarete açık hale getirilmesi konularının gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Sonuç olarak, yeni uluslararası ekonomik düzenin işleyebilmesi için üç yeni kurumun oluşturulması önerilmiştir. Bunlar, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD, sonra Dünya Bankası) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT – daha sonra WTO)'dır. ABD, 1947 yılında Marshall Yardım Paketi açıklandıktan sonra, Bretton Woods sisteminde öngörülen altın standardı yerini Amerikan dolarına bırakmıştır. IMF, Dünya Bankası ve GATT, 1950'li yıllarda işlevsel hale geldiklerinde, devam eden Soğuk Savaş sebebiyle belirgin bir şekilde Batı Bloğu kuruluşları olarak işlemişlerdir.¹⁶³

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin önemli bir özelliği de uluslararası örgütlenmenin öneminin anlaşılması ve uygulamasının yaygınlaştırılmasıdır. Yirminci yüzyılın ikinci uluslararası örgütlenme çabası olan BM, Milletler Cemiyeti'ne benzer ancak, daha karmaşık bir anayasal yapı, daha büyük bir bütçe, daha yaygın bir yönetim kadrosu ve belki de en önemlisi bir başarısızlık dersinin verdiği derslerle 25 Ekim 1945 tarihinde kurulmuştur.

¹⁶² Robert P. Watson, Michael J. Devine, v.d., *The National Legacy of Harry S. Truman*, (Kirksville: Truman State University Press, 2005), s. 100.

¹⁶³ Baylis ve Smith, v.d., *The Globalization of World Politics*, ss. 248-253.

BM, beş büyük devletin (ABD, Sovyetler Birliği, Fransa, İngiltere ve Çin) Güvenlik Konseyi'ndeki üstünlüklerine dayandırılmıştır.¹⁶⁴

Birleşmiş Milletler'in kuruluş amaçları ve ilkeleri kısaca,

- uluslararası barışı ve güvenliği korumak,
- barışa yönelik tehditleri önlemek ve ortadan kaldırmak için ortaklaşa tedbir almak,
- uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve insani sorunların çözümünde işbirliği yapmak,
- ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı olmadan temel insan hak ve özgürlüklerine karşı saygıyı teşvik etmek, bu ortak çıkarların elde edilmesi hususunda milletler arasında uyum sağlayıcı bir merkez olmak,
- uluslararası anlaşmazlıkların, uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözümlenmesini sağlamak,
- tüm üyelerin başka bir devlete karşı güç kullanmaktan ya da BM'nin amaç ve ilkelerine uymayan herhangi bir davranıştan kaçınması,
- tüm üye devletlerin Birleşmiş Milletler karşıtı olan herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınması şeklindedir.¹⁶⁵

II. Dünya Savaşı, dünya üzerindeki gücün, silah teknolojisinin, devletler arasındaki siyasi güç ve uluslararası ekonomi dengelerinin dağılımındaki temel değişiklikleri hızlandırmıştır. Ayrıca, savaş sırasında verilen diplomatik ve askeri kararların savaş sonrası dünyanın oluşmasında

¹⁶⁴ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 204.

¹⁶⁵ Charter of United Nations, (<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>), Erişim: 1 Eylül 2014.

azımsanmayacak bir etkisi vardır.¹⁶⁶ ABD ve Sovyetler Birliği savaş sonrası dünyasının siyasal düzeni hakkında Yalta Konferansı'nda uzlaşmaya varmıştır. Bu uzlaşmanın da temelini biri kapitalist diğeri sosyalist bu iki devletin birbirlerinin varlığını ve nüfuz alanlarını kabul etmeleri oluşturmuştur. Bu iki süper güç, birbirlerinin ideolojisini ve sistemini kendileri bakımından en büyük tehlike olarak görmüş, birbirleriyle savaşamayacakları bir dünya düzenini kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Savaş sonrası dönemde Yalta uzlaşmasına temelde bağlı kalan ABD ve Sovyetler Birliği, bu uzlaşmayı zaman zaman tehdit edecek olan sorunlarla Potsdam Konferansı sırasında karşı karşıya kalmışlardır. İki devlet arasında tırmanmaya başlayan siyasi ve ideolojik mücadele ile bu mücadeleye eşlik eden silahlanma yarışı, kısa süre içerisinde tüm dünyada Soğuk Savaş olarak anılan bir gerilime yol açmıştır.¹⁶⁷

2.2 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1946 – 1991)

6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya ve 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye atılan ve çok büyük zararlar veren atom bombaları Japonya'yı teslim olmaya zorlamıştır. Bombanın kullanılması ABD'nin askeri ve diplomatik hedeflerine de hizmet etmiştir. Bu hedefler, savaşın hızla bitmesinin sağlanarak çok sayıda Amerikan askerinin hayatını kurtarmak, Pasifik Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmak

¹⁶⁶ David S. Painter, *The Cold War: An International History*, (London: Routledge, 1999), s. 4.

¹⁶⁷ Gökçen Alpkaya, Faruk Alpkaya, *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı, 2004), s. 163.

(Sovyetler Birliği yine de Mançurya'ya girmiştir) ve Sovyetler Birliği'nin savaş sonrasında Japon işgalinde rol sahibi olmasının önüne geçmektir. İlerleyen aylarda iki devletin arası giderek bozulmuştur.¹⁶⁸

Eskiden müttefik olan bu iki devletin sorunlarına Doğu Avrupa ve Almanya'nın yanı sıra, atom silahlarının uluslararası kontrolü, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkar çatışmaları, Amerikan ekonomik yardımı ve Sovyetlerin Mançurya'daki rolü konularındaki zıtlarışmalar da eklenmiştir. ABD ve Batı Avrupalı müttefikleri, Stalin Rusya'sını giderek daha fazla toprak ve kaynak isteyen bir fırsatçı olarak görmeye başlamışlardır.¹⁶⁹

ABD'nin Rusya hakkındaki görüşü ve ona karşı izleyeceği politikalar John F. Kennan tarafından yazılan 'Uzun Telgraf' ve Churchill'in Fulton konuşması başlıkları altında daha açık görülebilecektir.

2.2.1. John F. Kennan'ın 'Uzun Telgrafi'

O dönemde Moskova'da kıdemli bir ABD diplomatı olan George F. Kennan, Amerikan antikomünizmini ve Sovyetler Birliği'nin özlemine dair genel şüpheyi en iyi anlatan 22 şubat 1946 tarihli 'uzun telgrafi'nda şu değerlendirmeyi yapmıştır. Sovyetlerin kapitalist dünyaya olan düşmanlıklarının kaçınılmaz olduğunu ve bunun da geleneksel Rus güvensizliğinin Marksist-Leninist dogmayla birleşmesi sonucunda olduğunu belirtmiştir. Kremlin liderlerinin halka baskıcı bir totaliter rejim dayatmış olduklarını ve iktidarda kalmak için dış düşmanların sözde

¹⁶⁸Robert McMahon, *Cold War: A Very Short Introduction*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), s. 25.

¹⁶⁹McMahon, *Cold War: A Very Short Introduction*, ss. 25-26.

tehditlerini kullandıklarını, Sovyet liderlerin düşünce sistemine göre onlara karşı gelen hiçbir düşünce şeklinin herhangi bir fayda ya da haklılık içermediğini vurgulamıştır. Kennan, hiçbir işe yaramayacağını düşündüğü uzlaşma fikri yerine Sovyet güç ve nüfusunun yayılmasının kontrol altına alınması üzerinde çalışılmasını tavsiye etmiştir.¹⁷⁰

2.2.2. Winston Churchill'in Fulton Konuşması

Churchill'in Fulton konuşmasında Sovyetler Birliği'nin niteliği konusunda Kennan ile benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Churchill, bu konuşmasında İngiltere'nin durumundan bahsettiği gibi ABD'nin önemini de vurgulamıştır. Ardından, Sovyetler Birliği'nin dünya çapındaki komünist örgütlenmesinin yakın gelecekte neler yapabileceğinin kestirilemeyeceğini söyleyerek kamuoyunu habersiz olduğu bir tehditten haberdar etmek istediğini tarihe geçen şu sözlerle ifade etmiştir.¹⁷¹ “Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'e kadar kıtanın üzerine bir demir perde inmiştir. Bu perdenin ardında Orta ve Doğu Avrupa'nın kadim devletlerinin başkentleri bulunmaktadır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya, tüm şehirler ve çevrelerindeki insanlar Sovyet alanı diye adlandırabileceğim bir yerdedirler ve hepsi, bir şekilde, yüksek derecede bir Sovyet etkisi ve bir anlamda Moskova'nın sultanı altındadır.... Tüm bu Doğu Avrupa devletlerinde çok küçük olan Komünist Partiler üye sayılarının çok

¹⁷⁰George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct, (1947), (<http://www.foreignaffairs.com/articles/23331/x/the-sources-of-soviet-conduct>), Erişim: 4 Eylül 2014.

¹⁷¹Lynn Boyd Hinds, Theodore Otto Windt Jr., *The Cold War as Rhetoric: The Beginnings 1945-1950*, (New York: Praeger, 1991), ss. 91-95.

üzerine yükselmiş ve güçlenmiştir. Her yerde totaliter bir kontrol kurmayı arzu etmektedir. Polis devletleri her yerde ağır basmaktadır ve Çekoslovakya dışındaki yerlerde gerçek demokrasi kalmamıştır.”¹⁷²

2.2.3. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Öte yandan, Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı halen devam etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi üretimi 1/3 oranında düşmüş ve işsizlik üç kat artarak 2,7 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu durum ABD'yi kendi ekonomik beklentilerini tehlikeye sokabileceği, Almanya ve Avrupa'nın geri kalanının çökmesi halinde ABD'yi de beraberinde batırabileceği konusunda endişelendirmektedir.¹⁷³ Diğer bir endişesi ise, ekonomik sıkıntıdan ve bunun sonucu olan siyasi kargaşadan Sovyetler Birliği'nin yararlanması ihtimalidir. Bunun üzerine ABD, Truman Doktrini ile çevreleme politikasını başlatmıştır. Çevreleme politikasını sınırlı tutan ABD bu politikayı, sadece Sovyetler Birliği'nin komünist rejime zorladığı ve rejimin güçlendiği yerlerde kullanmıştır.¹⁷⁴ Bu nedenle, Truman Doktrini hem ideolojik hem de jeopolitik olarak bir Soğuk Savaş ilanıdır. ABD'nin diplomatik saldırısının ikinci önemli evresi ise, toparlanma çabalarını eşgüdümlü hale getirmek isteyen tüm Avrupa ülkelerine Amerikan yardımının verileceği Marshall Planı'dır. ABD, bu planla Avrupa'da

¹⁷² Mark A. Kishlansky (ed.), *Sources of World History*, (New York: Harper Collins, 1995), ss. 298-302.

¹⁷³ Watson ve Devine, v.d., *The National Legacy of Harry S. Truman*, s.100.

¹⁷⁴ Steven W. Hook, John Spanier, *American Foreign Policy since World War II*, (Washington: CQ Press, 2000), ss. 49-51.

komünizmin yükselişini besleyen açlık, yoksulluk ve karamsarlık öğelerine karşı savaş açmıştır.¹⁷⁵

Marshall Planı, Batı Avrupa'ya sağlayacağı 13 milyar dolar değerindeki yardımla, Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesini teşvik ederek ve Amerikan malları için önemli bir pazarın geri kazanılmasını sağlayarak ekonomik toparlanmayı hedeflemektedir.¹⁷⁶ Ancak, Marshall Planı'nı Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikalarını manipüle etmek ve özellikle Doğu Avrupa'daki Sovyet kontrolünü zayıflatmak için bir araç olarak gören Stalin, Doğu Avrupa'nın katılımını yasaklamıştır.¹⁷⁷

Diğer taraftan Eylül 1947'de Sovyetler, Polonya'da gerçekleştirilen bir konferansta, hem Doğu Avrupa'daki uydu devletler hem de Batı Avrupa'daki komünist partiler üzerindeki baskılarını sertleştirmek amacıyla Komünist Enformasyon Bürosu'nu (Kominform) kurmuştur. 24 Haziran 1948 tarihinde ise, Avrupa'nın toparlanma çalışmalarına ve Batı Avrupa'nın güçlenmesine tepki olarak Batı Berlin'e tüm kara ulaşımını durdurmuştur. Ancak, buna Batı Berlin'e uçakla kesintisiz olarak erzak ve yakıt yardımı yapılarak tepki verilmiştir. Sovyetler, Mayıs 1949 tarihinde başarısız oldukları ablukaya son verseler de bu olayla Doğu-Batı ayrımı daha da derinleşmiştir. Eylül 1949'da Batılı güçler Federal Almanya Cumhuriyeti'ni, bir ay sonra da Sovyetler kendi işgal bölgelerinde Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.¹⁷⁸ Sovyetlerin Marshall Planı'nı

¹⁷⁵ McMahon, *Cold War: A Very Short Introduction*, s. 29.

¹⁷⁶ A.g.e., ss. 30-32.

¹⁷⁷ Ronald E. Powaski, *The Cold War: The United States and The Soviet Union, 1917-1991*, (New York: Oxford University Press, 1998,) s. 298.

¹⁷⁸ McMahon, *Cold War: A Very Short Introduction*, s. 32.

reddetmesi, Çekoslovakya'daki komünist darbe ve Berlin ablukası Soğuk Savaş'ı şiddetlendirmiştir.¹⁷⁹

2.2.4. NATO ve Varşova Paketi'nin Kuruluşu

Bu gelişmenin sonrasında Avrupa ve Amerika arasında gelişmekte olan bağlantıyı resmi bir Atlantik aşırı güvenlik anlaşmasıyla pekiştirmek isteyen Batı Avrupalılar, hem ABD'yi Batı Avrupa'nın işlerine daha fazla katacak hem de Sovyetleri caydıracak bir mekanizma olarak düşündükleri Kuzey Atlantik Savunma Paketi'ni (NATO) kurmuşlardır. 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imzalanan NATO, Brüksel'de imza atan taraflarla İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz, Kanada ve ABD'yi ortak bir güvenlik paketi içinde bir araya getirmiştir. Bu pakt ile üye devletlerin her biri, bir ya da daha fazla üyeye yapılan saldırıyı hepsine yapılmış sayacaklarını kabul etmişlerdir.¹⁸⁰

NATO'nun kurulmasından altı yıl sonra 14 Mayıs 1955 tarihinde, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk ortak bir savunma örgütü olarak Varşova Paketi'ni kurmuşlardır. Varşova Paketi ile üye ülkeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulması ve Doğu Avrupa ülkelerinin topraklarına Sovyet birliklerinin yerleşmesi öngörülmüştür. Leonid Brejnev döneminde, Doğu Avrupa ülkelerine yapılacak müdahaleler 'hukuki' bir kılıf içine sokularak, Brejnev Doktrini adı verilen 'dost ülkelerdeki yıkıcı faaliyetlere

¹⁷⁹ Powaski, *The Cold War...*, s. 298.

¹⁸⁰ McMahon, *Cold War: A Very Short Introduction*, s. 33.

'ortak müdahale' ve 'sınırlı egemenlik' anlayışları Varşova Paktı'nın varlık sebeplerinden biri haline gelmiştir. Varşova Paktı'nın bu niteliklerine karşı Doğu Avrupa'da ortaya çıkan tepkiler ve diğer olaylar, bölgede Sovyet etkisinin 1989 yılında yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Mihail Gorbaçev'in iktidarın başına gelmesiyle Brejnev Doktrini'nin geçersizliğini ilan etmesi, Doğu Avrupa ülkelerinde komünizmin çökmesi ve çok partili rejime geçilmesi sonrasında Varşova Paktı 1 Nisan 1991 yılında dağılmıştır.¹⁸¹

2.2.5. Uzakdoğu ve Ortadoğu'daki Durum

Soğuk Savaş, sadece Avrupa'daki güç ve nüfuz rekabetiyle sınırlı kalmayıp Asya'da da hissedilmiştir. Duruma genel olarak bakıldığında, Japonya'nın bölge barışını tehdit etmesine bir daha asla izin verilmemesi gerektiğine inanan ABD, militarizmin tüm izlerini yok ederek Japon toplumunu yeniden yaratıp, liberal ve demokratik kurumların gelişmesini sağlamıştır. ABD, Doğu Avrupa'daki ekonomik toparlanmanın motoru olma potansiyeli ve stratejik değeri sebebiyle Japonya'yı Asya'nın en önemli ülkesi olarak görmüştür. Diğer gelişmeler ise, Çin'de komünistlerin zaferi neticesinde Mao rejimi kurulmuş, Çin-Sovyet ittifakı oluşmuş ve Kuzey Kore'nin 38. paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırmasıyla yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği ve Çin'in desteğini alarak saldıran Kuzey Korelilerin ilerleyişini durdurmak ve Güney Kore'yi savunmak için ABD deniz ve hava güçlerini göndermiş, Birleşmiş Milletler de olayı kınamıştır. Kore Savaşı sonunda, savaş esirlerinin değiş tokuşu ve eski statükoya

¹⁸¹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, ss. 271-272.

dönülmesi konusunda anlaşarak ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Kore'deki Savaş, Soğuk Savaş'ın yoğunlaşp coğrafi açıdan yayılmasına, Doğu-Batı düşmanlığının artmasına, ABD'nin savunma harcamalarının yükselmesine, Amerikan dış siyasetinin askerileştirilip küreselleşmesine ve Soğuk Savaş'ın Asya'ya daha uzun süre hükmetmesine neden olmuştur.¹⁸²

Truman yönetimi, ABD'nin komünist saldırı tehlikesi olan her yere askeri güçlerin yerleştirilmesine, komünist Çin'i tanımamaya ve Tayvan'ı koruma altına almaya karar vermiştir. Bu durum Kore Savaşı'na da sıçramış, Tayvan, Tayland ve Fransız Hindicini'ne askeri ve ekonomik yardım gönderilmiş, ayrıca Pasifik'te Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda ile bir müttefik ağı kurmuştur.¹⁸³

Diğer taraftan ABD, gelişmekte olan ülkelerde komünizmin yayılmasını engellemek için diktatörlüklerle işbirliği yapmıştır. Eisenhower yönetimi süresince, CIA, İran Şah'ına hakimiyetini geri kazanabilmesi için yardım etmiş, Guatemala'da tarımsal reform yapan hükümetin devrilmesine çalışmış ve Küba'da Fidel Castro'nun devrilmesi için planlar yapmıştır.¹⁸⁴

Öte yandan, ABD çevreleme politikasını Ortadoğu'ya ve Uzakdoğu'ya kadar genişletmiştir. Ortadoğu'da Merkezi Anlaşma Teşkilatı'nı (CENTO) kurarak, bölgedeki Batı yanlısı rejimleri askeri müdahaleyle desteklemek istediğini ilan etmiştir. Bunu da 1958 yılında Lübnan'a Amerikan filosu gönderip, İngiltere'ye Ürdün Kralı Hüseyin hükümetini desteklemesi konusunda yardım etmiştir. 1954 yılında Tayvan ile

¹⁸² McMahan, *Cold War: A Very Short Introduction*, ss. 33-55.

¹⁸³ Powaski, *The Cold War: The United States and The Soviet Union*, s. 299.

¹⁸⁴ A.g.e., s. 299.

bir anlaşma yaparak Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı'nı (SEATO) kurmuştur. Bu sayede Tayland, Pakistan, Güney Vietnam, Laos ve Kamboçya'ya karşı yapılacak komünist saldırılara mücadele edecektir.¹⁸⁵

1950'li yılların sonlarında, Soğuk Savaş en tehlikeli evresine, genel nükleer savaş tehlikesinin en güçlendiği döneme girmiştir. 1962 yılında Küba'daki Sovyet füzeleri nedeniyle Washington ve Moskova arasında yaşanan kriz dünyayı nükleer felakete çok yaklaştırmıştır. 1963 yılında sağlanmaya başlanan uzlaşma süreciyle, taraflar önemli adımlar atmışlardır. Kriz dönemlerinde doğrudan iletişimin kolaylaştırılması amacıyla Kremlin ve Beyaz Saray arasına kırmızı hat çekilmiş, yer altındakiler hariç tüm nükleer testleri yasaklayan sınırlı test yasağı anlaşması imzalanmış, uzayda nükleer silahları yasaklayan bir BM kararı kabul edilmiş ve her iki tarafın yumuşaması yaptıkları konuşmalara yansımıştır.¹⁸⁶

Ancak Küba Füze Krizi sonrası dönem ABD ve Çin arasındaki gerilimi dindirmemiştir. Çin'in sözde yayılmacılık eğilimi karşısında Kuzey Vietnam'a karşı gizli operasyonlara başlanarak Güney Vietnam'da komünist olmayan rejimin korunmasına başlanmıştır. Çünkü ABD, Çin egemenliğinde bir Güneydoğu Asya'nın ortaya çıkabileceği ihtimalinden endişelenmektedir. Sovyetler Birliği ve Çin, Hanoi'ye ihtiyaç duyduğu askeri yardım ve malzemeyi sağlayarak ABD'nin işini zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, 1960'ların ortaları ve sonları arasında ABD ve Sovyetler Birliği başka büyük çatışmalardan kaçınmayı başarmıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ A.g.e. , s. 300.

¹⁸⁶ McMahon, *Cold War...*, ss. 78-97.

¹⁸⁷ A.g.e., ss. 119-121.

2.2.6. Detant Dönemi ve Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi

1960'lı yılların sonlarında, Sovyetler Birliği'nin stratejik nükleer silahlar açısından ABD ile göreceli olarak eş düzeye ulaşmayı başararak gerilimin yumuşaması anlamına gelen detant süreci başlamıştır. Ancak ABD detantı, mevcut dünya düzenine bağlı ve küresel çapta istikrar sağlayıcı bir Sovyetler Birliği'nin oluşması olarak görünürken, Sovyetler Birliği ise detantı, iki kutuplu bir dünyada eşit bir güç olarak görmüştür. Ayrıca taraflar, Üçüncü Dünya'da devrimci ayaklanmalara ve rejimlere destek vermeyi sürdürmüşlerdir. 1970'li yılların ortaları ve sonlarında ABD'de muhafazakar ve antikomünist siyasi güçlerin yeniden öne çıkmasıyla, detant dönemi kısa ömürlü olmuştur.¹⁸⁸

Reagan döneminde gerçekleştirilen Stratejik Savunma Girişimi Projesi ve Üçüncü Dünya ülkelerinde komünizme karşı mücadeledeki kararlılık Sovyetler Birliği'ni zora sokmuştur. Ancak Soğuk Savaş, Reagan yönetiminin baskısından değil, zaten içten bozulan Sovyet sisteminin zayıflığından dolayı bitmiştir. Sovyetlerin yaşadığı ekonomik çöküş neticesinde sadece Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki komünizm desteği değil üçüncü dünya ülkelerindeki desteklerde yok olmuştur.¹⁸⁹

Dönemin Sovyet lideri Mikhail Gorbaçov, uzun süredir kullanılan Marksist ilkeleri terk ederek, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve sosyal çöküşünü tersine çevirmek için iç ve dış politikalarda değişiklikler yapmaya

¹⁸⁸ McMahan, *Cold War...*, ss. 122-142.

¹⁸⁹ Powaski, *The Cold War...*, s. 303.

çalışmıştır. *Perestroyka* (yeniden yapılanma) ve *glasnost* (daha açık olma) politikalarını benimsemiştir. ABD ile girişilen silah savaşı sebebiyle yapılan harcamalara son vermiştir. Stratejik silahların azaltılması anlaşması konusunda Reagan ve Bush'u ikna etmiş; Orta Menzilli Nükleer Silahları Sınırlandırma (INF) ve Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşmaları (START) imzalanmıştır. Gorbaçov, Üçüncü Dünya'dan Sovyetleri geri çekmeye başlamıştır. Buna rağmen Sovyetler Birliği'nin çöküşü engellenememiştir. İfade özgürlüğünün artmasıyla beraber tek güç olan komünizmin karşısına demokratik ve milliyetçi güçler çıkmıştır. Ağustos 1991 yılında yapılan başarısız bir darbe girişiminden sonra Sovyetler Birliği dağılmaya daha da yaklaşmıştır. Daha sonra Gorbaçov'un Almanya'nın tekrar birleşmesini kabul etmesi üzerine Bush sıkı Amerikan politikasından vazgeçmiştir. Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Bush, Soğuk Savaş Batı'nın kazandığını ilan etmiştir. Sadece Sovyet komünizmi bitmemiş, Boris Yeltsin başkanlığında demokrasi ve serbest piyasa sistemini benimseyen yeni bir Rusya doğmuştur.¹⁹⁰

Doğu Avrupa'daki çöküşün nedenlerine de kısaca değinmekte fayda vardır. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı kendine bağlı tutmak için yapmış olduğu sermaye aktarımının tükenme noktasına gelmesi ve bu ülkelerin de ekonomik politika anlamında verimsiz tercihlerde bulunmaları, yaşam standartlarını düşürmüş ve yaşanan çöküşün en önemli etmenlerinden biri olmuştur. Ayrıca, Batı toplumlarındaki bilişim teknolojisine ayak uyduramama ve bilginin sosyalist devletlerce denetim altına alınamaması

¹⁹⁰ Powaski, *The Cold War...*, ss. 303-304.

Doğu Avrupa toplumlarının bu gelişmelerden haberdar olmasına ve etkilenmesine neden olmuştur. Bu etkileşim sistem açısından yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bir diğer etmen ise çevresel kirliliğin artması üzerine başlayan eleştirilerin zamanla çevreci bir muhalif harekete dönüşmesidir. Öyle ki, Bulgaristan özelinde sisteme karşı ilk halk gösterisi çağrısı, ülkedeki çevreci hareket olan Ecoglasnost'tan gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki hükümetler üzerinde kurduğu baskı, buradaki ülkelerden tepki çekmiştir. Doğu Avrupa ülkelerindeki farklı komünizm modelleri bastırılmış, böylece Doğu Bloğu giderek Sovyetler Birliği'ne bağlılık azaldığından zayıflamıştır. Katı komünizmden uzaklaşanlara örnek vermek gerekirse, 1950'li yıllarda Yugoslavya, Polonya ve Macaristan, 1960'larda Çekoslovakya'dır. Bütün bu dinamiklerin yaşandığı bölgede, siyasi sistemin dayandığı ideolojik temelin ve yönetici sınıfın meşruluk bunalımına girmesi, diğer bir deyişle hükümetlerin Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle yönetilmesi, sosyalist yönetimlerin peş peşe çökmesine yol açmıştır.¹⁹¹

Bu bölümde, iki kutuplu sistemin tanımı ve uluslararası sistemlerin her zaman bir değişim içinde oldukları hususu hatırlatıldıktan sonra, 1943-1991 yılları arasında gerçekleşen tarihsel olaylara kısaca yer verilmiştir. Bundan sonraki kısımda iki kutuplu sistemin özellikleri ile bahse konu tarihsel gelişmeler eşleştirilerek, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu sisteme bir örnek teşkil ettiği hususu tartışılacaktır.

¹⁹¹ Tom Palmer, "Sosyalizm Doğu Avrupa'da Neden Çöktü," Çev. Zafer Yılmaz. *Liberal Düşünce*, 33, 89 – 93, (2004), ss. 90-91.

2.3. Soğuk Savaş'a Teorik Bakış

Bu kısımda, Soğuk Savaş'ın neden iki kutuplu sisteme bir örnek teşkil ettiği hususu iki kutuplu sistemin özelliklerinden ve Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmelerden yararlanılarak gösterilmeye çalışılacaktır. Bir önceki bölümden hatırlanacağı üzere, Morton A. Kaplan iki kutuplu sistemi *gevşek* ve *sıkı* olmak üzere iki kategoride incelemiş ve iki kutuplu sistemin belli kuralları olduğunu belirtmiştir. İki kutuplu sisteme bir örnek teşkil eden Soğuk Savaş dönemi bu kuralların doğrultusunda ve bu kurallara karşılık gelen tarihsel örneklerle maddeler halinde incelenecektir. Sonunda ise bütün bu özellikler ve bu özelliklere karşılık gelen tarihsel örnekler bir tablo (Bkz. III. Bölüm, Tablo 7) yardımıyla özetlenecektir.

- Soğuk Savaş dönemi gevşek iki kutuplu sisteme örnek teşkil etmektedir. Çünkü, gevşek iki kutuplu sistemde, sisteme uluslar üstü aktörler katılmıştır.¹⁹² Soğuk Savaş dönemi boyunca meydana gelen NATO, Varşova Paktı, Birleşmiş Milletler gibi oluşumlar bu özelliğe örnek teşkil etmektedir.
- Neredeyse tüm ulusal aktörler evrensel örgüt aktörünün üyesidir ve bir çok önemli ulusal aktör dahil çoğu aktör iki kutuplu bloklardan birine üyedir.¹⁹³ Soğuk Savaş dönemi, biri ABD'nin diğeri ise SSCB'nin önderliğinde doğu-batı olarak ortaya çıkan iki bloğa şahit olmuştur.

¹⁹² Kaplan, "Balance of Power..." s. 691.

¹⁹³ A.g.e., s. 691.

- Blok örgütlere üye olmayan bazı ulusal aktörler de vardır.¹⁹⁴ Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan bu aktörler 'bağlantısızlar' olarak anılmıştır. Bağlantısızlık hareketi¹⁹⁵ denen bu siyasal akımın özünde rekabet halindeki bloklardan hiçbirine dahil olmamak yatmaktadır. Bu politika ile bağımsızlığına yeni kavuşan ve gelişmekte olan eski sömürge devletleri Soğuk Savaş döneminde yaşanan Doğu ve Batı blokları arasındaki çekişmenin dışında kalmışlardır.¹⁹⁶
- Blokların amaçları rakip bloğu ortadan kaldırmaktır. Soğuk Savaş dönemi boyunca her iki süper güçte birbirlerini ortadan kaldırmak için mücadele vermiştir. ABD akıllıca izlediği ekonomik ve askeri politikaları ile SSCB'nin dolayısıyla doğu bloğunun çökmesini sağlamıştır.
- Blokların prensipleri, savaşmak yerine müzakere etmeye, kapasiteyi artırmaya, kapasiteyi düşürmemek için küçük savaflara girmeye ama bu amaçlar için büyük bir savaş çıkarmaktanda çekinmeye odaklanmıştır. Küba Füze Krizi ve sonrasındaki detant dönemi bu kurala uyan örnekler olarak gösterilebilir. Küba Füze Krizi ile dünya nükleer felakete çok yaklaşmış ancak blok liderleri uzlaşmışlardır. Ardından gelen detant döneminde ise her iki blokta Üçüncü Dünya'daki devrimci ayaklanmalara ve rejimlere destek vererek küçük savaflara dahil olmuşlardır.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 691.

¹⁹⁵ Bağlantısızlar hareketine üye devletlere bu internet adresinden ulaşılabilir. (<http://csstc.org/members/default.htm>), Erişim: 31 Ekim 2014.

¹⁹⁶ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000), s. 69.

- Tüm blok aktörleri rakip bloğun üstün bir statü kazanmasına izin vermek yerine büyük savaşa katılmalıdır.¹⁹⁷ Bu kurala örnek olabilecek en iyi durum Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya saldırmayı istemesidir. SSCB'nin buradaki amacı bu saldırı sonucunda önemli limanların ve demiryollarının işletilmesi gibi haklara sahip olarak bu hakkı diğer bloğa bırakmamaktır.
- Kavramsal olarak iki kutupluluk, birbirlerine karşı ciddi bir çatışma içinde olan iki aktör ve onların müttefiklerinin bulunduğu sistemdeki (iki kutuplu) askeri kapasitenin önemli bir payını kontrol eden sistemsal bir yapıdır. Ayrıca bu yapıdaki her iki kutbun liderleri karşı tarafa önemli bir tehdit yaratan askeri kapasiteye sahiptir. (Kaplan 1957; Waltz 1979; Thompson 1986).¹⁹⁸ Soğuk Savaş döneminde, ilk önce ABD'nin ardından Sovyetler Birliği'nin atom bombasına sahip olmasıyla birlikte birbirlerine ciddi tehdit oluşturmaları iki kutuplu sistemin bahsedilen özelliğini yansıtmaktadır.¹⁹⁹
- İki kutuplu dünyada ittifak liderleri stratejilerini öncelikle kendi çıkarlarını geliştirecek, düşmanlarıyla başa çıkacak ve müttefiklerini daha az tatmin edecek şekilde belirlemiştir. Ne ABD ne de Sovyetler Birliği, diğer devletlerin onayını istemiş, ancak birbirleriyle uğraşmışlardır.²⁰⁰

¹⁹⁷ Kaplan, "Balance of Power...", s. 692.

¹⁹⁸ Aktaran, Volgy ve Imwalle, "Hegemonic and Bipolar...", s. 820.

¹⁹⁹ Walker, "Truman and the Bomb at Potsdam," ss. 64-67.

²⁰⁰ Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," s. 622.

- İki kutuplu bir sistemden beklendiği gibi Soğuk Savaş sırasında da kimin kime düşman olduğu açıktır. İki gücün rekabetinde, bir tarafın yenilmesi diğerinin kazanması anlamına gelmektedir. Yani, iki kutuplu dünyadaki büyük güçler düzeni bozan olaylara karşılık vermektedir. Bu da Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteme bir örnek teşkil ettiğini gösteren diğer bir özelliktir.²⁰¹
- İki kutuplu sistemde eğer hedefler ve çıkarlar çatışırsa, krizlerin olmaması olmasından daha da endişe vericidir. Krizler, bir devletin diğer devletin yapmak istediği değişime direnç gösterme kararlılığıdır. Soğuk Savaş sırasındaki siyasi eylemler bu durumu yansıtmaktadır. Örneğin, Yunanistan'da faaliyet gösteren komünist gerillalar Truman Doktrini'ni harekete geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı baskı altına alması, Marshall Planı ile NATO'ya ve bunlar da Kominform ve Varşova Paktı'nın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Almanya'da bir hükümet kurma planı, Berlin Ablukası'nı ortaya çıkarmıştır. Yaklaşık 40 yıl boyunca ABD'nin cevapları Sovyetler Birliği'ne, Sovyetler Birliği'nin cevapları da ABD'ye bağlı olarak meydana gelmiştir.²⁰²
- İki kutuplu sistemde büyük güçlerin ekonomilerinin çok kutuplu sistemdeki büyük güçlerin ekonomilerinden daha az birbirine bağımlı olması beklenmektedir. Tarafların birbirinden bağımsızlığı, tehlikenin netliği ve kimlerle karşı karşıya geleceğinin belli olması iki

²⁰¹ A.g.e., s. 622.

²⁰² Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," s. 623.

kutuplu dünyadaki büyük güç statüsündeki devletlerin özelliğidir.²⁰³ İki kutuplu dünyada, rekabetin keskin ve kontrol edilebilir olması beklenmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki iki kutupluluğun son derece sert bir rekabet ortamına rağmen uzun bir barış süreci yaratmış olmasını sağlayan en önemli etken nükleer silahlar olmuştur. Nükleer güç tehdidi geleneksel savaş tehdidinden daha caydırıcıdır. II. Dünya Savaşı, iki kutupluluk ve geleneksel silahların yıkıcılığının artması III. Dünya Savaşı'nın başlamasını diğer savaflara göre daha zor kılmış ve bu nedenle iki kutuplu bir sistemde olması gereken gerginlikler yaşanmasına rağmen dünya savaşa sürüklenmemiştir.²⁰⁴

- Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteme örnek olarak verilebileceğine dair diğer bir tespit ise kutup içi ilişkiler bağlamında ele alınabilir. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ekonomik ve politik gücünü sadece Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki etkisini ortadan kaldırmak için değil, aynı zamanda İngiltere gibi diğer kapitalist ülkelerin savaş sonrasındaki ekonomilerinin düzenlenerek ABD vizyonuna katılmaları ve onu benimsemeleri konusunda da kullanmıştır.²⁰⁵ ABD'nin blok içi ekonomik uyum çabası İngiltere ile sınırlı kalmamıştır. Fransa ve İtalya gibi sol hareketlerin güçlü olduğu ülkeler ile Federal Almanya ABD'nin başını çektiği kapitalist bloğun ekonomik lokomotifleri olmuşlardır. Benzer bir

²⁰³ A.g.e., s. 623

²⁰⁴ A.g.e., s. 624.

²⁰⁵ Richard Saull, "American Foreign Policy During the Cold War," *US Foreign Policy*, (Oxford: Oxford University Press, 2008,) ss. 68-69.

şekilde SSCB de kendi bloğu içinde benzer ekonomiler yaratmak için Kominform'u oluşturmuş başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda Sovyet tipi bir komünist ekonomik yapı oluşturmaya çalışmıştır.

- II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem içindeki güç dağılımında önemli değişiklikler olmuştur. Çünkü Almanya'nın yenilgisiyle Orta Avrupa'da büyük bir güç boşluğu oluşmuş ve güç dağılımı açısından ABD ve Sovyetler Birliği öne çıkmıştır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı neticesinde karşı karşıya gelen bu iki süper güç arasındaki güvensizlik ve kendi kendine dayanma durumu devletleri hayatta kalabilmeleri için güçlerini artırmaya teşvik etmiştir.²⁰⁶ İki süper güç dönüşen uluslararası yapının zorunluluklarına uyarak birbirlerini dengelemişlerdir.²⁰⁷ Bu denge iki kutuplu sistemde yaşanacağı varsayılan istikrarın ana unsurlarından birisi olmuştur. Nitekim, Soğuk Savaş dönemini en istikrarlı dönem olarak değerlendiren Waltz, bunun nedenini sistemin iki kutuplu olmasına ve nükleer silahların varlığına dayandırmaktadır.²⁰⁸
- Soğuk Savaş boyunca iki süper güçten birinin askeri alanda gösterdiği bir ilerleme diğeri tarafından takip edilmiştir. Askeri güçler açısından ulaşılan denge, süper güçlerin askeri doktrinlerinin benzeşmesine sebep olmuştur. Farklı ideolojilere sahip olmalarına

²⁰⁶ John J. Mearsheimer, "Back to The Future: Instability in Europe After The Cold War," *International Security*, 15,1, (1990), ss. 11-12.

²⁰⁷ Jack Donnelly, "Realism," *Theories of International Relations*, (New York: Palgrave, 2005,) s. 36.

²⁰⁸ Waltz, *The Emerging Structure of International Politics*, ss. 44-47.

rağmen, her ikisi de, nüfuz alanlarını korumaya ve genişletmeye çalışarak birbirlerini dengelerken benzer eylemlerde bulunmuşlardır. Örneğin, ABD'nin Çin, Kore ve Vietnam'da yaptığı müdahalelerin benzerini Sovyetler Birliği de Afganistan, Angola, Mozambik ve Etiyopya'da yapmıştır.²⁰⁹

Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği'nin, ABD'nin maddi güç üstünlüğü karşısında ayakta duramaması ve Orta ve Doğu Avrupa'dan çekilmesi, müttefiklerinden politik ve askeri desteğini çekmesi gibi stratejik tavizler vermek zorunda kalması nedeniyle sona ermiştir.²¹⁰

Özetle, bu bölümde Soğuk Savaş'ın ne olduğu, çeşitli yazarlar tarafından nasıl tanımlandığı anlatıldıktan sonra 1943-1991 yılları arasında gerçekleşen dikkate değer tarihsel olaylara yer verilerek kutuplaşmanın nasıl belirmeye ve sistemin yeni bir sisteme doğru nasıl evrilmeye başladığı hususuna dikkat çekilmiştir. Son kısımda ise Soğuk Savaş'ın neden iki kutuplu sisteme bir örnek teşkil ettiği konusu iki kutuplu sistemin özelliklerinden ve Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmelerden yararlanılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

---

²⁰⁹ A.g.e., ss. 44-47.

²¹⁰ Richard Saull, *The Cold War and After: Capitalism, Revolution and Superpower Politics*, (London, Pluto Press, 2007), s. 2.

III. BÖLÜM:

3. TEK KUTUPLU SİSTEM

Bir önceki bölümde iki kutuplu sistem olarak tanımlanan Soğuk Savaş'ın SSCB'nin dağılmasıyla sona erdiği ele alınmıştır. Bu dağılmanın ardından dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'nin uluslararası sistemdeki yeri tartışmaya açılmıştır. Bu bölümde, yeni bir uluslararası sistem olarak ortaya çıkan tek kutupluluk irdelenecektir.

ABD'nin 1991'den sonra yegâne süper güç olarak kalması tek kutupluluğun ne olduğuna ilişkin farklı tanımlamalar ortaya çıkarmıştır. Tek kutupluluğa ilişkin tanımlardan birisi bir devletin diğer devletlerden oldukça fazla kapasiteye sahip olmasıdır.²¹¹ Buna ek olarak Stephen M. Walt tek kutupluluğu, güç üstünlüğünün tek bir devletin elinde olması durumu şeklinde tanımlarken;²¹² Wohlforth, denkleştirilemeyecek kadar çok kapasiteye sahip bir devletin var olduğu bir yapı olarak ifade etmiştir.²¹³ Robert Jervis ise tek kutupluluğu, süper güç olan devletin güvenliğinin ve diğer değerlerinin başka bir devlet ya da devletler tarafından tehdit edilememesi olarak tanımlamıştır.²¹⁴ Thomas Volgy ve Alison Bailin de uluslararası sistemin yapısını tanımlayan büyük devletler arasındaki güç dağılımı ve ilişkilerden hareketle, eğer tek bir devlet uluslararası sistemdeki

²¹¹ Robert Jervis, "Unipolarity a Structural Perspective," *World Politics*, 61,1, (2009), s. 190.

²¹² Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 61,1, (2009), s. 86.

²¹³ William C. Wohlforth, "A Stability of Unipolar World," *International Security*, 24. 1, (1999), s. 9.

²¹⁴ Jervis, "Unipolarity: A Structural Perspective", s. 191.

gücü elinde bulunduruyor ve bunun sayesinde devletler arasındaki ilişkileri düzenliyorsa bu sistemin tek kutuplu sistem olduğunu belirtmiştir.²¹⁵

Uluslararası ilişkilerde bir devlet olarak kutup;

- 1- devletlerin amaçlarını gerçekleştirebilmek için kullanabilecekleri kaynak ve kapasitenin oldukça fazla bir bölümünü kontrol eden,
- 2- devlet kapasitesi olarak tabir edilen nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik kapasite, askeri güç ve örgütsel-kurumsal yetkinlik gibi unsurlarda üstün olan olarak tanımlanabilir.²¹⁶

Buna paralel olarak tek kutuplu sistem ise bu kriterleri karşılayan tek bir devlet olgusuyla tanımlanan yapıdır.²¹⁷

Peki bir uluslararası sistemin tek kutupluluk eşiğini geçtiği nasıl ve ne derecede anlaşılabilir? Kutbun geleneksel tanımını kullanarak bir uluslararası sistemin tek kutuplu olduğunu söyleyebilmek için daha önce de bahsedildiği üzere, bir devletin tüm devletlere kıyasla kapasite bakımından net bir şekilde üstün olması gerekmektedir.²¹⁸ Bu da kutupların mutlak ölçekte değil, ancak göreceli olarak birbirlerine ve diğer ülkelere göre tanımlandığı gerçeğini göstermektedir. Buna ek olarak üstünlüğün devletin kapasitelerinin tüm ilgili kategorilerini karakterize etmesi gerekmektedir.

²¹⁵ Thomas J. Volgy ve Alison Bailin, *International Politics and State Strength*, (USA: Lynne Rienner Publishers Inc., 2003,) s. 20.

²¹⁶ Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth, "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences," *World Politics*, 61, 1, (2009), s. 4.

²¹⁷ A.g.e., s. 4.

²¹⁸ Wohlforth, "A Stability of Unipolar World," s. 9.

Kutupluluğu belirlemek için kapasitenin dağılımı ve devletlerin tüm kaynaklardaki paylarının incelenmesi gerekmektedir.²¹⁹

1990'lı yıllara bakıldığında tüm kaynakları paylaşan iki kutuptan birinin yok olduğuna şahit olunmuştur. Rusya gibi askeri bakımdan üstün ya da Japonya ve Almanya gibi ekonomik bakımdan üstün devletler vardır. Ancak, sadece ABD hem ekonomik hem de askeri yönden güçlü olduğu için uluslararası politikada egemen bir konuma sahiptir.²²⁰

Bu çerçevede, devlet kapasitelerinin boyutlarını gösteren herhangi bir indekse bakıldığında ABD'nin geniş payla ayrı bir sınıfta olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Tablo 3'e bakıldığında 2006 yılı itibariyle ABD'nin küresel GSMH'nin yaklaşık ¼'üne ve geleneksel büyük güçler olarak tanımlanan devletler arasındaki GSMH'nin ise yaklaşık %50'sine sahip olduğu görülmektedir.²²¹

---

²¹⁹ Wohlforth, Mastanduno ve Ikenberry, "Introduction: Unipolarity...", ss. 5-6.

²²⁰ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, 17, 4, (1993), s. 7.

²²¹ Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth "Introduction: Unipolarity...", s. 6.

Tablo 3. Büyük Güçlerin Ekonomik Göstergeleri (2006)²²²

	GSYH Mevcut Fiyat (\$ Milyar)	Büyük Güç GSYH, Mevcut Fiyat yüzdesi	Dünya GSYH, Mevcut Fiyat yüzdesi	Dünya GSYH yüzdesi, Satın alma gücü paritesi	Kişi başına GSYH, Mevcut Fiyatlar	Kamu Borçları Yüzdesi	Üretkenlik (\$ Saat başına GSYH)
ABD	13,245	46.1	27.5	22.5	44,190	64.7	48.3
Çin	2,630	9.2	5.5	9.7	2,001	22.1	n.a
Japonya	4,367	15.2	9.1	7.4	34,188	176.2	34.4
Almanya	2,897	10.1	6	4.6	35,204	66.8	44
Rusya	979	3.4	2	3.1	6,856	8	n.a.
Fransa	2,232	7.8	4.6	3.4	35,404	64.7	49
İngiltere	2,374	8.3	4.9	3.5	39,213	42.2	40.1

²²² A.g.e., s. 7.

Tablo 4. Büyük Güçlerin Savunma Harcamaları (2006)²²³

	Savunma Harcamaları(\$ Milyar)	Büyük Güçlerin Savunma Harcamaları Yüzdesi	Dünya Savunma Harcamaları Yüzdesi	GSYH'nin bir oranı olarak Savunma Harcamaları yüzdesi	AR-Ge Savunma Harcamaları (\$ milyar)
ABD	528.6	65.6	46	4.1	75.5
Çin	49.5	6.1	4	2	n.a.
Japonya	43.9	5.4	4	1	1.1
Almanya	36.9	4.6	3	1.4	1.1
Rusya	34.7	4.3	3	4.1	n.a.
Fransa	53	6.6	5	2.5	3.9
İngiltere	59.2	7.3	5	2.7	4.4

Tablo 4'deki savunma harcamalarına bakıldığında, 2006 yılında ABD'nin bu alana GSYH'nin sadece %4'ünü ayırdığı görülmektedir. Ancak bu oran Soğuk Savaş'ın en zirvede olduğu 1950-70 yılları arasında %10'dur. Bu rağmen ABD'nin diğer devletlere göre savunmaya daha fazla harcama yaptığı görülmektedir. Bazı hesaplamalara göre dünya üzerindeki askeri Ar-Ge çalışmalarının yarısından çoğu ABD'ye aittir. Bu eşitsizlik on yıllardır devam etmektedir. Örneğin 30 yılı aşkın süredir ABD'nin askeri Ar-Ge harcamalarına yaptığı yatırım AB ülkelerinin aynı alana yaptığı yatırımdan üç kat daha fazladır.²²⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana savunmaya ayrılan bütçelerdeki düşüş küresel silah pazarlarının küçülmesine de yol açmıştır.

²²³ A.g.e., s. 8.

²²⁴ A.g.e., ss. 8-10.

Örneğin, 1997-2000 ve 2001-2004 dönemleri arasında dünya genelinde silah satışının toplam değeri %28 düşmüştür. (Bkz. Tablo 5)²²⁵

Tablo 5 ve Tablo 6: 1997–2004 yılları arasında dünyaya yapılan silah satışı ve önde gelen tedarikçilerin karşılaştırılması.

Tablo 5.²²⁶

Tedarikçi	Silah Satış Değeri 1997-2000	Dünya Satış Yüzdesi 1997-2000	Silah Satış Değeri 2001-2004	Dünya Satış Yüzdesi 2001-2004
Çin	3,651	2.01%	3,053	2.33%
Fransa	24,969	13.78%	11,626	8.86%
Almanya	7,255	4.00%	4,914	3.74%
İtalya	1,874	1.03%	1,387	1.06%
Rusya	14,807	8.17%	17,625	13.43%
Birleşik Krallık	26,295	14.51%	17,149	13.07%
ABD	76,202	42.04%	53,967	41.13%
Diğer Tüm Avrupa	15,989	8.82%	11,096	8.46%
Diğer Tüm Ülkeler	10,205	5.63%	10,400	7.93%
Toplam	181,247	100.00%	131,217	100.00%

²²⁵ Stephanie Neuman, “Defense Industries and Dependency: Current and Future Trends in the Global Defense Sector”, *International Relations and Security Network*, (2006), s. 10.

²²⁶ A.g.e., s. 10.

Tablo 6.²²⁷

Tedarikçi	Silah Satış Değeri 1997-2004	Dünya Satışının Yüzdesi 1997-2004	1997-2000'den 2001-2004 kadar değişim oranı
Çin	6,704	2.15%	-16.38%
Fransa	36,595	11.71%	-53.44%
Almanya	12,169	3.89%	-32.27%
İtalya	3,261	1.04%	-25.99%
Rusya	32,432	10.38%	19.03%
Birleşik Krallık	43,444	13.90%	-34.78%
ABD	130,169	41.66%	-29.18%
Diğer Tüm Avrupa	27,085	8.67%	-30.60%
Diğer Tüm Ülkeler	20,605	6.59%	1.91 %
Total	312,464	100.00%	-27.60%

²²⁷ A.g.e., s. 10.

Dünya'nın askeri ihracatının yaklaşık %40'ını oluşturan ABD, küresel silah ticaretine hakim bir ülke konumundadır. 2001-2004 yılları arasındaki en büyük ikinci ve üçüncü tedarikçiler sırasıyla Birleşik Krallık ve Rusya'dır. Bu devletlerden her birinin dünya genelindeki askeri ekipman ve hizmet tedarikiindeki payı yaklaşık %13'tür (bkz. Tablo 6).²²⁸

Yukarıdaki tablolarda ABD'nin ekonomik ve askeri açıdan Soğuk Savaş sonrası dönemde nasıl bir yol izlediği incelenmiştir. Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde ideolojik açıdan herhangi bir politikasının olup olmadığı konusundaki sorulara en iyi yanıt ABD'nin 1995 yılında açıkladığı 'Angajman ve Genişleme' (*engagement and enlargement*) politikasıdır. ABD bu politikasında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yeni bir çağın başladığını, son yarım yüzyıldaki komünizmin genişlemesi tehlikesi ve nükleer savaşın önlenmesi durumunun sona erdiğini belirtmektedir. Artık ne Doğu ve Batı'yı ikiye ayıran kitlesel Sovyet gücüyle ne de ABD'yi hedef alan Sovyet füzeleriyle karşı karşıya kalınacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ABD'nin güvenlik tedbirlerini değiştirdiğini, artık komünizmin yayılmasının bir tehdit olmadığını, ancak etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, çevresel bozulmanın ve hızla artan nüfusun çoğu ülke ve bölgede siyasi istikrarsızlık yaratması gibi başka tehlikelerle karşı karşıya olduklarını belirtmektedir.²²⁹

Sonuç olarak, tek kutupluluk tanımından yola çıkılarak açıklanan bu bölümde ABD ve belli başlı devletlerin belirli tarihsel aralıklardaki ekonomik

²²⁸ A.g.e., s. 10.

²²⁹ "A National Security Strategy Of Engagement And Enlargement", *White House*, 1995. (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>). Erişim: 25 Kasım 2014.

ve askeri harcamalarının boyutları incelenmiş, ABD'nin hem ekonomik, hem de savunma harcamaları konusunda üstün bir konumda olduğu tartışılmıştır. Öte yandan ABD, Soğuk Savaş döneminde komünizmin yayılmasına karşı başlatmış olduğu çevreleme politikasından Soğuk Savaş sonrası dönemde vazgeçmiştir. Çünkü artık komünizmi bir tehlike olarak görmemektedir. Bu politikadan vazgeçtiğinin bir göstergesi ise, 1995 yılında açıkladığı "Angajman ve Genişleme" politikasıdır. Diğer bir deyişle, ABD'nin hem ekonomik, hem askeri hem de ideoloji açısından dünyada üstün bir devlet ve tek kutuplu sistemin lideri olduğu somut verilerle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Sonraki kısımlarda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle tek kutupluluğun belirmesi, tek kutuplu sistemde yaşanan tarihsel gelişmeler ve teorik olarak tek kutuplu sistem incelenecektir.

3.1. SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİŞİ VE TEK KUTUPLULUĞUN DOĞUŞU

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin değişikliğe uğradığı, tek kutupluluk adı verilen yeni bir sistemin ortaya çıktığı ve bu sistemin özellikleri bir önceki kısımda belirtilmiştir. Bu kısımda Soğuk Savaş'ın galibi olan ABD'nin bu yeni sisteme nasıl düzen verdiği tarihsel olaylarla anlatılacaktır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası çevreyi ABD'nin isteğine göre yeniden yapılandırma yönünde büyük bir heves yaratmıştır. ABD 20. yüzyılda üçüncü kez kendi iç değerlerini tüm dünyaya uygulayarak yeni bir

dünya düzenini daha kurma niyetini ilan etmiştir. Bu niyetlerden ilki, 1918 yılında müttefikleri ABD'nin yanlışlarını dile getiremeyecek kadar ona bağımlı olduklarından Paris Barış Konferansı'na Wilson'un gölgesinin düşmesi, diğeri II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Roosevelt ve Truman'ın tüm dünyayı Amerikan modeline göre yeniden düzenleyecek bir durumda görünmeleri ve sonuncusu ise ABD Başkanı George Herbert Bush'un yeni düzeni şu sözlerle ifade ederek ilan etmesidir.²³⁰

Soğuk Savaş'ı aşan bir yeni uluslar ortaklığı düşünüyoruz. Uluslararası ve bölgesel organizasyonlar aracılığıyla dayanışma, işbirliği ve ortak harekete dayanan bir ortaklık; ilkelerin ve hukukun üstünlüğünün birleştiği, maliyetlerin ve yükümlülüğün eşit şekilde paylaşılmasıyla desteklenen bir ortaklık; demokrasiyi refahı, barışı yaygınlaştırmak ve silahları azaltmak amacıyla olan bir ortaklık.²³¹

Bu dönemde yapılan yeni dünya düzeninde ideolojik mücadelenin önemi azalmış, Doğu-Batı mücadelesi genel olarak ortadan kalkmış ve buna paralel olarak uluslararası istikrar ve işbirliği potansiyeli artmıştır. Bugün hala Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam, Kuzey Kore, Küba, Moğolistan gibi ülkelerde komünist ya da sosyalist rejimler bulunmaktadır. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla beraber komünizm artık bir siyasal sistem olarak model olma özelliğini yitirmiş gözükmektedir.²³²

Diğer taraftan, Doğu-Batı mücadelesinden Batı dünyasının üstün çıktığı bu dönemde Batı dünyasının genişlediği ya da en azından etki alanını genişlettiği söylenebilir. Örneğin, ABD'nin, Latin Amerika, Orta Doğu ve

²³⁰ Kissinger, *Diplomasi*, s. 781.

²³¹ Address to the United Nations, 1 Ekim 1990, (<http://millercenter.org/president/bush/speeches/speech-3426>) Erişim: 12 Aralık 2014.

²³² Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Der Yayınları, 2006), s. 463.

Uzak Doğu'da etki alanını genişlettiği görülmektedir. Hatta Rusya'ya rağmen, Kafkaslar ve Güney Asya'ya kadar girmiştir.²³³

Yine bu dönemde NATO'nun kuruluş amacını yitirdiği söylenebilir. Üye devletler NATO'yu lağvetme konusu üzerine tereddüt yaşasalar da sonrasında yeni düzene uygun bir biçimde devam etmesine karar vermişlerdir. NATO'ya yönelik yeni tehdit odakları, 1999 yılında Washington'da düzenlenen zirvede netleştirilmiştir. Yeni üyelerin de (Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti) katıldığı bu zirvede, "yeni stratejik içerik" (*new strategical concept*) kabul edilmiş ve etnik ve/veya dinsel çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, örgütlü suçlar, insan hakları ihlalleri ile terörizm Avrupa güvenliği açısından risk oluşturan unsurlar olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, NATO'nun bu risk unsurlarına karşı duyarlı hale getirilmesi ve etkin mücadele etmesi kararlaştırılarak gerekli görüldüğü takdirde örgüt yapısında değişiklik yapılması kararına varılmıştır.²³⁴

Bununla beraber, NATO ve Avrupa Birliği'nin Doğu Bloğu'na kadar genişlemesi Rusya'nın etki alanını sınırlandırmıştır. Rusya, özellikle NATO genişlemesine direnmesine rağmen gelişmeleri engelleyemeyip durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.²³⁵

Soğuk Savaş döneminin uluslararası sisteme getirdikleri Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu yüzden, II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemini şekillendiren önemli unsurlara

²³³ A.g.e., ss. 708-710.

²³⁴ Alexander Moens, Lenard Cohen ve Allen Sens, "Introduction: NATO in Transition," *NATO and European Security*, (USA: Praeger Publishers, 2003), ss. 20-24.

²³⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, ss. 20-25.

değınmekte de fayda vardır. İlk olarak, iki süper güç arasındaki güç mücadelesinde doğrudan kontrol altında bulunan sömürge devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış, ancak etki altında kalmaya devam etmişlerdir.²³⁶

Diğer taraftan, sömürgelerin bağımsızlıklarını elde etmelerinin bir sonucu olarak uluslararası politikada Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya ya da Bağlantısızlar Bloğu adı verilen yeni bir güç ortaya çıkmış ve uluslararası politikanın alanı genişlemiştir. Örneğin; Afrika artık sömürge olmaktan çıkmış ve uluslararası ilişkilerin yeni ağırlık alanı haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeye paralel olarak güç mücadelesi alanı da genişlemiştir. Savaştan sonra füze teknolojisi büyük bir gelişme göstermiş ve uzayın yeni bir güç mücadelesi alanı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Diğer bir unsur da ekonomik üstünlük sağlama çabalarıdır. Hatta güç mücadelesi içindeki aktörler belki de güvenlik ve barış meselelerinden daha fazla ekonomik kalkınma ve refah gibi konular üzerinde durmuşlardır.²³⁷

ABD'nin 'Yeni Dünya Düzeni' söylemi de uluslararası sistemdeki değişim sürecini anlatmaktadır. Bu yeni düzende yerini alan Rusya, 1985-1991 yılları arasında Gorbaçov tarafından başlatılan açıklık, şeffaflık ve yeniden yapılanma politikaları doğrultusunda hem liberal-demokratik siyasi yapıya geçmek hem de serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamak yolunda hızlı bir reform sürecine girmiştir.²³⁸

²³⁶ John Lewis Gaddis, "The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System," *International Security*, 10, 4, (1986), ss. 33-46.

²³⁷ A.g.e., ss. 33-46.

²³⁸ Zeynep Dağı, *Rusya'nın Dönüşümü Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 2002), ss. 91-100.

ABD, Sovyet yayılcılığı tehdidi ile Soğuk Savaş'a itildiğinden Soğuk Savaş sonrası beklentilerinin çoğunluğunu komünizm tehlikesinin ortadan kalkması üzerine inşa etmiştir. Bu yüzden yeni dünya düzeniyle ilgili düşüncelerini de Rusya'nın reform çalışmaları belirlemiştir. Amerikan politikası, barışın ancak Rusya'nın demokrasiye yönelmesi ve enerjisini pazar ekonomisinin gelişmesine sarf etmesiyle güven altına alınacağı varsayımı üzerine dayandırmıştır.²³⁹

Rusya, Soğuk Savaş dönemi boyunca çekim alanında tutmuş olduğu Avrasya ve diğer jeopolitik bölgelerdeki gücünü 1991-2000 yılları arasında kaybetmiştir. Bu durum Doğu Avrupa, Orta Asya ve Balkanlar'da bir güç boşluğu oluşturmuştur. Bu boşluk ise ABD tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.²⁴⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya'nın kendi iç politikasına odaklanması sonucu dış politikada etkin olamaması 1990-2000 yılları arasında ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket kabiliyetini artırmıştır. ABD'nin bu jeopolitik ve jeostratejik hedef ve uygulamaları ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu şeklindeki düşüncelerin de belirmeye başlamasına neden olmuştur.²⁴¹

Bir uluslararası sistemin tek kutupluluk eşiğini geçtiği nasıl ve ne derece anlaşılabilir sorusuna cevaben, geleneksel kutupluluk tanımından yola çıkılarak, kapasitenin dağılımı ve devletlerin tüm kaynaklardaki paylarının incelenmesi gerektiği bir önceki bölümde belirtilmiştir.

²³⁹ Kissinger, *Diplomasi*, s. 790.

²⁴⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), s. 110.

²⁴¹ Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, s. 463.

Kısaca hatırlatmak gerekirse, 1990'lı yıllara bakıldığında Rusya askeri bakımdan, Japonya ve Almanya da ekonomik bakımdan üstün devletlerdir. Ancak, sadece ABD hem ekonomik hem de askeri yönden güçlü olduğu için uluslararası politikada egemen bir konuma sahiptir.²⁴² Örneğin; 2006 yılı itibariyle ABD, küresel GSMH'nin yaklaşık ¼'üne ve geleneksel büyük güçler olarak tanımlanan devletler arasındaki GSMH'nin ise yaklaşık %50'sine sahiptir. (Bkz. Tablo 3)²⁴³ Askeri açıdan değerlendirilecek olursa, ABD, 2006 yılında GSMH'sinin sadece %4'ünü ayırmıştır. Ancak bu oran Soğuk Savaş'ın en zirvede olduğu 1950-70 yılları arasında %10'dur. Buna rağmen ABD diğer devletlere göre savunmaya daha fazla harcama yapmaktadır. (Bkz. Tablo 4.) Bazı hesaplamalara göre dünya üzerindeki askeri Ar-Ge çalışmalarının yarısından çoğu ABD'ye aittir. Bu eşitsizlik on yıllardır devam etmektedir. Örneğin 30 yılı aşkın süredir ABD'nin askeri Ar-Ge harcamalarına yaptığı yatırım AB ülkelerinin aynı alana yaptığı yatırımdan üç kat daha fazladır.²⁴⁴

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasında ABD önderliğinde yeni bir dünya inşa edilirken Batı dünyası mevcut düzenini yani liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini dış dünyaya dayatmaktadır. Bu tür bir oluşum içerisinde Rusya ve eski Doğu Bloğu ülkeleri bu iki durumu birlikte yaşamaya başlamışlardır.²⁴⁵ Yaşanan reformlar sebebiyle Doğu Bloğu'nda azınlık milliyetler arasında merkezi yönetime karşı direnme hareketleri ve

²⁴² Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", s. 7.

²⁴³ Ikenberry, Mastanduno, Wohlforth, ve, "Introduction: Unipolarity...", s. 6.

²⁴⁴ A.g.e., ss. 8-10.

²⁴⁵ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?," *Güvenlik Stratejileri*, 8.16, (2008), s. 62.

çatışmalar yaşanmıştır.²⁴⁶ Batıcılık gerçeğini kendi bünyelerinde oluşturmaya çalışan bu ülkeler yıllardır yaşadıkları komünist rejimi yıkarak ABD'nin lider yapısını kabul etmiş ve küreselleşen düzene uymaya başlamışlardır. Böylelikle, ABD'nin uygulamış olduğu siyasal ve ekonomik eksenli politikaları tek kutuplu düzen anlayışı söyleminin yaygınlaşmasına neden olmuştur.²⁴⁷

Bir sonraki kısımda, yeni dünya düzeni ile değişen kurumlardan bahsedilecek ve ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunu gösteren tarihsel olaylar anlatılacaktır.

3.2. TEK KUTUPLU SİSTEM (1990-2001)

Bu bölümün başından itibaren tek kutupluluğun tanımı yapılmış ve ABD ile belli başlı devletlerin belirli tarihsel aralıklardaki ekonomik ve askeri harcama boyutları incelenmiştir. Varolan veriler doğrultusunda ABD'nin üstün bir konumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Devamında, ABD'nin yeni bir dünya düzeni kurma niyeti, bu yönde izlediği politikalar ve bu politikalar sonucu yaşanan gelişmeler anlatılmıştır. Bu kısımda, yeni dünya düzeninin NATO, BM ve AGİK gibi kurumları nasıl etkilediği, I. Körfez Savaşı, Balkanlarda yaşanan krizler gibi tarihsel olaylarda ABD'nin nasıl bir rol oynadığı anlatılacaktır. Ayrıca, ABD'nin dünya üzerindeki üstünlüğünde rolü olan küreselleşme kavramına da yer verilecektir.

²⁴⁶ Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, s. 495.

²⁴⁷ Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası...", s. 62.

3.2.1. Yeni Dünya Düzeni ile Değişen Kurumlar

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte belirmeye başlayan ve ABD tarafından şekillendirilen yeni dünya düzeni içinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Konferansı (AGİK), NATO ve Birleşmiş Milletler gibi kurumların işlev ve işleyişlerinde değişiklikler görülmüştür. Bu kısımda sözkonusu değişikliklerden kısaca bahsedilecektir.

1990 yılında gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Konferansı'nda (AGİK) kabul edilen Paris Şartı, komünizmin yenilgisini ve kapitalizmin zaferini ilan ederek yeni dünya düzeninin temel ilkelerini belirlemiştir. Bu ilkelerin başında, hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan haklarına saygı ve serbest piyasa ekonomisinin gereklerine uygunluk gelmektedir. AGİK bu süreçte "güvenlik" kavramının içeriğinin genişletilerek bu temel ilkelerin çiğnenmesinin güvenliğin tehdidi olarak algılanması konusunda büyük rol oynamıştır.²⁴⁸

Diğer taraftan NATO da işlevini ve işleyişini gözden geçirerek Avrupa'da ve dünyada yeni bir rol üstlenmeye hazırlanmıştır. 1991 yılında stratejik içeriğini radikal bir şekilde değiştirerek diyalog, karşılıklı işbirliği, kolektif savunma ve kriz yönetimi ilkelerini benimsemiştir. 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) (*Partnership for Peace*) girişimini başlatmış ve ittifaka üye olmayan devletler arasında bir ikili askeri işbirliği programı düzenleyerek Doğu Avrupa ülkelerine kucak açmıştır.²⁴⁹

²⁴⁸ Gökçen Alpkaya ve Faruk Alpkaya, *20. Yüzyıl Dünya...*, s. 293.

²⁴⁹ Ainur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, (Ankara: Ames Matbaacılık, 2011), ss. 199-201.

Günümüzde 28 üyesi olan NATO ile eski SSCB ülkeleri arasında imzalanmış ve BİO'nun temelini oluşturan Çevre Anlaşmaları'nın ortak hedefi Avro-Atlantik bölgelerinde güvenlik ve istikrarı artırmaktır. Bu programa dahil olan ülkelerin bir takım siyasi yükümlülükleri üstlenmeleri gerekmektedir. Bunlardan bazıları; BM Anlaşması, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Helsinki Nihai Senedi kapsamındaki yükümlülükleri yerine getirmek, diğer devletlere karşı tehdit ve güç kullanmaktan kaçınmak, uluslararası silahsızlanma ve silah anlaşmalarına uygun davranmak ve mevcut sınırlara saygı duymaktır.²⁵⁰

Bununla beraber, NATO, üyelerine dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koymaya yönelik olarak güvenliği artırmaya devam etmektedir. Bunu da Avrupa'daki stratejik dengeyi muhafaza ederek, Rusya'nın askeri gücünden artakalan tehlikeyi etkisizleştirerek, ortaya çıkan yeni tehditlerin üzerinde düşünmeye yardımcı olarak ve bu tehditlerin ilk önce eski SSCB bloğundan çıkmasını önlemek için oradaki istikrarı teşvik ederek yapmaktadır.²⁵¹

BM yeniden yapılanmanın gerekliliğini kabul etmiş ancak kurumsal bir dönüşümü gerçekleştirilememiştir.²⁵² Soğuk Savaş döneminde Birleşmiş Milletler bloklar arası rekabet sebebiyle özellikle sömürge dönemi sonrasında Üçüncü Dünya Ülkeleri açısından komşu devletlerle çıkan uyuşmazlıklarda önemli ve olumlu roller üstlenmiştir. Örneğin; 1988 yılında BM Genel Sekreteri'nin 1980 yılında İran ve Irak arasında patlak veren savaşın

²⁵⁰Partnership For Peace Programme, (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm), Erişim: 2 Kasım 2014.

²⁵¹ John S. Duffield, "NATO's Function After The Cold War," *Political Science Quarterly*, 109, 5, (1994-1995), ss. 767-768.

²⁵² Gökçen Alpkaya ve Faruk Alpkaya, *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, s. 293.

sonunda, önderlik ettiği eylem buna bir örnektir. Benzer bir biçimde genel sekreterin ve temsilcisinin Afganistan’da yaptığı arabuluculuk Sovyet birliklerinin ülkeden geri çekilmesiyle sonuçlanan 1988 yılı anlaşmalarına zemin hazırlamıştır.²⁵³ Ancak Soğuk Savaş sonrası, Üçüncü Dünya Ülkelerinin dışında BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinden biri olan Rusya Federasyonu’nun ekonomik ve siyasal, Çin’in de ekonomik kalkınma ve insan hakları ihlallerine dair sorunlar yaşaması ideolojik yaklaşımların terk edildiği dünya siyasal sisteminde bloklar arası rekabetin üçüncü dünyaya sağladığı avantajları da ortadan kaldırmıştır.²⁵⁴

Diğer taraftan, I. Körfez Krizi ve Savaşı sırasında ortaya konan yeni dünya düzeni ve dayandığı ilkeler; üzerinden çok fazla zaman geçmeden Balkanlarda yaşanan gelişmelerle dünya kamu oyununun tepkisini çekmiştir. Savaş veya çözüm sürecinde soruna taraf ülkelerin yaklaşımları ‘rasyonalite’ ve ‘uluslararası politikanın doğası’ gibi kavramlarla açıklanabilirken, ‘idealist ilkeler’ üzerine oturmuş BM gibi bir örgütün süreç boyunca takındığı tutum büyük eleştiri konusu olmuştur. Hatta örgütün işlevini kaybettiği eleştirileri ortaya konmuştur. Özellikle Bosna-Hersek savaşında alınan ve uygulanan silah ambargosu kararıyla BM Anlaşması’nın 51. maddesinde doğal hak olarak belirtilen meşru müdafaa hakkının bile engellendiği iddia edilmiştir.²⁵⁵ İddialar BM kayıtlarına da geçmiştir.²⁵⁶

²⁵³ <http://www.un.org/en/peace/> Erişim: 22 Kasım 2014.

²⁵⁴ Hüseyin Emiroğlu, “Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi-Sorunları,” *C.Ü. İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 7,2, (2006), ss. 74-77.

²⁵⁵ Emiroğlu, “Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi-Sorunları,” ss. 74-77.

²⁵⁶ UN Yearbook 1992
(<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1992&page=355&searchType=advanced>) Erişim: 2 Kasım 2014.

Son olarak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle üç örgüt de (AGİK, NATO, BM), başlıca tehdit olarak algılanmaya başlayan uluslararası terörizm ile mücadele konusunu gündemlerinde ilk sıraya almışlardır.²⁵⁷

3.2.2. I. Körfez Savaşı (Irak Savaşı)

I. Körfez Krizi, ABD'nin Irak'ı kesin bir yenilgiye uğratmasıyla uluslararası alanda lider olduğunu göstermesi açısından önemli bir gelişmedir.

Kriz dönemi, Irak tarafından Kuveyt'in işgali ve kara savaşı sonucu Kuveyt'in boşaltmasına kadar geçen yaklaşık 7 aylık periyodu (Ağustos 1990-Şubat 1991) kapsamaktadır.²⁵⁸ 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, ansızın Kuveyt'e girerek işgale başlamış ve kontrolünü sağlamlaştırmak için harekete geçmiştir. 8 Ağustos tarihinde Kuveyt'i ilhak ettiğini, 28 Ağustos tarihinde de 19. vilayeti olduğunu ilan etmiştir.²⁵⁹ Bu ilhak sonucunda Irak, Basra Körfez'inde, dünya petrol rezervlerinin %19'dan fazlasına ve 1990 dünya petrol üretiminin ise %7'den fazlasına el koymuştur. Böylece genel olarak Orta Doğu'da güç dengesi bir anda Irak'ın lehine bozulmuştur. Diğer taraftan hem ABD, hem de Batılı ülkelerin bölgedeki ekonomik çıkarları ve petrolün güvenliği tehlikeye girmiştir.²⁶⁰ 2 Ağustos 1990 tarihinden 30 Kasım 1990 tarihine kadarlık süre içerisinde Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yollarla

²⁵⁷ Gökçen Alpkaya ve Faruk Alpkaya, *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, s. 293.

²⁵⁸ Oğuz Eriş, "Körfez Krizi ve Türkiye'de Karar Alma Süreci", *Değişen Dünya ve Türkiye*, Faruk Sönmezoğlu (der.), (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996) s. 249.

²⁵⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), ss. 572-574.

²⁶⁰ Hasan Yılmaz, "Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası", *Avrasya Dosyası*, 6, 3 (2003), ss. 68-69.

çıkarılmasını amaçlayan ve Kuveyt'in işgaline ilişkin olarak 11 BM Güvenlik Konseyi Kararı çıkmıştır.²⁶¹

Bahsekonu kararlar, Irak'ın BM kararlarına uyması için 15 Ocak tarihine kadar süre tanımakta ve uymadığı takdirde BM Kurucu Anlaşması'nın 7. bölümüne istinaden askeri güç kullanımına izin vermektedir. Ayrıca bu kararlarda Sovyetler de olumlu oy kullanmıştır. Bu da Saddam Hüseyin'in ABD'nin güç kullanımına karşı Sovyetlerin izin vermeyeceği yönündeki düşüncelerinde yanıldığını göstermiştir. Irak ile uzlaşmayı öngören çözümler zaman zaman Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından benimsenmiş olsa da, dünyanın Basra Körfezi petrolüne bağlı olduğunu söyleyen ABD tarafından krizin başından sonuna kadar sürekli reddedilmiştir.²⁶²

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgale başladığı tarihten itibaren yaklaşık 4 buçuk ay bekleyerek 17 Ocak 1991 tarihinde harekete geçmiştir. Çünkü Bush uluslararası toplumda kendine meşru bir destek sağlamak için BM aracılığıyla Irak'ın işgale son vermesini istemiştir. Ama bunu kabul etmeyen Irak'a askeri müdahalede bulunmak için kendini haklı kılacak BM kararlarını beklemeyi tercih etmiştir. Örneğin, 678 sayılı karara dayanarak 17 Ocak tarihinde hava harekâtını başlatmıştır. ABD'nin bu şekilde bir tavır sergilemesinin nedeni Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için bir çöl savaşının gerekliliği ve bu nedenle operasyona hazırlanması için süreye ihtiyacı olmasıdır. Diğer bir sebep ise Vietnam Sendromu'dur. ABD, yeniden bir

²⁶¹ Muhteşem Kaynak ve Refet Yinanç, *Irak'lı Sığınmacılar ve Türkiye (1988- 1991)*, (Ankara: Tanmak Yayınları,1992), ss. 26-27.

²⁶² Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu...*, ss. 575-577.

Vietnam bataklığına saplanmamak için diğer devletleri de yanına alarak 7 Ağustos tarihinde Suudi Arabistan'da Irak'a karşı çok uluslu bir kuvvetin kurulmasına karar vermiştir.²⁶³

15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine, Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü şekilde, 17 Ocak 1991 sabahı Suudi Arabistan'dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçakları Irak'taki askeri hedefleri bombalamaya başlamışlardır. Başlıca hedefler, radar tesisleri ve erken uyarı sistemleri, hava alanları, füze üsleri ve Kuveyt'te toplanmış bulunan 42 tümenlik Irak kuvvetlerinin lojistik yollarının kesilmesi olarak belirlenmiştir.²⁶⁴

24 Şubat tarihine kadar süren 'Çöl Fırtınası Operasyonu'nun (*Operation Desert Storm*) birinci aşaması hava hareketi olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde İran Devlet Başkanı Haşimi Rafsancani, Sovyet Lider Gorbaçov, KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) ve Bağlantısızlar tarafından gerçekleştirilen diplomatik girişimler de başarısız olmuştur. Koalisyon güçlerinin kara hareketi olan ikinci aşama ise, Irak'ın BM temsilcisinin 660, 662 ve 674 sayılı BM kararlarını kabul ettiklerini, Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçtiklerini ve tamamen çekileceklerini bildirmesiyle sona ermiştir.²⁶⁵ ABD, yaklaşık 100 saatlik kara hareketiyle Irak'ı dize getirdikten sonra, bununla yetinmeyip Irak'ı, ezmeye kararlı

²⁶³Fahir Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (İstanbul: Alkım Yayınları, 1999), s. 879.

²⁶⁴A.g.e., s. 886.

²⁶⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu...*, ss. 578-579.

olduğunu savaş sonrası Irak'ı tam ve sıkı bir denetim altında tutan, Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991 tarihli ve 687 sayılı kararı ile göstermiştir.²⁶⁶

Bu kararda özetle,

- Irak'ın, Kuveyt'in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını kabul etmesine;
- 4 Ekim 1963 tarihli anlaşmada ve 21 Temmuz 1932 tarihli mektupta belirtilen sınırların kabul edilmesi ve saygı gösterilmesine,
- Irak'ın tüm nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan arındırılması ve elindeki menzili 150 km' yi geçen balistik füzelerin imha edilmesine;
- arındırma ve imha işlemlerinin denetlenmesi amacıyla Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA), BM tarafından oluşturulacak bir özel komisyon (UNSCOM) ile birlikte çalışmasına,
- Irak'ın zorunlu gıda ve ilaç için yapacağı harcamaların ve alımların yine oluşturulacak özel bir komisyon tarafından denetlenmesine,
- Irak'ın BM tarafından alınan kararların koşullarını yerine getirdiğine karar verilinceye kadar ambargonun devam etmesine,
- son olarak Irak'ın zorunlu alımlarını karşılamak için yapacağı petrol ihracatına BM'nin kararıyla bunların bir kısmının Irak'ta görev yapan BM görevlilerine, bir kısmının ise Irak'ın ödemesi gereken savaş tazminatlarının karşılanması için harcanmasına,

karar verilmiştir.²⁶⁷ BM müdahalesiyle Irak'ın nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiş, askeri gücü sıfırlanmış ve ekonomik gücü derin bir yara almıştır.²⁶⁸

²⁶⁶ Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s. 886.

²⁶⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu...*, ss. 580-581.

²⁶⁸ A.g.e., s. 581.

ABD'nin bu savaşıyla beraber, 500.000'den fazla askerini Orta Doğu'ya kaydırarak Irak'ı kesin bir yenilgiye uğratması uluslararası alanda lider olduğunu ve Vietnam Sendromu'nu atlattığını göstermiştir. Ayrıca, savaşın maliyetinin önemli bir kısmını Suudi Arabistan, Kuveyt, Japonya, BAE gibi ülkelere yüklemiştir. Silahsızlanma anlaşmaları doğrultusunda elinden çıkarmak zorunda olduğu ya da demode olan silah ve cephanenin bir kısmını bu savaşta kullanarak bunlardan kolayca kurtulmuş ve yeni silah sistemlerini de gerçek savaş ortamında deneyerek geliştirme imkanı bulmuştur. Saddam Hüseyin'i devirmeyip ondan çekinen Körfez ülkelerine büyük miktarlarda silah satarak büyük karlar elde etmiştir. Irak'a ambargo uygulayarak ve fiilen üçe bölerek zayıf tutmuş ve bu ülkenin petrol ihracını kontrol altına alarak uluslararası alanda petrol fiyatlarını denetleyebilme imkanına kavuşmuştur. Nitekim Bush "Yeni Dünya Düzeni"nin kurulduğunu da bu savaş esnasında açıklamıştır.²⁶⁹

Sonuç olarak, ABD savaşı kazanarak, stratejik bir yer olan Basra Körfezi bölgesindeki varlığını artırmıştır. Bu sayede bölgedeki olumsuz gelişmelere daha kolay müdahale edebilecektir. Bölgeye yeni bir biçim vermek için fırsat elde etmiş ve tercih ettiği dünya düzenine karşı çıkanları, cezalandırabileceğini göstermiştir. Vietnam Sendromu'nu atlattığı ve ekonomik durgunluğu ortadan kaldırmıştır. Ancak savaştan sonra, İsrailileri

---

²⁶⁹ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası: 1980-2001 Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, II. Cilt, Baskın Oran (Ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 255.

ve Arapları bir araya getirerek yeni bir Orta Doğu düzeni kurma girişiminin görüldüğü kadar kolay olmadığını da anlamıştır.²⁷⁰

3.2.3. Yugoslavya'nın Dağılması ve Balkan Krizi

Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan Balkan Krizi de ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunu gösteren önemli gelişmeler arasındadır. İleride değinileceği üzere, AB bu kriz ile tek başına mücadele edememiş ve duruma ABD müdahale etmiştir.

Balkanların merkezini oluşturan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ olmak üzere altı cumhuriyet ile Kosova ve Voyvodina olmak üzere iki özerk bölgeden meydana gelmektedir. Hırvat asıllı kurucusu Yosip Broz Tito'nun ölümünden sonra, Devlet Başkanı olan Slobodan Miloseviç'in "Büyük Sırbistan"ı oluşturmaya yönelik politikaları nedeniyle dağılmaya başlayan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilan ederek ayrılan ilk devlet Slovenya olmuştur. Daha sonra sırasıyla Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.²⁷¹

Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan Balkanlardaki bu kriz, ABD'nin Körfez kriziyle uğraşmak durumunda bulunduğu günlerde ortaya çıkmıştır. Ancak, Körfez krizinin Nisan 1991 tarihinde sona ermesine rağmen ABD, Balkanlara aynı hız ve duyarlılıkla tepki vermemiş ve beklemeyi tercih

²⁷⁰ Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54, 3 (1999), s. 165.

²⁷¹ F. Stephen Larrabee, "Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans", 15, 3, (1991) ss. 58-90.

etmiştir.²⁷² Çünkü dikkatini petrolden dolayı Orta Doğu'ya ve SSCB'den arta kalan nükleer silahlardan dolayı ise Orta Asya'ya yoğunlaştırmıştır.²⁷³ Bu yüzden ABD Balkanlar'daki krizin başlangıcında, konunun Avrupa'nın sorunu olduğunu belirterek gelişmeleri AB'nin kararına bırakmıştır.²⁷⁴

ABD'deki Başkanlık seçimlerini kazanarak 1993 yılının başında göreve başlayan Bill Clinton'ın dış sorunlar arasında Bosna Krizi'ne de yer vermesiyle birlikte Balkan politikasında hareketlenme başlamıştır. Ancak konuya ilişkin olarak ilk etapta BM barış gücünü devreye sokmaya çalışmıştır. Clinton Doktrini olarak adlandırılan ABD'nin bu yeni dış politikası; ABD'nin esas olarak demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi için çalışması, bölgesel ve global taahhütlerine bağlı kalarak bölgesel çatışmalarda doğrudan Amerikan askeri müdahalesinin gündeme gelmemesi, bu konuda sorumluluğun bölgesel güçlere ve diğer bölgesel ve uluslararası organizasyonlara bırakılıp onların bu konudaki çabalarına destek verilmesi ancak bu yapılırken Avrupa'da ve Asya'da güç dengesinin bozulmasının önlenmesi gibi unsurları içermektedir. Başka bir deyişle, ABD'nin bundan sonra koruyan ve garanti veren (*protector and guarantor*) bir rolden ziyade; müdahaleci olmayan, dengeleyici ve uzlaştırıcı (*balancer and conciliator*) bir rol üstlenmesi öngörülmektedir.²⁷⁵

²⁷² Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Mehmet Harmancı (çev.), (İstanbul: Sabah Yayınları, 2000), ss. 507-508.

²⁷³ Eugene B. Rumer, "Flashman's revenge: Central Asia after September 11," *Strategic Forum*, 195, (2002), s. 1.

²⁷⁴ Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 507-508; Rumer, "Flashman's revenge...", s. 1.

²⁷⁵ Charles William Maynes, "A Workable Clinton Doctrine," *Foreign Policy*, 93, (1993-1994), ss. 3-21.

Bu politikaya göre, ABD bölgesel krizlere sadece BM çatısı altında katılacak ve BM'nin askeri bakımdan eksikliği NATO ile takviye edilmeye çalışılacaktır. Bu yeni dönemde ABD, Avrupa'nın jandarması rolünü oynamak yerine bölgesel güvenlik konusunda (I. ve II. Dünya Savaşları'nda olduğu gibi güç dengesinin bozulmasına yol açacak global krizler hariç) esas sorumluluğun Avrupa ülkelerinde olmasını ve ABD'nin ise buna gerektiğinde yardımcı olmasını tercih etmektedir.²⁷⁶

AB, krizi çözmeye yönelik olarak Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı (Bosna Hersek'e ilişkin hazırlanan yeni anayasa taslağının sunulduğu planlardır) girişimlerinde bulunmuş, ancak başarısızlığa uğramıştır. Bu gelişmelerin ardından ABD bölgeye müdahil olmaya başlamıştır.²⁷⁷ Daha sonra ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu'nun bir barış planı hazırlaması söz konusu olmuş, ancak bu plan da gerçekleştirilememiştir. Temas Grubu'nun planının iki temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar, Bosna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması, diğeri ise Boşnak-Hırvatlarla Sırlar arasındaki toprak bölüşümünün yüzde 51'e yüzde 49 olmasıdır. Ancak plan Sırlar tarafından kabul edilmemiştir.²⁷⁸

Sonuç olarak, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre;

²⁷⁶ Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası," *Alternatif Politika*, 3,1, (2011), s. 5.

²⁷⁷ Nimet Beriker Atiyas, "Mediating Regional Conflicts and Negotiating Flexibility: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina," *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 542, (1995), ss.185-201.; Nesrin Kenar, *Yugoslavya- Bir Dönemin Perde Arkası*, (Ankara: Palme Yayıncılık, 2000), ss. 171-181.

²⁷⁸ Arı ve Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında..." s. 8.

- Bosna, mevcut sınırlarıyla egemen bir devlet olarak kabul edilmiştir.
- Bosna-Hersek, biri Boşnak-Hırvat Federasyonu (%51) biri de Sırp Cumhuriyeti (%49) olmak üzere kendi orduları, kendi parlamentoları ve kendi devlet başkanları olan iki birimden oluşacaktır.
- Saraybosna'nın Boşnak Hırvat Federasyonu'nun bölünmez başkenti olmasına karar verilmiştir.
- Savaş suçlarının Bosna'da kamu görevlerine girmesi engellenecektir.
- NATO, Anlaşma'nın koşullarının uygulanmasını Uygulama Kuvveti (IFOR-Implementation Force) vasıtasıyla 60,000 askerle denetleyecektir.²⁷⁹

Yeni dünya düzeninde AB'nin tek başına sınavı geçemediği görülmüştür. Bosna Krizi, uluslararası üstünlüğün ABD'de olduğunu ve Avrupa'da bile sorunun AB tarafından değil de ABD tarafından çözüldüğünü göstermiştir.

3.2.4. Kosova Krizi

Balkan Krizi'nin bir benzeri olarak Kosova Krizi'nin de ABD'nin üstünlüğünü göstermesini sağladığı söylenebilir. Çünkü Bosna krizi küresel üstünlüğün ABD'de olduğunu ve sorunların Avrupa'da bile onuz çözülemeyeceğini göstermiştir. Bosna krizinin çözümünü Avrupa'ya

²⁷⁹Ayrıntılı bilgi için Bkz: Dayton Peace Accords, (http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf), Erişim: 4 Kasım 2014.

bırakması sonucunda gelen başarısızlık ABD'nin Kosova politikasını etkilemiş ve konuya daha hızlı müdahale etmesine neden olmuştur.

Dayton Barış, Bosna krizini çözüme kavuştursa da Balkanlarda tam bir istikrar sağlayamamıştır. Bu yüzden, Dayton Anlaşması'ndan birkaç yıl sonra bu kez Kosova'da ortaya çıkan krizin yayılma riski ve yaratacağı istikrarsızlık, Bosna krizine göre oldukça fazladır. Kosova sorunu, Balkanlardaki istikrarsızlık potansiyelini simgeleyen Yugoslavya krizinin erken habercisi niteliğinde mikro bir örnek olarak gösterilebilir. Zaten bu durum ilk kez 1989 yılında başa gelen Slobodan Miloseviç'in milliyetçi çıkışlarıyla ve Kosova'daki halkı tahrik etmeye başlamasıyla kendini göstermiştir. Miloseviç, Sırp'ların ülke içinde baskın konumda olması gerektiğini savunmuş ve Yugoslavya'nın dağılmasının önüne geçmeye çalışırken aynı zamanda önem gösterdiği Kosova'nın özerkliğini de 1989 yılında kaldırmıştır. Bu durum Kosovalı Arnavutlar tarafından protesto edilmiş ve Belgrad'ın Kosova üzerindeki baskısını da artırmıştır.²⁸⁰

Öte yandan, Kosova'da biri 1990, diğeri ise 1992 yılında düzenlenen iki ayrı referanduma katılanların ezici çoğunluğu bağımsızlık yönünde oy kullanmış, ancak bu referandumlar hem Belgrad tarafından hem de uluslararası toplum tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine, Kosova muhalefeti, çatışmaya varmayan direniş yöntemleriyle bağımsızlık ya da en kötü ihtimalle eski özerk pozisyonlarını geri kazanmaya çalışmıştır. Ancak, Belgrad yönetimi, Hırvatistan ve Bosna'da yaşanan gelişmeler sonucunda

²⁸⁰ L. Doğan Kılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999), s. 118.

mülteci konumuna düşen Sırpı, Kosova'ya yerleştirerek demografik yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye uğraşmıştır. Fakat, bu politika bölgedeki krizi daha da derinleştirmiş ve Kosova muhalefetine inisiyatif Kosova Demokratik Partisi (LDK) yerine Kosova Kurtuluş Ordusu'na (UÇK) geçmiştir. Pasif direniş terk edilerek Arnavut muhalefetiyle Sırp güçleri arasındaki çatışmalar artmaya başlamıştır.²⁸¹

Bu sefer, ABD daha hızlı ve kararlı bir görünüme sahip olmuştur. Çünkü Kosova Krizi, Kosova'nın yanı sıra Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk'ta bulunan Arnavut nüfusun olaylara dahil olma ve krizin tüm bölgeyle beraber Avrupa'yı da istikrarsızlaştırma riski vardır. Diğer taraftan, Bosna krizinin çözümünü Avrupa'ya bırakması sonucunda gelen başarısızlık da ABD'nin Kosova politikasını etkilemiştir. Diğer bir ifadeyle, Bosna krizi küresel üstünlüğün ABD'de olduğunu ve sorunların Avrupa'da bile onsuз çözülemeyeceğini göstermiştir.²⁸²

Diğer taraftan, ABD öncülüğünde toplanan Temas Grubu bir barış planı taslağı hazırlayarak Kosovalı Arnavutlara ve Sırp yönetimine sunmuştur. Söz konusu taslakta Kosova'ya Yugoslavya içinde geniş bir otonomi öngörölmüş ve üç yıllık geçici bir çözüm sunulmuştur. Ayrıca NATO güçlerinin geçici olarak bölgeye yerleşmesi de öngörülmektedir. Sırp tarafının uzlaşmaya yaklaşmaması sonucunda NATO operasyon başlatmıştır. Sonuç olarak, Yugoslavya barış planını kabul etmiştir. Bunun sonucunda bölgede barışı sağlamak üzere NATO'nun da katıldığı Kosova Gücü (KFOR-

²⁸¹ A.g.e., s. 133.

²⁸² Arı ve Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası," s. 10.

Kosovo Force) denen uluslararası bir güç Kosova'ya yerleştirilmiştir. Yugoslavya, tarihsel ve dini yerler hariç bölgeden çekilmiş ve Arnavutların dönmesini kabul etmiştir.²⁸³ Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Günümüzde ABD ve 22'si AB üyesi olan 65 ülke Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Ancak, Romanya, Yunanistan, İspanya ve Kıbrıs gibi AB ülkeleri, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri gibi devletler Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır.²⁸⁴

Kosova Savaşı, ABD ile Avrupa arasında sürekli artan askeri ve teknolojik mesafeyi ortaya çıkarmıştır. Havadan saldırıların %80'i Amerikan uçakları tarafından gerçekleştirilmiş; askeri istihbarat faaliyetlerinin %90'ı Amerikan uyduları aracılığıyla sağlanmıştır. Avrupalılar birliklerinin %2'sini bile acilen sevk etmekte zorlanmışlardır.²⁸⁵ Bu durum ABD'nin tek kutuplu dünyanın lideri olduğunu ve AB'nin tek başına hareket edemediğini göstermektedir.

3.2.5. Avrupa'daki Durum

Bu kısımda Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da ne gibi değişiklikler yaşandığı (AB Antlaşması'nın imzalanması) ve gerçekleştirilen değişikliklere rağmen Avrupa'nın ortak bir dış politika belirleyememesi gibi nedenler yüzünden ABD'nin karşısına çıkacak bir güçte olmadığı

²⁸³ İlhan Uzgel, "Kosova Sorunu" *Türk Dış Politikası: 1980-2001 Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, II. Cilt, Baskın Oran (Ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 509.

²⁸⁴ Arı ve Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası," s. 16.

²⁸⁵ Franz Joseph Meiers, "Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikasında Karşılaşılan Zorluklar," *Avrasya Dosyası*, 1, 2, (2002), s. 244.

anlatılacaktır. Dolayısıyla bu durum da ABD'nin tek kutuplu sistemin önderi olduğunu göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Batı Avrupa'da güvenlik algılamalarında dikkate değer değişiklikler olmuştur. Çünkü SSCB'nin dağılması, ABD'nin Avrupa sahnesinden çekilmesiyle Avrupa'da başlayan endişe ve Almanya'nın tekrar birleşmesi, Avrupa'da bir güvenlik ikilemi yaratmıştır.²⁸⁶ Bu noktada yapısal bir kavram olan güvenlik ikileminin ne olduğunu açıklamakta fayda vardır. Güvenlik ikilemi, devletlerin kendi güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere diğer devletler için artan güvensizlik durumunu umursamadan kendi kendilerine yetme girişimi ve her bir devletin kendi aldığı önlemleri savunma, ancak diğer devletlerin aldığı önlemleri potansiyel bir tehlike olarak görmesi durumudur.²⁸⁷

Batı Avrupa devletleri yakınlarındaki komünizm tehlikesinin ortadan kalkmasıyla birlikte bölgede kendi güvenliğini kendi sağlayan ve dünya ile ilişkilerinde tek tavır sergileyen bir güç olduğunu göstermek amacıyla önemli adımlar atmıştır.²⁸⁸ Bunlardan ilki, 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'dır. Bu anlaşma ile hem siyasi hem de ekonomik bir birlik için adım atan AB, artık 'Topluluk' kavramı yerine 'Birlik' kavramı üzerinde durmaya başlamıştır. Avrupa Birliği (AB) Antlaşması da denilen Maastricht Antlaşması'ndan 6 yıl sonra yeni bir düzenleme yapılarak Amsterdam

²⁸⁶ Seth G. Jones, *The Rise of European Security Cooperation*, (New York: Cambridge University Press, 2007), s. 81.

²⁸⁷ Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma,"

²⁸⁸ Jones, *The Rise of European Security Cooperation*, s. 81.

Antlaşması imzalanmıştır.²⁸⁹ Bu antlaşma ile AB, üye devletlerin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayandırılmış, güçlendirilmiş işbirliği ve esneklik kurucu anlaşmalara dahil edilmiştir.²⁹⁰ Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları'nın yürürlüğe girmesi ile AB birlik statüsüne kavuşarak, ortak politikalarını ve eylem alanlarını genişleterek, önemli bir küresel aktör olmak adına yasal düzenlemelerin büyük bir kısmını tamamlamıştır.²⁹¹

Diğer taraftan, ortak dış politikanın kurulması anlamında bir gelişme kaydedilmemiştir. Avrupa bütünleşmesi hareketinin bu dönemden sonra daha çok ekonomik bütünleşme üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Dış politika konusunda ilişkiler yalnızca hükümetler arası danışma şeklinde sürmüş, hukuki metinlerde ise bu konu yer almamıştır. Balkanlar'da patlak veren Bosna Savaşı'nda AB ortak hareket edememiş dolayısıyla dünyada ABD karşısında yeni bir küresel güç olma çabası daha ilk adımda ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Sırları durdurmak ise ABD eliyle NATO sayesinde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi kıtanın ve Batı Avrupa'nın güvenliğini temin etmek yine ABD ve NATO'ya düşmüştür.²⁹²

Nihayetinde, bu başarısızlığın siyasal anlamda henüz ciddi bir ortaklığın söz konusu olamayacağını da ortaya koyduğu görülmektedir. Öte yandan, Ortak Güvenlik Politikası konusunda yaşanan bu başarısızlığın yanı

²⁸⁹ Hakan Keskin, *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008), s. 8-9.

²⁹⁰ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği Rehberi*, (Kocaeli: Umuttepe Kitabevi, 2008), s. 70

²⁹¹ Keskin, *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, ss. 8-9.

²⁹² Atiyas, "Mediating Regional Conflicts ...," ss. 185-201

sıra, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletleri tanıma konusunda da ortak hareket edilememiştir. Almanya'nın Hırvatlarla ilişkin tutumu ile Yunanistan'ın Makedonya'nın tanınmasında çıkardığı isim krizi nedeniyle güvenlik politikası ile birlikte ortak dış politikada da ciddi bir başarısızlık yaşandığı görülmüştür.²⁹³

3.2.6. Küreselleşme

Küreselleşme, tek kutuplu sistemin lideri olan ABD'nin dünyanın neredeyse tamamına yakınına nasıl nüfuz ettiğini ve onları nasıl etkisi altına aldığını göstermek açısından önemli bir konudur. Bu kısımda, küreselleşmenin genel tanımından yola çıkılarak, çeşitli yazarlar tarafından yapılan küreselleşme tanımlarına yer verilecektir. Sonrasında küreselleşmenin ABD'nin dünya üzerindeki üstünlüğünü sağlamasındaki rolü tartışılacaktır.

Küreselleşmenin insanların buldukları yerlerden başka yerlere göç etmeleri ve ticaret kervanlarını oluşturmaları, binek hayvanları evcilleştirmeleri, büyük pazarlar kurmaları, ipek yolu ve deniz yollarını kullanarak yeni yerler keşfetmeleri kadar eskiye dayanan bir geçmişe sahip olduğu ileri sürülmektedir.²⁹⁴

Küreselleşme kavramının bugünkü anlamıyla ilk kez 1980'li yıllarda Harvard, Stanford ve Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında

²⁹³ Ekrem Yaşar Akçay v.d, "AB'nin Tarihsel Gelimi ve Ortak Dış Güvenlik Politikası," *The Journal of Visionary*, 3,4, (2011), ss. 125-127.

²⁹⁴ Mehmet Aktel, "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 6, 2, (2001), s. 195.

kullanılmaya başlandığı ve yine bu çevrelerce popüler hale getirildiği iddia edilmektedir.²⁹⁵

Küreselleşmeye ilişkin olarak bazı yazarlar tarafından yapılan tanımlar aşağıdaki gibidir.

Antony McGrew, küreselleşmeyi, dünya sistemini oluşturan ulus devletlerin (toplumların) ötesine geçen çoklu bağlantılar olarak tanımlamıştır. Ayrıca küreselleşmenin, dünyanın bir bölümündeki olayların, kararların ve eylemlerin dünyanın oldukça uzak olan başka bir yerindeki bireyler ve topluluklar için önemli olabilecek bir süreç olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶

Fuat Keyman, küreselleşmenin ideolojik bir kurgu olarak kullanıldığını öne sürmüştür. Küreselleşmenin kültürel düzeyde tek bir dünyanın ortaya çıkmasının ve batı değerleri temelinde kültürel homojenleşmeyi niteleyen bir süreç olarak görülmesinin kültürel sömürgeciliğin yeni biçimi olarak gösterilmesine yol açtığını belirtmiştir.²⁹⁷

Koçdemir, küreselleşmenin, genellikle ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbiriyle bağlantılı hale gelmesi olarak anlaşıldığını belirterek; sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararası bir hale gelen ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılığın olduğu ekonomik ve siyasal bir yapı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁸

²⁹⁵ Yusuf Erbay, "Kavram Olarak Küreselleşme", 21. Yüzyıl Özel Sayısı, 19, (1998), s. 170

²⁹⁶ Antony McGrew, "A Global Society", *Modernity and Its Futures*, (Cambridge: Polity Press, 1992), ss. 61-62.

²⁹⁷ Aktaran, Gönül İçli, "Küreselleşme ve Kültür", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 2, (2001), ss. 163-172.

²⁹⁸ Kadir Koçdemir, "Küreselleşme ve Türk Kültürü", *Kök Araştırmalar Dergisi*, 1,1, (1999).

Nye'a göre küreselleşme, uluslararası değişimin önündeki engelleri azaltmış olan teknolojik ilerleme ve hükümet politikalarının bir sonucudur. Ancak burada çarklar hep gelişmiş ülkelerin yararına olacak şekilde dönmektedir. Bu yüzden ABD, küreselleşmenin bugünkü evresini hem teşvik eden hem de bundan en fazla fayda sağlayan ülke konumundadır. ABD'nin birleştirici kültürü, piyasa hacmi, siyasi kurumlarının sahip olduğu nüfuzu ve askeri kuvveti gibi çeşitli nedenler sayesinde ABD küreselleşmenin bugünkü evresine ulaşmasında merkezi bir rol oynamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise merkezde yer almak beraberinde hegemonyayı getirmiştir.²⁹⁹

Küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendini göstermeye başlayarak ABD'nin dünya üzerindeki üstünlüğünde rol oynamıştır. Bu yüzden küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi, ideolojik ayrımlara varan kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha iyi ancak, birbiriyle bağlantılı olguları içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması olarak da tanımlanabilir.³⁰⁰

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sistemin tek kutuplu bir yapıya doğru kaydığı düşünülmüştür. Çoğu yerde ortaya çıkan etnik/milliyetçi çatışmalar, bilgi ve haberleşme teknolojilerindeki hızlı

²⁹⁹ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Çev. Gürol Koca, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003), s. 110.

³⁰⁰ Sadi Özdemir, *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1998), s. 171.

değişim, nükleer silahlar ve terörizm gibi tehditlerin ulusal sınırlar içinde çözülmesi ihtimalinin neredeyse yok olduğu ve bu sorunların aşılabilmesi için devletler arası işbirliğinin diğer dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar çok gereklilik arz ettiği görülmüştür. Küreselleşme kavramında ifadesini bulan bu yeni dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda hızlı bir değişim ve uyum gerektirdiği görülmüştür.³⁰¹

1980'lerin ortalarından itibaren önemli şekilde hızlanmaya başlayan küreselleşmenin bu hızını tetikleyen iki faktör vardır. Bunlardan birincisi, teknolojik gelişmelerle birlikte ulaşım ve iletişimin maliyetinin düşmesidir. Bu durum bir firmanın değişik ülkelere değişik üretim fazlarını yerleştirmesi açısından ekonomik olarak uygunluk yaratmıştır. ABD'nin içeceği olarak bilinen kolanın dünyaya yayılması buna bir örnektir. Diğer faktör ise, ticaret ve sermaye piyasalarının artan oranda liberalleşmesidir. Bu durum ise, giderek daha çok devletin ekonomisini yabancı rekabete karşı korumaktan vazgeçmesi ya da ithalat tarifeleri ve ithalat kotaları, ihracat sınırlamaları ve yasal kısıtlamalar gibi tarife dışı engeller yoluyla etkilenmesi anlamına gelmektedir.³⁰² Buna verilecek en iyi örnek ise DTÖ benzeri kurumların oluşturulmasıdır. Çünkü bu kurumlar aracılığıyla yukarıda bahsedilen ithalat kotaları ve tarifeleri gibi bir takım kurallar koyularak birazdan bahsedileceği gibi daha kolay ve yoğun bir denetim mekanizması geliştirilmiştir.

³⁰¹ Mohamed Ayoob ve Matthew Zierler, "The Unipolar Concert", *World Policy Journal*, 22,1, (2005), s. 33.

³⁰² Globalization and International Trade, (http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyondco/beg_12.pdf), Erişim: 22 Kasım 2014.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin etkisiyle siyasi iktidarın topraktan kopmaya (*detrterritoralize*) başladığı ve uluslarüstü kurumlara geçtiği ileri sürülmüştür. DTÖ ve BM gibi kurumların birer uzlaşma platformu oldukları varsayılmış ve bunun da demokrasi ve barışın gelişmesi anlamına geldiği savunulmuştur. Bununla beraber IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların da piyasa ekonomisinin doğal, tarafsız ve genel yasalarını uygulayan özgürlük ve eşitlik alanlarını temsil ettiği iddia edilmiştir. Küreselleşme ile ortaya çıkan bu iktisadi kurumlar ve mekanizmalar gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha kolay ve yoğun bir denetim mekanizması kurmalarına imkân vermiştir.³⁰³

1997-2002 yıllarında Fransız Dışişleri Bakanı olan Hubert Verdine'ye göre ABD, küreselleşme denizinde rahatça yüzen ve bu denizin sularındaki tek büyük balıktır. Amerikalılar ekonomilerinin büyüklüğünden, küreselleşmenin onların dilinde gerçekleştiğinden, yasal, mali ve teknik uygulamaları empoze ettiklerinden ve bireyciliğin savunucuları olduklarından dolayı bu durumun faydasını görmekte-dirler.³⁰⁴

Yukarıda, küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel içerikli konularda etkisini gösterdiği anlatılmıştır. Bu bilgiler özetlendiğinde aşağıdaki üç maddeye ulaşılmıştır.

- Ekonomik alanda küreselleşme, piyasa ekonomisinin gelişmesini, ekonomik örgütlenmenin dünya çapında hız kazanmasını, serbest

³⁰³ Engin Yıldızoğlu, *Dinozorun Kuyruğu*, (İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 2002), ss. 142-143.

³⁰⁴ Hubert Verdine ve Dominique Moisi, *France in an Age of Globalization*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2001), s. 3.

ticaretin yayılmasını ve dış ticaret hacminde genişlemeyi getirmiştir.³⁰⁵

- Siyasi alanda küreselleşme kavramı, ulus üstü yönetici ve düzenleyici kurumların örgütlenmesine ve liberal siyasal ideoloji ile onun kurumsal biçimlerinin yayılmasına karşılık olarak kullanılmıştır.³⁰⁶
- Kültürel anlamda küreselleşme kavramı ise, batı kültürünün diğer kültürler üzerindeki hâkimiyetinden sonra gelişmekte olan ülkelerin bu kültürleri bir şekilde taklit etmeleri ile ortaya çıkan küresel melezleşme yaşanmasına karşılık olarak kullanılmaktadır.³⁰⁷

Sonuç olarak, küreselleşmenin ABD'nin birleştirici kültürü, piyasa hacmi, siyasi kurumlarının sahip olduğu nüfuzu gibi çeşitli sebeplerle bugünkü evresine ulaştığı ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına aldığı söylenebilir. Küreselleşmenin somut örnekleri olarak İngilizce'nin en yaygın dil olması, tüm dünyada Hollywood yapımı filmlerin izlenmesi, "fast-food" yemek biçiminin neredeyse tüm dünyaya yayılması, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara bağlı ülkelerin Batı tarzı iş yapmaya zorunlu olması örnek verilebilir. Bu da ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

³⁰⁵ Susan Manning, "Introduction", *Journal of World Systems Research*, 5, 2, (1999), s.137.

³⁰⁶ A.g.e., s. 137.

³⁰⁷ Rona Arslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, (Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 2009,) ss. 168-172.

3.3 Tek Kutuplu Sisteme Teorik Bakış

Bu kısımda, Soğuk Savaş sonrası dönemin neden tek kutuplu sisteme bir örnek teşkil ettiği hususu tek kutuplu sistemin özelliklerinden ve Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmelerden yararlanılarak anlatılacaktır. Hatırlanacağı üzere, tek kutuplu sistem çoğu yazar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Aşağıda bu tanımlar ve onlara karşılık gelen tarihsel örnekler ile ABD'nin dünyadaki tek süper güç olmasının göstergeleri maddeler halinde verilerek Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin tek kutuplu sisteme önderlik ettiği ortaya konulacaktır.

- Tek kutuplu sistem dengelenemeyecek kadar güçlü bir devletin var olduğu yapıdır: 1990'lı yıllarda SSCB'nin ani çöküşü, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerindeki ekonomik büyümenin yavaş olması ve ABD'nin diğer rakiplerine göre devasa askeri harcama yapması ayrıca teknolojik ve coğrafi açıdan üstün olması onu rakipsiz bir küresel güç yapmıştır.
- Hiyerarşik sistem olarak da anılan tek kutuplu sistem demokratik ya da otoriter olabilir: Bush'un yeni dünya düzenini ilan ederken amaçlarının dünyada demokrasiyi, barışı ve refahı yaygınlaştırmak olduğunu vurguladığı hatırlanmalıdır. "Demokratik Barış"ı inşa eden devletler, çok partili seçimlerin yapılmasına, kanunlara uyulmasına ve insan haklarına saygı gösterilmesine imkan tanımaktadır. Ayrıca demokrasinin yayılmasının küresel istikrarı sağlayacağına inanılmaktadır.

- Tek kutuplu sistemde işlevsel çizgiler coğrafi çizgilerden daha güçlüdür ve süper güç uluslararası sistemdeki gücü elinde bulundurup bu sayede devletler arasındaki ilişkileri düzenler: ABD'nin Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlarda ortaya çıkan krizi bastırmada oynadığı rol, Kosova'daki müdahalesi, eski SSCB topraklarında etkin bir güç haline gelmesi, Rusya'yı uluslararası sisteme entegre etmekte oynadığı rol ve Irak Savaşı'nda Körfez bölgesindeki varlığını ispat etmesi işlevsel olarak etkin olduğunu ve uluslararası sistemde gücü elinde bulundurduğundan devletlerarası ilişkileri de düzenlediğini göstermektedir.
- Uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel faktörün aktörler arasındaki güç dağılımı olduğu düşünüldüğünde ve aktörler arasındaki güç dağılımına bakıldığında ABD'nin diğer devletlerden üstün durumda olması sebebiyle tek kutuplu sistemin lideri olduğu görülmektedir.³⁰⁸ ABD 21. yüzyılın ilk on yılında 130'un üzerinde ülkede 752 askeri üsse ayrıca, Almanya'da 70.000, Japonya'da 40.000 ve Güney Kore'de 36.000 askere sahip olmuştur. Bu da ABD'nin tek süper güç olduğunu göstermektedir.³⁰⁹
- Diğer bir gösterge ise, dengelenmesi mümkün olmayan askeri, ekonomik ve siyasi güce sahip ABD'nin karşısında işsizlik ve

³⁰⁸ Hans Binnendjik, "Back to Polarity," *The Washington Quarterly*, 22, 4, (1999), ss. 8-12.

³⁰⁹ Niall Ferguson, *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire*, (Londra: Penguin, 2005), ss. 14-16.

yolsuzluk gibi çeşitli iç sorunları olan Çin, Rusya, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere gibi dengeleyici bir gücün ya da güçlerin yer almasının mümkün olmamasıdır.³¹⁰ Önceki bölümde ABD'nin ve belli başlı diğer devletlerin ekonomik göstergelerinin sunulduğu Tablo 3 hatırlanacak olursa; 2006 yılı itibariyle ABD küresel GSMH'nin yaklaşık ¼'üne ve geleneksel büyük güçler olarak tanımlanan devletler arasındaki GSMH'nin ise yaklaşık %50'sine sahiptir.³¹¹ Savunma harcamalarını gösteren Tablo 4'de 2006 yılında ABD'nin bu alana GSYH'nin %4'ünü ayırdığı görülmektedir. Diğer taraftan Rusya'nın da GSYH'nin %4'ünü ayırdığı görülmektedir. Ancak değerlendirme yapılırken devletlerin sahip olduğu GSYH değerlerine bakıldığında ABD'nin diğer devletlere ve Rusya'ya göre oldukça yüksek bir miktar ayırdığı açıktır.³¹²

- Küreselleşmenin beraberinde getirdikleri de ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Küreselleşmenin getirilerinin örnekleri olarak İngilizce'nin en yaygın dil olması, tüm dünyada Hollywood yapımı filmlerin izlenmesi, "fast-food" yemek biçiminin neredeyse tüm

³¹⁰ John G. Ikenberry, "Strategic Reactions to American Preeminence: Great Power Politics in the Age of Unipolarity," *National Intelligence Council*, (2003), (http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cia/nic2020/strategic_reactions.pdf), Erişim: 28 Ekim 2014.; Layne, "The Unipolar Illusion Revisited...", ss. 7-40.; David Wilkinson, "Unipolarity Without Hegemony," *International Studies Review*, 1, 2, (1999), s. 141

³¹¹ Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth, "Introduction: Unipolarity...", s. 6.

³¹² A.g.e., ss. 8-10.

dünyaya yayılması, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara bağlı ülkelerin Batı tarzı iş yapmaya zorunlu olması örnek verilebilir.

- Diğer taraftan Henry Kissinger, Soğuk Savaş'ta kazanılan zaferin, ABD'yi 18. ve 19. yüzyıl Avrupa devlet sistemine birçok bakımdan benzeyen, Amerikalı devlet adamı ve düşünürlerin devamlı sorguladıkları uygulamaların yapıldığı bir dünyaya ittiğini belirtmiştir. Temel bir ideolojik ya da stratejik tehdidin noksanlığının da, ulusları giderek artan şekilde ulusal çıkarlara dayalı dış politikalar izlemekte serbest bıraktığını ifade etmiştir.³¹³ Francis Fukuyama'ya göre ise tüm bu olup bitenler sadece Soğuk Savaş'ın bitişi ya da tarihin belirli döneminden bir geçiş değil, tarihin sonudur. Bu sözleriyle Fukuyama, insanlığın ideolojik evriminin son noktasına ulaşıldığını ve liberal demokrasinin nihai yönetim ve yasama biçimi olarak evrenselleştiğini ifade etmiştir.³¹⁴

Demokrasi ve serbest pazar kapitalizmi gibi iki gücün simgelediği Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu iki unsurun gelişmekte olan ülkelerde çoktan yerini aldığı görülmüş ve Doğu Avrupa ile eski SSCB'ye de yayılması beklenmiştir. Demokrasinin yayılmasının küresel istikrar için ümitleri artırırken sıradan vatandaşlarında yararına olacağı fikri ağır basmaktadır. Çünkü demokrasiler, demokratik olmayan devletlere karşı silahlı mücadeleye

³¹³ Kissinger, *Diplomasi*, s. 782.

³¹⁴ Francis Fukuyama, "The End of History?," *National Interest*, (1989), s. 2

girerken, demokratik devletlerle barışçıl davranışlar göstermektedir. “Demokratik Barışı” inşa eden devletler, çok partili seçimlerin yapılmasına, kanunlara uyulmasına ve insan haklarına saygı gösterilmesine imkan tanımıştır.³¹⁵

Son olarak, Walter Jones’un Soğuk Savaş sırası ve sonrasındaki durumu özetleyen tablosuna göz atmakta fayda vardır. Jones Tablo 7’de, Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası yapısında ekonominin öncelikli bir yer edineceğini, siyasi ve ideolojik boyutta daha barışçıl, işbirliğine dayalı ve küresel istikrarı hedefleyen karşılıklı ilişkilerin gelişeceğini belirtmektedir. Jones’un bu yorumları ABD’nin yeni dünya düzenine ilişkin politikalarına uymaktadır.³¹⁶

---

³¹⁵ Bruce Russett, *Grasping The Democratic Peace: Principles for a Post Cold War World*, (Princeton: Princeton University, 1993), s. 14-17.

³¹⁶ Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri,” *Akademik Bakış*, 2,4, (2008), ss. 8-9.

Tablo 7. Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Genel Durum³¹⁷

Soğuk Savaş Dönemi	Soğuk Savaş Sonrası Dönem
<p><u>Askeri Boyut (Birinci Öncelikli)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Silahlanma girişimleri, • Askeri ittifaklar, • Savunma bütçelerinde artış, • Askeri temelli iki kutupluluk, • Bölgesel silahlanmanın kontrol altına alınması. 	<p><u>Askeri Boyut (İkinci Öncelikli)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Silahsızlanma girişimleri, • Diğer ülkelere konuşlanan askeri üslerin ve birliklerin sayısının azaltılması, • Savunma bütçelerinde azalma, • Tek kutupluluk, • Bölgesel temelde silahlanma girişimlerinin artması.
<p><u>Ekonomik Boyut (İkinci Öncelikli)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kapitalizm – Sosyalizm mücadelesi, • Doğu – Batı arasında ticari ilişkilerin olmaması, • Ekonomik alanda bölgeselcilik ve milliyetçilik anlayışı, • Serbest ticaret rejimlerinin oluşturulamaması, • Kalkınma çabaları. 	<p><u>Ekonomik Boyut (Birinci Öncelikli)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Devletin ekonomideki kontrolünün azalması, • Bölgeselcilik anlayışının hâkimiyet kurması, • Serbest ticaret rejimlerinin yaygınlaşması, • Kalkınma çabaları.
<p><u>Siyasi / İdeolojik Boyut</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Askeri temelde hegemonik anlayış, • Blok meyilli dış politika, • Taktiksel avantajlar için müdahalede bulunma, • BM Güvenlik Konseyi'nin işlemez hale gelmesi. 	<p><u>Siyasi / İdeolojik Boyut</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Barışçıl rekabet, • Çok taraflılığın yeniden inşası, • İstikrar amaçlı müdahalelerde bulunulması, • Güvenlik Konseyi'nin sistemdeki etkisinin artması.

³¹⁷ Aktaran, Efegil ve Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası...", ss. 8-9.

Özet olarak bu bölümde, tek kutuplu sistemin ne olduğu ve özellikleri hem çeşitli yazarların tanımlarıyla hem de belirli dönemlere ait ekonomik ve savunma harcamaları verileri ile incelenmiştir. Sonrasındaki tarihsel kısımda, tek kutuplu bir sistemde olayların nasıl değerlendirildiği, lider devletin ve diğer devletlerin olaylara bakış açısı ve eylemleri anlatılarak bu dönemden kısaca bahsedilmiştir. Son kısımda da ABD'nin tek kutuplu sisteme liderlik eden tek süper güç olduğuna dair kanıtlar maddeler halinde gösterilmiştir. Sonraki bölümde çok kutupluluk kavramı incelenecek ve ABD'nin dünyada artık tek süper güç olmadığı, yükselen başka devletlerle beraber uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru evrildiği tartışılacaktır.

IV. BÖLÜM:

4. ÇOK KUTUPLU SİSTEM

Tezin son bölümü olan bu bölüm de önceki bölümlerle aynı sistematik yapı içerisinde ilerleyecektir. Çok kutuplu sistemin ne olduğu, daha çok hangi sisteme benzediği ve devletlerin ne gibi özelliklere sahip olmaları gerektiğine kısaca değinildikten sonra, tek kutupluluğun tahtının sarsılmaya başladığı düşüncesini ortaya çıkaran, 11 Eylül 2001 tarihinde ve o tarihten itibaren yaşanan tarihsel gelişmelere yer verilecektir. En son kısımda ise BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkelerinin ekonomik verileri ışığında ABD'nin dünya üzerindeki tek süper güç olması durumu tartışılarak sistemin çok kutupluluğa doğru evrilip evrilmediği sorusuna yanıt aranacaktır.

İlk bölümden hatırlanacağı üzere, çok kutuplu sistem bazı yönleriyle güç dengesine bazı yönleriyle de iki kutuplu sisteme benzemektedir. Bu tür sistemlerde ikiden fazla bloklaşma ya da koalisyon söz konusudur. Blok liderleri ve blok üyeleri arasındaki ilişkiler gevşek iki kutuplu sistemi andırır, ancak daha esnektir. Blok içi dayanışma daha zayıf ama devletlerin içsel yapılarından ve karar vericilerinden kaynaklanan özelliklerin dış politikaya yansması daha fazladır. Uzun dönem süren ideolojik ittifaklar yerine daha

sık değişen ittifaklar görülür. Bu yönüyle güç dengesi sistemine benzeyen çok kutuplu sistemde ittifak değiştirmeler daha sık yaşanır.³¹⁸

Waltz'dan önce uluslararası politika üzerine çalışan çoğu yazar devletler arasındaki gücün eşit dağılıp dağılmadığı sorusuna odaklanmışlardır. Waltz'un çalışmasından sonra ise neredeyse herkes sistemlerde gücün iki kutuplu olarak mı yoksa çok kutuplu olarak mı dağıldığına yoğunlaşmıştır. Her bir sistem içinde devletlerin davranışlarının nasıl olacağı ve "kutuplaşma"nın bütün çeşitlerinin mümkün olup olmadığı ve etkilerinin neler olabileceği üzerine tartışmalar çıkmıştır.³¹⁹

Waltz, sadece iki büyük gücün olduğu bir dünyayı iki kutuplu dünya, ikiden fazla büyük gücün olduğu bir dünyayı ise çok kutuplu dünya olarak tanımlamıştır. 1945 yılına kadar olan ulus-devlet sisteminin ise çok kutuplu bir sistem olduğunu ve o zamanlarda her zaman beş ya da daha fazla büyük gücün olduğunu belirtmiştir. Modern tarih boyunca uluslararası politikanın yapısının sadece bir kere değiştiğini ileri süren Waltz, çok kutuplu ve iki kutuplu olmak üzere incelenmesi gereken toplamda iki sistem olduğunu savunmuştur.³²⁰

Çok kutuplu sistemler, içinde bulundurdukları birçok gücün düşmanları ya da dostlarıyla aralarına net çizgiler çizmesine izin verir. Üç ya da daha fazla sayıdaki gücün ittifakındaki esneklik, dostluk ve düşmanlık ilişkisinin sürmesini sağlar, herkesin mevcut ve gelecekteki güç ilişkilerini belirsizleştirir. Çok kutuplu sistem az sayıda büyük güç barındırdığı sürece,

³¹⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 173.

³¹⁹ R. Harrison Wagner, *War and the State The Theory of International Politics*. (USA: University of Michigan Press, 2007), s. 18.

³²⁰ Waltz, *The Theory of International Politics*, ss. 163-170.

herhangi bir büyük gücün hareketi diğerlerinin güvenliğini tehdit edecektir.³²¹

Deutsch ve Singer çok kutuplu sistemin özelliklerinin, sistemdeki bağımsız aktörlerin artan sayısı, bir ulusun diğerine kendini adama ihtiyacının ortadan kalkması ve sisteme eklenen her bir aktörün sistemdeki diğer aktörlerin her biri kadar dikkate değer olduğunu belirtmiştir.³²²

Çok kutupluluğa bazı yazarlar tarafından yeni kavramlar ve terminoloji eklenmiştir. Örneğin Rosecrance, iki-çok kutupluluk³²³ ve Mearsheimer ise dengeli çok kutupluluk ve dengeli olmayan çok kutupluluk kavramlarını³²⁴ yaratmıştır.

Rosecrance, iki kutupluluk ve çok kutupluluğun göreceli olan iyi özelliklerini temel alarak ortada bir uluslararası sistemi yani iki-çok kutuplu sistemi yaratmış ve bu sistemin en istikrarlı yapı olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre, iki-çok kutuplu sistem vahşeti ortadan kaldırmaya da onu sınırlandırmak ve daha küçük oranlara düşürmek açısından iki kutuplu ve çok kutuplu sistemlerden daha etkilidir.³²⁵

Mearsheimer tarafından yaratılan dengeli olmayan çok kutuplu sistem, dengeli çok kutuplu sistem ve iki kutuplu sistemlerden bahsedilecek olursa, ilk iki sistemin arasındaki en büyük fark hakimiyetin amaçlanmasıdır. Dengeli olmayan çok kutuplu sistemler üç ya da daha fazla güçlü devlet tarafından idare edilirler ve bunlardan bir tanesi hakimiyeti hedefleyen bir

³²¹ A.g.e., s. 168.

³²² Deutsch ve Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability," s. 396.

³²³ Rosecrance, *Bipolarity, Multipolarity and the Future*, ss. 320-326.

³²⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 337.

³²⁵ Rosecrance, "Bipolarity, Multipolarity and the Future," ss. 314-326.

aktör olma potansiyelini taşımaktadır. Dengeli çok kutuplu sistem de ise üç ya da daha fazla devlet aynı oyunu sürdürmekte ancak hiçbiri hakimiyeti hedefleyen amaçlar taşımamaktadır. Bu koşullar altında büyük güçler arasında belli güç asimetrileri oluşabilir, ancak sisteme liderlik eden iki devlet arasında askeri kapasite açısından önemli bir fark bulunmayacaktır.³²⁶

Mearsheimer, bu üç sistem türüne de uluslararası yapı içerisinde çok rastlandığını ve her birinin savaş olasılığı üzerinde değişik etkileri olduğunu belirtmiştir. Ona göre iki kutuplu sistem çok kutuplu sisteme göre ve dengeli çok kutuplu sistem de dengeli olmayan çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlıdır.³²⁷

Sonuç olarak, bu kısımda bazı yönleriyle güç dengesi sistemiyle bazı yönleriyle de iki kutuplu sistemle benzerlikler gösteren çok kutuplu sistemde ikiden fazla bloklaşma ya da koalisyonun söz konusu olduğu görülmektedir. Diğer taraftan blok liderleri ve blok üyeleri arasındaki ilişkilerin gevşek iki kutuplu sistemi andırıldığı, ancak daha esnek olduğu ve ittifakların daha sık değiştiği belirtilmiştir. Ayrıca, Rosecrance'ın yarattığı iki-çok kutupluluk ve Mearsheimer'ın yarattığı dengeli çok kutupluluk ve dengeli olmayan çok kutupluluk kavramları açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde 11 Eylül olayları, renkli devrimler ve bu olaylardan itibaren yaşanan tarihsel gelişmeler anlatılacaktır.

³²⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 335-37.

³²⁷ A.g.e., ss. 338-346.

4.1. Tek Kutuplu Sistemin Sarsılışı

4.1.1. 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül saldırıları, ABD'nin maruz kaldığı ilk ve en ağır olay olarak karşımıza çıkmaktadır. 11 Eylül olaylarından sonra iki durum ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ileride değinileceği üzere ABD'nin kendi kurduğu yeni dünya düzeninin kurallarına uymayan politikaları izlemeye başlaması, diğeri artık tek kutuplu sistemin önderi pozisyonunun sarsılmaya başlamasıdır.

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek kutuplu sistemde gücünü en üst seviyede hisseden ve 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren küresel terörün tehdidiyle karşı karşıya kalan ABD, ilk olarak 1998 yılında Kenya ve Tanzania'daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanması olayları ile sarsılmıştır. 11 Eylül 2001'de kendi topraklarında ilk kez bu denli büyük çapta bir saldırıya maruz kalan ABD, artık küresel terörizmi tehdit olarak değerlendirmeye başlamıştır.³²⁸

Tarihin en kötü terörist saldırısı 4 uçağın koordineli olarak El-Kaide militanları tarafından kaçırılmasıyla meydana gelmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu teröristlerin yolcuları ve pilotları bıçakla yaraladıkları ve uçağı yönlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Kaçırılan 4 uçaktan biri New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesine, ikincisi güney kulesine çarpmıştır. İki kule de kısa sürede çökmüş ve yaklaşık 3000 kişi hayatını

³²⁸ Albert J. Bergesen ve Omar Lizardo, "International Terrorism and the World System," *Sociological Theory*, 22, 1, (2004) ss. 38-52.

kaybetmiştir. Diğer iki uçaktan biri Pitsburg yakınlarına düşmüş diğeri ise Pentagon'un batı tarafını vurmuştur.³²⁹

Saldırıları sonrasında ABD'de meydana gelen önemli derecedeki can ve mal kayıplarının, günümüz dünya şartlarında orta ölçekli bir devletin ABD'ye karşı düzenli askeri birlikleri ile gerçekleştirebileceği bir saldırının boyutlarını aştığını bile söylemek mümkündür.³³⁰ Saldırıların ardından geniş güvenlik önlemleri alınmış; havaalanları ve resmi binalar dahil tüm binalar boşaltılmış ve uçak seferleri iptal edilmiştir. ABD Başkanı George W. Bush, acil durum ilan etmiş ve yedek askeri birlikleri göreve çağırmıştır.³³¹

Saldırını herhangi bir örgüt üstlenmemiştir; ancak ABD Başkanı Bush, 20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmasında, daha önce de Tanzanya, Kenya ve Yemen'deki ABD hedeflerine yönelik düzenlenen terörist saldırılardan sorumlu tutulan El Kaide Örgütü'nün 11 Eylül saldırılarının da faili olduğuna dair ellerinde yeterli kanıtın olduğunu belirtmiştir.³³²

Diğer taraftan İngiltere de ABD'yi destekleyerek saldırıların El Kaide Örgütü tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin yeterli kanıtlara ulaşıldığını açıklamıştır. Dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair, konuya ilişkin hazırlanan belgelerde yeterli kanıtların olduğunu ve buna rağmen Usama Bin

³²⁹ Bruce Hoffman, "Rethinking Terrorism and Counterterrorism Since 9/11," *Studies in Conflict and Terrorism*, 25, 5, (2002) ss. 303-316.

³³⁰ Ülkü Halatçı Ulusoy, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Sedat Laçiner (Ed.), (Ankara: USAK Yayınları, 2011), s. 336.

³³¹ Ahmet H. Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, (Ankara: Beta Yayınları, 2004), s. 231.

³³² "Selected Speeches of President George W. Bush 2001-2008," s. 66. (http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf) Erişim: 27 Kasım 2014.

Ladin'in yaptığı açıklamalarda saldırılarla herhangi bir ilişkisinin olmadığını belirterek sorumluluğu üstlenmekten kaçındığını ifade etmiştir.³³³

Saldırıları El Kaide Örgütü'nün gerçekleştirdiğini iddia eden ABD, Taliban Yönetimi'nden El Kaide Örgütü'nün lider kadrosu ile Afganistan topraklarında saklanan diğer tüm teröristlerin ABD'ye teslim edilmesini, terörist kamplarının kapatılmasını ve Amerikan vatandaşlarının korunmasını istemiştir. Taleplerinin yerine getirilmemesi halinde Taliban Yönetimi'nin de Bin Ladin ile aynı muameleye maruz bırakılacağını açıklamıştır. Buna karşılık Taliban Yönetimi sözkonusu saldırıları kınamış ve Ladin'in bu eylemleri gerçekleştirdiğine dair yeterli kanıtın olmadığını ve üstelik bu saldırıları gerçekleştirebilecek potansiyelinin de bulunmadığını iddia etmiştir.³³⁴

ABD Başkanı Bush 15 Eylül 2001 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında "...Sizden istenen sabırlı ve kuvvetli olmanız, çünkü zafere giden yol uzun olabilir... ABD'ye savaş açanlar, kendi felaketlerini hazırlamışlardır...Bizim vereceğimiz karşılık çok kapsamlı, güçlü ve etkili olacaktır."³³⁵ cümlelerine yer vermiştir. Sonrasında ülke çapında haçlı seferi (*Crusade*) kavramını kullanarak 'savaş hali' ilanı yapmıştır. Ancak saldırının failleri henüz kesinleşmeden ABD'nin Afganistan'ı hedef alması, diğer devletler için de kötü bir örnek teşkil edebilecektir. Çünkü diğer devletlerde kendilerine bir

³³³ Full Text: Tony Blair's Speech, (<http://www.theguardian.com/politics/2001/oct/02/labourconference.labour6>), Erişim: 27 Kasım 2014.

³³⁴ Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, s. 233.

³³⁵ Walter LaFeber, "The Bush Doctrine," *Diplomatic History*, 26, 4, (2002) ss. 543-545.

saldırı yapılması durumunda faillerin kesinleşmesini beklemeden bir başka ülkeyi hedef alabilir.³³⁶

Tüm bu gelişmelerin ardından, Bush 20 Eylül 2002 tarihinde “Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi”ni açıklamıştır. ABD’nin yeni dış politikasının neleri kapsadığını gösteren sözkonusu belge ile ABD:

- öncelikli olarak düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı askeri müdahalede bulunulacağını,
- Stratejik olarak askeri gücü ile herhangi başka bir gücün rekabet edemeyeceğini ve çok taraflı uluslararası işbirliğine taraf olmakla beraber kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak adına tek taraflı hareket etmekten tereddüt etmeyeceğini,
- Demokrasi, kalkınma, serbest pazar ve serbest ticareti dünyanın her köşesine götürmek için çalışacağını,
- 11 Eylül 2001 olaylarıyla Afganistan gibi zayıf devletlerin güçlü devletlerin ulusal çıkarlarına önemli bir tehlike oluşturabileceğini anladığını,
- Yoksulluğun yoksul insanları terörist ya da katil yapmadığını, yoksulluğun, zayıf kurumların ve yolsuzluğun zayıf ülkeleri terörist ağlarına ve uyuşturucu kartellerine karşı kendi sınırları içinde savunmasızlaştırdığını anladığını, açıklamıştır.³³⁷

Ayrıca, 11 Eylül saldırıları, ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasını yönlendirmede Yeni Muhafazakar düşüncenin etkin bir rol

³³⁶ Enver Bozkurt, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı* (Ankara: Nobel Basımevi, 2003), s. 20.

³³⁷ Francois Heisbourg, “A Work in Progress: The Bush Doctrine and Its Consequences,” *The Washington Quarterly*, 26, 2, (2003) ss. 73-88.

almasına yol açmıştır. 11 Eylül'den sonra ABD geleneksel dış politika stratejisini yani çevreleme (*containment*) ve caydırıcılık (*deterrence*) stratejisini terk etmiştir. Bunların yerine önalıcı müdahale (*preemption*) stratejisini uygulamaya başlamıştır.³³⁸

11 Eylül sonrasında yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturan Bush Doktrini dünyayı Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi tekrar ikili bir ayrıma tabi tutmaktadır. Yeni Amerikan politikasında artık 'Sovyet tehdidi' kavramının yerini 'terör tehdidi' kavramı almıştır.³³⁹

ABD açısından Ortadoğu, El Kaide'yi besleyen ve terörizme çanak tutan bir bataklıktır ve bu bataklığın bir an önce kurutulması gerekmektedir. Bu bataklığı kurutmanın yolu da demokratik idealler, siyasi ve ekonomik bireysel özgürlükler, kadın hakları ve eşitlikçi bir hukuk düzeni gibi bir liberal düşünce sistemini Ortadoğu'ya yerleştirmekten geçmektedir. Bu sayede Ortadoğu'da değişen ideolojik ve siyasi yapı ile bölgede terörizme zemin hazırlayan şartlar da ortadan kalkmış olacaktır.³⁴⁰

Bu kısımda ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül saldırılarından, ABD'nin bu olaya nasıl bir tepki verdiğinden ve sonrasında izleyeceği yol haritasından bahsedilmiştir. Bundan sonra bahsedilecek olaylarda

³³⁸ Erhan Akdemir, "11 Eylül Sonrası Amerika'nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları", *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Sedat Laçiner (Ed.), (Ankara: USAK Yayınları, 2011), s. 316.

³³⁹ Spyros Sakellariopoulos ve Panagiotis Sotiris, "American Foreign Policy as Modern Imperialism: From Armed Humanitarianism to Preemptive War", *Science and Society*, 72.2. (2008), ss. 208-234.

³⁴⁰ Amir Taheri, "The United States and the Reshaping of the Greater Middle East", *American Foreign Policy Interests*, 27,4, (2005), ss. 295-300.

ABD'nin tek kutuplu sistemin lideri olma özelliğini kullanarak doğruluğu tartışılan gerekçeler sunup Afganistan ve Irak'a nasıl müdahale ettiği anlatılacaktır. Ayrıca gerçekleştirdiği müdahalelerden önce ortak bir uluslararası tutum oluşmadığı ve buna rağmen bu müdahaleleri gerçekleştirdiği ve müdahalelerden sonra yapılan anketlerde dünya üzerindeki imajının ve güvenilirliğinin nasıl zedelendiği anlatılacaktır.

4.1.2. Afganistan Müdahalesi

ABD tarafından Afganistan'a karşı gerçekleştirilen müdahaleden bahsetmeden önce bu iki devlet arasındaki ilişkinin tarihsel boyutu hakkında kısaca bilgi verilecek ve ardından ABD'nin Afganistan'a karşı gerçekleştirdiği müdahale anlatılacaktır. Ayrıca bu kısım, ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleriyle beraber uluslararası hukukla bağdaşmayan bir tutum sergilemesi ve bu yüzden liderlik tahtının sarsılmaya başlaması konusunu da açıklamaktadır.

ABD, Afganistan'ı 1979 yılında SSCB'nin işgaline uğrayana kadar gündemine almamıştır. Bu işgalden sonra, SSCB'nin Basra Körfezi'ne ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na inme tehlikesiyle yüzleşen ABD, Afganistan'ın stratejik önemini farkına varmış ve Suudi Arabistan'ı da yanına alarak Afganistan'daki "komünizme karşı mücahit hareketi" başlatan Afgan direniş gruplarına Pakistan üzerinden askeri ve finansal yardımlar gerçekleştirmiştir.³⁴¹

---

³⁴¹ Hilal Önal, "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz," *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6, 23, (2010), ss. 43-44.

1980'lerin başında en büyük korkusu, SSCB'nin Afganistan'dan sonra Pakistan'ı da hedef alması olan ABD'nin, Afganistan'ı gündemine almasının önemli bir diğer nedeni, 1979 yılında İran'ın İslami devrim gerçekleştirmesi ile bölgedeki en önemli müttefiki olan bu ülkeyi kaybetmesidir. Bu gelişme ABD açısından bölgede yeni bir müttefikin yaratılmasını zorunlu kılmıştır. Bu müttefik de aynı zamanda Sovyetlere karşı direniş hareketinin asıl örgütlendiği ülke olan Pakistan olmuştur.³⁴²

Afgan mücahitlerin tabanını oluşturan Peştunların yoğun olduğu Pakistan-Afganistan sınırında dinsel ideolojinin radikalleştirilerek çarpıtıldığı öğretiler, Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan direniş gruplarına dayatılmıştır. ABD'nin bir numaralı hedefi olan El Kaide Örgütü de SSCB'nin işgali döneminde desteklenen örgütlerden biridir. Ayrıca, CIA tarafından eğitilen ve birçok olayda kullanılan Usame Bin Ladin'in 1990'ların sonunda ABD karşıtlığıyla kontrolden çıkması üzerine dünya gündemini sarsan 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiştir.³⁴³

11 Eylül saldırılarından sonra, ABD'nin gündemi, El Kaide'yi desteklediği iddia edilen Afganistan'daki Taliban yönetimine son verilmesi, istikrarlı ve meşru bir Afgan hükümetinin kurulması, her ne kadar 11 Eylül saldırıları ile bağlantısı olduğuna ilişkin bir kanıt bulunmasa da, Irak'taki mevcut yönetimin değiştirilmesi ve ABD'nin talepleri doğrultusunda Hizbullah'a yönelik yardımlarını tamamen kesmemeleri halinde İran ve Suriye'ye de misillemelerde bulunulması şeklinde özetlenebilir.³⁴⁴

---

³⁴² A.g.e., ss. 43-44.

³⁴³ A.g.e. ss. 43-44.

³⁴⁴ Jim Lobe, "The Bush Team Reloaded," *Middle East Report*, 234, (2005), s. 10.

Bu gelişmeler üzerine, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ile İngiltere tarafından Afganistan'a yönelik olarak Kalıcı Özgürlük Operasyonu (*Operation Enduring Freedom*) (OEF) başlatılmıştır. İki devlet de Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararların BM Antlaşması'nın 51. maddesinde belirtilen bireysel ve ortak meşru müdafaa hakkını doğruladığını, dolayısıyla Afganistan'a karşı güç kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan bu iki devlete göre, ABD'yi hedef alan terör eylemleri 1993 yılından bu yana seri ve planlı bir şekilde gerçekleştirilmekte olup 11 Eylül saldırıları da bunun devamı niteliğindedir.³⁴⁵

Aralık 2001 sonuna kadar Amerikan ve İngiliz kuvvetleri ile NATO Afganistan genelinde büyük ölçüde kontrolü sağlayarak başkent Kabil'i ele geçirmişlerdir. Taliban Yönetimi devrilmiş yerine Hamid Karzai başkanlığındaki geçici hükümet kurulmuştur.³⁴⁶

Diğer taraftan, 5 Kasım 2001 tarihinde Taliban Yönetimi'ne karşı olan Afgan siyasi grupları Bonn Anlaşması'nı imzalamışlardır. Söz konusu Anlaşma daha sonra Güvenlik Konseyi kararları ile onaylanmıştır. Aralık 2001 tarihinde Bonn Anlaşması gereğince Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (*International Security Assistance Force*) (ISAF) oluşturulmuştur. Afgan muhalefetinin Bonn Konferansı'na katılan liderleri Afgan Geçiş Otoritesi (*Afghan Transitional Authority*) adında yeni bir hükümet kurarak kendi ülkelerini yeniden inşa etme sürecini başlatmaları üzerine oluşturulan ISAF, Kabil ve çevresinde gerekli güvenliği sağlamak ve Afganistan'ın

³⁴⁵ Paul Rogers, *A War on Terror: Afghanistan and After*, (London: Pluto Press, 2004) ss. 115-127.

³⁴⁶ Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, s. 231.

yeniden inşasını desteklemek üzere kurulmuştur. Ayrıca Afganistan’da Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Gücü (*United Nations Assistance Mission in Afghanistan*) (UNAMA) kurulmuştur.³⁴⁷

Afganistan Müdahalesi, BM Anlaşması çerçevesinde değerlendirildiğinde müdahalenin hukuksal boyutu konusunda soru işaretleri ortaya çıkmıştır. Çünkü BM Anlaşması kuvvet kullanımını açıkça yasaklamaktadır. Anlaşmanın Amaç ve İlkeler Bölümü’ndeki 2/4. maddesi şu şekildedir. “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde hem herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, hem de BM’nin amaçlarıyla bağdaşmayacak şekilde kuvvet kullanma tehdidine veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınmalıdır.”³⁴⁸

Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu kararlar doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında, BM Anlaşması’nın VII. Bölümü (madde 39’dan madde 50’ye kadar) uyarınca kuvvet kullanımı hakkında herhangi bir yetkilendirme olmadığı görülmektedir. Ancak Afganistan’a yönelik kuvvet kullanılmasına ilişkin hukuki dayanak oluşturacak tek madde meşru müdafaa hakkının ele alındığı 51. maddedir.³⁴⁹

51. Madde şöyledir. “Bu Antlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması durumunda, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru

³⁴⁷ About ISAF, (<http://www.isaf.nato.int/history.html>) Erişim: 28 Kasım 2014.

³⁴⁸ Charter of the United Nations, (<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>) Erişim: 28 Kasım 2014.

³⁴⁹ Charter of the United Nations (<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>) Erişim: 28 Kasım 2014.

savunma hakkını zayıflatmaz. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler ivedilikle Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetkisini ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."³⁵⁰

ABD ve İngiltere OEF'e ilişkin Güvenlik Konseyi'ne sundukları mektupta 51. maddeye uygun olarak ortak ve bireysel meşru müdafaa hakkını kullandıklarını bildirmiştir.³⁵¹ ABD tarafından BM'ye gönderilen raporda da, Afganistan'daki Taliban rejiminin desteklediği El Kaide Örgütü'nün, saldırılarda önemli rol oynadığı hususunda kesin bilgilere sahip olduğunu ve Taliban rejiminin kendi kontrolü altındaki bölümlerini El Kaide'nin üs olarak kullanmasına izin vermesiyle El Kaide'nin sürekli bir tehdit haline geldiğini belirtmiştir. Askeri operasyonların amacını da gelecekte ABD'ye karşı gerçekleştirilebilecek saldırıları önlemek ve caydırmak olarak açıklamıştır. Ayrıca ABD, meşru müdafaa gereğince diğer örgüt ve ülkelere ilişkin başka eylemlerde bulunulmasının gerekebileceğini de belirtmiştir.³⁵²

Müdahalenin gerekliliği değerlendirildiğinde, ABD'nin muhtemel saldırıların gerçekleşeceğine ya da müdahalenin hangi yakın bir silahlı tehlikeyi önlediğine dair açık ve ikna edici delillere sahip olmaması eleştiri konusu olmuştur. 11 Eylül saldırıları klasik terörist eylem biçiminde kısa sürede gerçekleştirilmiş ve sona ermiştir. Dolayısıyla müdahalenin başladığı tarihte ABD devam eden herhangi bir silahlı saldırı altında değildir. 11 Eylül

³⁵⁰ A.g.e.

³⁵¹ Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, s. 246.

³⁵² Michael N. Schmitt, *Counter Terrorism And The Use of Force in International Law*, The Marshall Center Papers, No:5, s. 7.

olaylarında saldırı sona erdiği için geriye, yakın bir silahlı saldırı tehlikesi altında olduğunun ispatlanması ihtimali kalmaktadır. Ancak ABD ve İngiltere'nin Güvenlik Konseyi'ne sunduğu mektuplarda gerçekleşmesi beklenen muhtemel saldırılara ilişkin çok özel bir bilgi yer almamakta olup dolayısıyla bu durumlardan hiçbiri uluslararası hukukla bağdaşmamaktadır.³⁵³

Burada ABD'nin uluslararası hukukla ve dolayısıyla savunduğu ilkeleriyle (hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi) takındığı tutumun uyuşmadığı görülmektedir. Böyle bir durumun meydana gelmesi ABD'nin dünya ülkeleri üzerindeki imajını ve güvenilirliğini zedelemiş hatta müttefikleri tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Irak Savaşı başlığı altında diğer devletlerin ABD'nin Irak müdahalesinde ona destek vermediği ve savaş sonrası aldığı tepkiler anlatılacaktır.

4.1.3. Irak Şavaşı

Irak Savaşı, tek kutuplu sistemin lideri olan ABD'nin doğruluğu tartışılan hatta yanlışlığı ispatlanan gerekçelerle Saddam Hüseyin rejimini ortadan kaldırmak üzere Irak'a müdahale etmesinden önce ve sonra maruz kaldığı eleştirilerle liderlik tahtının sarsıldığı bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD'nin Irak'ı işgal gerekçelerinin başında Irak'ın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah programıyla beraber uzun menzilli füze geliştirdiği

³⁵³ Mehmet Saydam, "ABD'nin Uluslararası Hukuk Çıkmazı: Afganistan Müdahalesi," *Ortadoğu Analiz*, 10, 2, (2010), s. 76.

ve teröre destek verdiği yönündeki düşünceler vardır. George W. Bush, Irak'ın 1980'li yıllarda İran-İrak Savaşı sırasında siviller üzerinde bu silahları kullandığını birçok masum insanın bu yolla öldürüldüğünü ayrıca, Körfez Savaşı'nın ardından imzalanan ateşkes anlaşması çerçevesinde bu silahların ortadan kaldırılmasını denetlemekle görevli olan BM gözlemcileriyle işbirliği yapmayı bırakıp pek çok defa sınır dışı ettiğini, Saddam Hüseyin'in nükleer silah geliştirmek için çalıştığını, elindeki kitle imha silahlarıyla komşularını tehdit ederek Orta Doğu'da hakimiyet kurabileceğini ve bu tehlikeli silahların teröristlerin eline geçebileceği korkusunu çeşitli konuşmalarında dile getirmiştir.³⁵⁴

Başkan Bush 12 Eylül 2002 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında yine Irak'a seslenmiş ve Irak'tan barış için aşağıdaki koşulları yerine getirmesi çağrısında bulunmuştur:

- İvedilikle ve koşulsuz olarak tüm kitle imha silahlarını, uzun menzilli füzelerini ve benzer cephanelerini ortaya çıkarmasını ve imha etmesini,
- Teröre verdiği tüm desteği sonlandırmasını,
- Halkına işkence etmeyi bırakmasını,
- Körfez Savaşı'nda sorumlusu olduğu kaybolan personelleri serbest bırakmasını,
- Petrol Karşılığı Gıda Programı (*Oil For Food Program*) dışında gerçekleştirdiği yaşa dışı ticareti bitirmesini ve BM

---

³⁵⁴ Christian Enemark ve Christopher Michaelsen, "Just War Doctrine and The Invasion of Iraq," *Australian Journal of Politics and History*, 51, 4, (2005) ss. 545-563.

yönetimine para kaynağı sağlanmasına izin vermesini istemiştir.³⁵⁵

Diğer taraftan, Bush yönetimi Irak'ın nükleer araştırmalarının hâlihazırdaki BM denetleme sistemi çerçevesinde hiçbir zaman verimli bir biçimde gözetlenemeyeceğini ve geliştirme çalışmalarından vazgeçmeyen Saddam Hüseyin'in BM sistemine meydan okuyarak, sistemin bütününe inanırlılığını tehlikeye attığını ileri sürmüştür. Bush'a göre silahsızlanmaya direnerek BM'ye meydan okuyan Saddam Hüseyin yönetimini dize getirmek uluslararası hukuk ve otoriteyi koruması gereken BM Güvenlik Konseyi'nin görevidir. Öte yandan BM yaptırımlarının Irak halkını zor durumda bırakmak dışında bir işe yaramadığı da açıkça görülmektedir.³⁵⁶

Tüm bu argümanlara rağmen, hem ABD'de hem de dünya çapında Irak'a yönelik bir savaşın başlatılmasına karşı çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Her şeyden önce, böyle bir savaşın en önemli gerekçesi olarak gösterilen kitle imha silahlarının varlığı henüz kanıtlanamamıştır.³⁵⁷ Zaten, Irak'ta kitle imha silahlarının olup olmadığı ya da imha edilenlerden geriye kitle imha silahı kalıp kalmadığı hususu halen tartışma konusudur. Yani, Irak'ta kitle imha silahı var mı, yok mu? noktasında görüş ayrılıkları yaşandığı görülmektedir.³⁵⁸

³⁵⁵ Tom Farer, "The Bush Doctrine and the UN Charter Frame," *The International Spectator*, 37, 3, (2002) ss. 91-100.

³⁵⁶ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, vd., "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye," *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, (2007), ss. 30-35. (http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271230130r2734.TEPAV_Irak_Raporu.pdf) Erişim: 29 Kasım 2014.

³⁵⁷ A.g.e., ss. 30-35.

³⁵⁸ Talha Ovet, "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4, 2, (2005), s. 67.

Her ne kadar İngiltere ABD'ye Irak'ta kitle imha silahlarının var olduğu konusunda tam destek verse de Almanya ve Fransa, Irak'ın ABD tarafından yansıtılmaya çalışıldığı kadar tehlikeli olduğuna inanmamaktadır. Almanya, Irak'ta yaptığı araştırmada şu sonuçlara ulaşmıştır:

- Irak öncelikli bir askeri tehdit olarak algılanmakta ancak biyolojik silahlar oluşturmak için adım atmış olsa da şu an ciddi bir tehdit oluşturmamaktadır.
- ABD'nin raporuna göre Irak, kamyonlardan oluşan, hareket edebilen ve biyolojik silah üreten laboratuvarlar oluşturmuştur. Ancak Alman istihbaratındaki görevliler bu kamyonların içerisini göremediklerini rapor etmişlerdir.
- Irak ve El-Kaide arasında hiçbir bağlantı bulunamamıştır.³⁵⁹

Konuya ilişkin, ABD ile AB ülkeleri arasındaki görüş ayrılıklarından bir diğeri Irak'ta savaş sonrası nasıl bir rejim oluşturulacağıyla ilgilidir. ABD, Irak'ta bölge ülkelerine örnek olabilecek şekilde bu ülke de demokrasiyi yerleştirmek istemektedir. Ancak AB ülkeleri, bölgede Batı tarzı demokrasinin oluşturulmasının kolay olmadığını ve bunun dayatılamayacağını ayrıca, Kürt, Sünni ve Şiiilerin tarihsel anlaşmazlıklarını göz önünde bulundurarak petrol için birbirleriyle savaşacaklarını düşünmektedirler.³⁶⁰

Bununla beraber, Irak krizinde, AB ülkeleri, ABD'nin girişimlerine tepki göstermiş ABD'nin gerekirse askeri güç kullanarak Irak'taki kitle imha

³⁵⁹ "German Intelligence Differs From US on Iraq," *ISN Security Watch*, Erişim: 1 Ocak 2015.

³⁶⁰ Ovet, "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası," s. 67.

silahlarını yok etme konusundaki kararlılığı karşısında BM silah denetçilerinin Bağdat'a tekrar gönderilmesini talep etmişlerdir.³⁶¹

Irak'a karşı hava saldırılarına başlamadan bir gün önce yani 18 Mart 2003 tarihinde ABD, Irak'ın ivedilikle silahsızlandırılması koalisyonunun bir parçası olmayı kabul eden 30 ülkenin adını açıklamıştır. (Afganistan, Arnavutluk, Avustralya, Azerbaycan, Bulgaristan, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, El Salvador, Eritre, Estonya, Etiyopya, Gürcistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Kore, Letonya, Litvanya, Makedonya, Hollanda, Nikaragua, Filipinler, Polonya, Romanya, Slovakya, İspanya, Türkiye, Birleşik Krallık ve Özbekistan). Ayrıca 15 ülkenin daha koalisyon üyesi olduğu açıklanmış, ancak ülkelerin talepleri üzerine hangi ülkeler olduğu açıklanmamıştır. 20 Aralık'ta ise idari yetkililer ülkeleri deşifre etmeden toplam 35 ülkenin koalisyona üye olduğunu açıklamışlardır.³⁶² Burada sunulan bilgilerden Irak'a askeri operasyon yapmak için ortak bir uluslararası kararlılık oluşmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Irak'a askeri operasyon yapmak için ortak bir uluslararası kararlılık oluşmadığından, ABD'nin tek taraflı hareketlerinin ve özellikle de “önalıcı müdahale” girişiminin uluslararası hukuk ve BM sistemine zarar verip tehlikeli bir örnek teşkil edeceği de tartışılmıştır. Ayrıca, Avrupa'daki müttefikleriyle ABD arasında çıkan fikir ayrılıkları sonucunda transatlantik ilişkilerin zarar göreceği ve uluslararası terörizme karşı sürdürülen ortak

³⁶¹ Sevilay Kahraman, “Irak Krizi'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Üzerine Etkileri,” *ATAUM Bülteni*, 3, 2, (2003), s. 3.

³⁶² Alexandru Grigorescu, “East and Central European Countries and The Iraq War: The Choice between ‘soft balancing’ and ‘soft bandwagoning’ ” *Communist and Post Communist Studies*, 41, 3, (2008) ss. 281-299.

mücadelenin zedeleneceği de vurgulanmıştır. Son olarak, 1990-1991 Körfez Savaşı sonrasında Koalisyon güçlerinin Bağdat'a girmemelerinin en önemli nedeni olan Saddam rejimi sonrasında yönetimin kime devredileceği sorusuna hala cevap bulunamamıştır. Nitekim, Irak'ta Saddam Hüseyin'i devirmek kolay olmuştur, ancak sonrası için hazırlık yapılmamış olmasının ortaya çıkarttığı sorunlar halen devam etmektedir.³⁶³

ABD'nin en önemli bölgesel müttefikleri Kuveyt ile Körfez ülkeleri ve Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupları olmuştur. Konvansiyonel çatışmalar üç hafta kadar sürmüş ve 9 Nisan'da ABD güçleri Bağdat'ın merkezini, ardından Kürt peşmergeleri ile Amerikalı askerler Kerkük ve Musul kentlerini ele geçirmişlerdir. Çatışmalar sonrasında bürokrasinin çökmesiyle beraber güvenlik yok olmuş ve başkent ile diğer büyük kentlerde yağmalama olayları başlamıştır. Irak bir yıl içinde bir kaosa sürüklenmiştir. Başkan Bush'un 6 ay süren savaşı 1 Mayıs'ta sona erdirmesinden sonra, Irak'ta savaştan sonra ölen Amerikan askerlerinin sayısı savaş sırasında ölenlerin sayısını geçmiştir.³⁶⁴

Kolaylıkla zafer kazanan ABD'nin ilk işi Saddam yönetimine ait ordu, polis ve istihbarat birimlerinin görevlerine son vermek olmuştur. Ayrıca, 400 bini aşan eski asker, polis ve istihbarat görevlisi işsiz kalmış, aynı zamanda Saddam yönetiminin ideolojik ve siyasi örgütü olan Baas Partisi de dağıtılmıştır. Bu gelişmelerin olduğu günlerde ülkede büyük çaplı kargaşa yaşanmış ve petrol bakanlığı hariç, kamuya ait tüm binalar yağmalanmıştır. Bush yönetimi, değişim mühendisliği anlayışı ile hareket

³⁶³ Aydın, Özcan, vd., "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye,"

³⁶⁴ A.g.e.

edip eskiyi onarmak yerine, yeni güvenlik anlayışı ve ideolojik algılamalar çerçevesinde devleti sıfırdan kurmaya girişmiştir.³⁶⁵

ABD, Irak'ı işgal etmek için ileri sürdüğü gerekçelerin zayıflığı, yokluğu ve inanılabilirliğinin olmaması nedeniyle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çalışmaya başladığı çok taraflı işbirliği girişimleri ve bölgesel işbirliği modelleriyle inşa ettiği itibarını erozyona uğratmış ve küresel boyutta bir güven krizi doğurmuştur. Bu durum hem ABD'nin temsil ettiği görüşlerin ve siyasi yönelimlerin bölgedeki itibarını zayıflatmış, hem de küresel düzlemde oluşturmaya çalıştığı sistemin temellerini sarsmıştır. Transatlantik ilişkiler zarar görmüş, ABD ve onun geleneksel müttefikleri arasında ciddi fikir ayrılıkları belirmiştir. Neredeyse tüm dünyada Amerikan politikalarına karşıtlık temelinde başlayan bu süreç, gelinen noktada küresel çapta Amerikan karşıtlığına dönüşmüştür.³⁶⁶ 1999 – 2000 yılları arasında ABD hakkındaki olumlu görüşlerin yüzdesel oranlarının giderek düştüğünün gösterildiği Tablo 8 küresel çaptaki bu karşıtlığı göstermektedir.

³⁶⁵ Nihat Ali Özcan, "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?", *Uluslararası İlişkiler*, 1, 1 (2004), s. 96.

³⁶⁶ Aydın, Özcan, vd., "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye," ss. 36-40.

Tablo 8. ABD Hakkındaki Olumlu Düşünceler³⁶⁷

	1999/2000	2002	2003	2004	2005	2006
	%	%	%	%	%	%
Büyük Britanya	83	75	70	58	55	56
Fransa	62	63	43	37	43	39
Almanya	78	61	45	38	41	37
İspanya	50	-	38	-	41	23
Rusya	37	61	36	47	52	43
Endonezya	75	61	15	-	38	30
Mısır	-	-	-	-	-	30
Pakistan	23	10	13	21	23	27
Ürdün	-	25	1	5	21	15
Türkiye	52	30	15	30	23	12
Nijerya	46	-	61	-	-	62
Japonya	77	72	-	-	-	63
Hindistan	-	54	-	-	71	56
Çin	-	-	-	-	42	47

1999/2000 ABD Dışişleri Bakanlığı Araştırma Departmanı Anketi Sonuçları

Kaynak: Pew Global Attitudes Project, ABD Dışişleri Bakanlığı

³⁶⁷ "America's Image Slips but Allies Share US Concerns Over Iran, Hamas," *Pew Global Attitudes Project*, 13 Haziran 2006. (<http://www.pewglobal.org/2006/06/13/americas-image-slips-but-allies-share-us-concerns-over-iran-hamas/#>), Erişim: 29 Kasım 2014.

ABD'nin Irak'taki sınavı neticesinde, Orta Doğu bölgesi özelinde temelde olumlu anlam taşıyan demokrasi, liberalizm ve özgürlük gibi kavramlar sırf mesajı getirenin kimliği ve yöntemleri nedeniyle öncelikli ve itibarlı temalar olmaktan çıkmıştır. Artık özgürlük ve demokrasi inşası söylemi bölge insanına inandırıcı gelmemekte ve söz konusu kavramlar ABD'nin yeni emperyalist politikalarını örten iki yüzlülük olarak algılanmaya başlanmıştır. ABD'nin tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi söylemleri, petrol kaynaklarının denetim altına alınması olarak anlaşılmaktadır.³⁶⁸

Bahsekonu yargıların ABD'ye önemli bir maliyeti olmuştur. ABD'den gelen her türlü teklif ve girişimin ardında kötü bir niyetin saklandığı düşüncesi bölge kamuoyunda yayılmış; ABD karşıtlığı, tüm dünyada olduğu gibi bölgede de artmıştır. Bu kanaatin oluşumunda ABD'nin "misyon koalisyonu belirler" ve "ya benimlesin ya da teröristlerle" anlayışları ile önceden müdahale etme isteği ve Irak'ta yol açtığı şiddet önemli rol oynamıştır.³⁶⁹ Aşağıdaki tablolarda Saddam Hüseyin'in düşürülmesi, Irak'a demokrasi getirme çabaları, ABD'nin terörle mücadelesi, Doğu Avrupa ve Rusya'da zedelenen ABD imajı, Müslümanların ABD hakkındaki görüşleri, ABD'nin hava kirliliği ve çevresel problemlerden sorumluluğu konularına ilişkin çeşitli ülkelerde yapılan anket sonuçları sunulmuştur. Ankette sorulan sorular Tabloların başlığı olarak kullanılmıştır.

³⁶⁸ Aydın, Özcan, vd., "Riskler ve Fırsatlar...", ss. 36-40.

³⁶⁹ A.g.e., ss. 36-40.

Tablo 9: Irak'ta Saddam'ı devirmek için yapılan savaş dünyayı daha güvenli mi ya da daha tehlikeli mi yaptı?³⁷⁰

	Daha güvenli (%)	Daha Tehlikeli (%)
ABD	51	37
Fransa	20	76
İspanya	7	68
Almanya	21	66
İngiltere	30	60
Rusya	17	44
Japonya	26	61
Çin	8	44
Hindistan	41	34
Nijerya	41	32
Ürdün	16	74
Türkiye	8	70
Mısır	10	70
Endonezya	12	54
Pakistan	11	52

Kaynak: Pew Global Attitudes Project

³⁷⁰ "America's Image and US Foreign Policy," *Pew Global Attitudes Project*, 13 Haziran 2006. 13 Haziran 2006. (<http://www.pewglobal.org/2006/06/13/i-americas-image-and-u-s-foreign-policy/>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Tablo 10: Irak'ta demokrasi kurma çabaları başarılı mı değil mi?³⁷¹

	Başarısız (%)	Başarılı (%)
ABD	39	54
İngiltere	43	52
Fransa	57	43
Almanya	64	33
İspanya	68	18
Rusya	58	17
Hindistan	19	59
Japonya	55	38
Çin	41	19
Nijerya	18	72
Pakistan	24	38
Ürdün	66	34
Endonezya	52	33
Mısır	63	32
Türkiye	64	17

Kaynak: Pew Global Attitudes Project

³⁷¹ "America's Image and US Foreign Policy," *Pew Global Attitudes Project*, 13 Haziran 2006. 13 Haziran 2006. (<http://www.pewglobal.org/2006/06/13/i-americas-image-and-u-s-foreign-policy/>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Tablo 11: ABD önderliğindeki teröre karşı savaşı destekliyor musunuz?³⁷²

	2002 (%)	2003(%)	2004(%)	2005(%)	2006(%)
İngiltere	69	63	63	51	49
Fransa	75	60	50	51	43
Almanya	70	60	55	50	47
İspanya	-	63	-	26	19
Rusya	73	51	73	55	52
Ürdün	13	2	12	12	16
Endonezya	31	23	-	50	39
Mısır	-	-	-	-	10
Pakistan	20	16	16	22	30
Türkiye	30	22	37	17	14
Nijerya	-	60	-	-	49
Japonya	61	-	-	-	26
Hindistan	65	-	-	52	65
Çin	-	-	-	-	19

Kaynak: Pew Global Attitudes Project

³⁷² "Global Unease with Major World Powers," *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/global-unease-with-major-world-powers/>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Tablo 12: Doğu Avrupa ülkeleri ve Rusya'ya ABD'nin imajı hakkındaki olumlu düşüncelerine ilişkin sorulan soruya verilen cevaplar ³⁷³

	2002 (%)	2007(%)	Olumlu Görüşlerdeki Düşüş(%)
Çek Cumhuriyeti	71	45	-26
Ukrayna	80	54	-26
Bulgaristan	72	51	-21
Rusya	61	41	-20
Slovakya	60	41	-19
Polonya	79	61	-18

Kaynak: Pew Global Attitudes Project

³⁷³ "Global Unease with Major World Powers," *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/global-unease-with-major-world-powers/>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Tablo 13: Müslümanların ABD hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerini gösteren cevaplar³⁷⁴

	Olumlu(%)	Olumsuz(%)	Yorumsuz (%)
Orta Doğu'daki Müslümanlar			
Kuveyt	43	48	9
Lübnan	33	66	1
Mısır	22	77	1
Ürdün	20	78	2
Fas	15	56	29
Filistin	13	86	1
Türkiye	9	83	8
Asya'daki Müslümanlar			
Bangladeş	51	43	6
Endonezya	27	68	5
Pakistan	15	69	16
Malezya	9	88	2
Afrika'daki Müslümanlar			
Mali	78	19	2
Senegal	69	29	3
Nijerya	49	47	4
Etiyopya	48	49	2
Tanzanya	41	45	13

Kaynak: Pew Global Attitudes Project, 2007.

³⁷⁴ "Global Unease with Major World Powers," *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/global-unease-with-major-world-powers/>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Tablo 14: ABD’yi Hava ve Çevre Kirliliğinden sorumlu tutan ülkeler³⁷⁵

	ABD	İkinci	Üçüncü
Türkiye	61	Rusya 4	Çin 3
Bangladeş	61	Hindistan 13	Japonya 4
İspanya	56	Hindistan 7	Çin 7
Venezüella	55	Çin 9	Rusya 8
Slovakya	55	Çin 13	Rusya 8
Fransa	53	Çin 23	Rusya 9
Endonezya	52	Çin 6	Japonya 4
Brezilya	49	Brezilya 16	Çin 6
Arjantin	49	Japonya 4	Brezilya 3
Çek Cumhuriyeti	48	Çin 19	Rusya 12
Bolivya	47	Çin 10	Japonya 7
Peru	46	Rusya 10	Çin 8
Almanya	45	Çin 33	Rusya 8
İsveç	42	Çin 18	Rusya 16
Şili	42	Rusya 10	Çin 9
Filistin	41	Çin 11	Rusya 4
Bulgaristan	41	Rusya 4	Çin 3
Pakistan	41	Hindistan 24	Çin 1
İngiltere	41	Çin 31	Hindistan 5
Meksika	39	Çin 11	Almanya 6
Malezya	38	Hindistan 6	Çin 3
Çin	38	Çin 11	Japonya 9
Lübnan	37	Çin 19	Japonya 7
Ukrayna	37	Rusya 8	Çin 6
Kanada	36	Çin 31	Hindistan 6
Japonya	36	Çin 34	Japonya 7
ABD	33	Çin 22	Rusya 10

Kaynak: Pew Global Attitudes Project, 2007.

³⁷⁵ “Views of US and American Foreign Policy,” *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/chapter-1-views-of-the-u-s-and-american-foreign-policy/>) Erişim: 29 Kasım 2007.

Gösterilen anket sonuçlarına göre tablolar kısaca yorumlandığında;

Tablo 9'da Saddam Hüseyin'in devrilmesinin dünyayı daha tehlikeli bir hale getirdiği;

Tablo 10'da Irak'a demokrasi getirme çabalarının başarılı olmadığı;

Tablo 11'de Terörle mücadelede ABD'ye verilen desteğin yıllar itibariyle düştüğü;

Tablo 12'de ABD'nin Doğu Avrupa ve Rusya'daki imajının önemli derecede düştüğü;

Tablo 13'de Ortadoğu'daki Müslümanların çoğunun ABD hakkındaki görüşlerinin olumsuz olduğu;

Tablo 14'de ABD'nin hava kirliliği ve çevresel problemlerden sorumlu olduğuna inanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tablolardan ABD'nin imajının küresel biçimde zedelendiği açıkça görülmektedir.

Bu kısımda, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sorumlu tuttuğu El Kaide Örgütü'ne ve bu örgütü desteklediğini ileri sürdüğü ülkelere haklılığı halen tartışma konusu olan saldırılarından bahsedilmiştir. Uluslararası hukukun ve insan haklarının üstün olduğu yeni dünya düzenin kurallarına uymayan ABD'nin dünya üzerinde sarsılan imajı da anketler yardımıyla gösterilmiştir. Bundan sonraki kısımda Renkli Devrimlerden ve ABD'nin eski SSCB coğrafyasına nüfuz etme çalışmalarında ne derece başarılı olduğundan bahsedilecektir.

4.1.4. Renkli Devrimler

SSCB coğrafyasında ilk devrimler, Soğuk Savaş'ın en şiddetli olduğu 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu devrimlerle SSCB'nin yıkılması hedef alınmış ve bunda da başarı sağlanmıştır. Daha sonra yıkılan eski Sovyet kuşağının yasal mirasçısı olan Rusya'nın etkisinin kırılmasına yönelik yeni bir plan devreye konmuştur.³⁷⁶ Renkli Devrimler denen bu plan ile ABD, Batı yanlısı iktidarları başa getirerek eski Sovyet bölgesindeki etkisini artırmaya çalışmıştır. Kısa vadede başarılı olarak görülen bu plan uzun vadede ABD'nin o bölgeden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu da tek kutuplu sistemin lideri olan ABD'nin tahtını sarsan bir gelişme olduğundan burada yer verilmiştir. Bu kısımda Renkli Devrimler'in ne olduğu ve nasıl yapıldığı tarihsel olaylar yardımıyla kısaca anlatılacaktır. Ardından bu devrimlerin ne kadar başarılı olduğu konusu ve tek kutuplu sistemin lideri olarak ABD'nin bu coğrafyaya ne kadar nüfuz edebildiği konusu tartışılacaktır.

Renkli devrimler ya da çiçek devrimleri, komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa'ya ve akabinde Orta Asya'ya kadar yayılan bölgede meydana gelen hareketlere toplu olarak verilen isimdir. Bu devrimlere katılanlar, yerleşmiş otoriter hükümetleri protesto etmek, demokrasiyi, liberalizmi ve ulusal bağımsızlığı savunmak üzere çoğunlukla şiddet içermeyen devrimci yenilikleri kullanmışlardır. Genellikle sembol olarak belli bir renk veya bir çiçek benimsenmiştir. Şiddet içermeyen bu protesto hareketlerinde, Sivil

³⁷⁶ Ogan, Sinan, "NGO Devrimlerinin Sıradaki Adresi Kırgızistan", *Stratejik Analiz*, 5, 60, (2005), ss. 31-38.

Toplum Örgütleri ve özellikle öğrenci eylemci örgütleri önemli rol oynamıştır. Bu zamana kadar 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleştirilen Gül Devrimi, 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleştirilen Turuncu Devrim ve daha öncekilerden daha şiddetli olan 2005 yılında Kırgızistan'da gerçekleştirilen Lale Devrimi ile devrimciler amaçlarına ulaşmışlardır.³⁷⁷

Bu bölümde adı geçen devrimlerden örnek olarak sadece Gül Devrimi ve Turuncu Devrim'den bahsedilecektir.

4.1.4.1. Gül Devrimi

Gürcistan, Rusya ile en uzun sınıra sahip bir Kafkas ülkesi olarak Hazar ve ötesine açılan bir pencere konumundadır. Stratejik konumu sebebiyle önem arz eden Gürcistan, Rusya'nın özellikle etnik çatışmaların yoğun olduğu Kafkasları kontrol etmek için üs olarak kullandığı bir ülkedir.³⁷⁸

Gül Devrimi'nden kısaca bahsetmek gerekirse; Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığına kavuşan Gürcistan'ın gaz ve diğer hayati ihtiyaçlardan dolayı Rusya'ya bağlı bir ülke olduğunu vurgulamak mümkündür. Çünkü bu noktada Batı, Gürcistan'a, Rusya'ya karşı eşit kuvvetle karşı koyabilecek bir potansiyel ve önemli bir yardım kaynağı olmuştur. Bu yardımlar neticesinde o dönemde iktidarda olan Shevardnadze rejimi gücünü koruyabilmek açısından demokratik bir dil kullanmaya başlamıştır. Bu dil medyadaki muhalif kaynaklı eylemlere ve

³⁷⁷ Saynur Giray Bozkurt, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler – Kırgızistan Örneği," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1, 1, (2006), s. 118.

³⁷⁸ Rafet Yinanç ve Hakan Taşdemir, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, (Ankara: Seçkin Kitapevi, 2002), s. 221.

sivil toplum örgütlerine (STK) serbestlik vermesi anlamına da gelmiştir. Tüm bunlar, nispeten daha özgür olan bir topluma ve sözde demokratik temelli bir yönetime sebebiyet vererek bir anlamda hem muhalefetin hemde uluslararası toplumun eline güçlü silahlar vermiştir. Başta bu demokratik söylemler başarılı gibi gözükse de seçimlerde yapılan hilelere karşı Gül Devrimi'ne sebebiyet veren protestolar başlamıştır.³⁷⁹

Gül Devrimi, 2 Kasım 2003 tarihinde parlamento seçimlerine hile karıştırıldığını iddia eden muhalefetin ülke genelinde eylem başlatmasıyla Devlet Başkanı Eduard Shevardnadze'nin konuşma yaptığı sırada göstericilerin ellerinde güllerle parlamento binasına yürümleri ve güvenlik güçlerinin göstericilere müdahale etmeyi reddetmesi üzerine muhalefet liderleri ile görüşen Shevardnadze'nin 23 Kasım 2003 tarihinde istifa ederek görevinden ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Shevardnadze'nin yerine 36 yaşındaki Mihail Saakaşvili iktidara gelmiş ve Gül Devrimini demokratik devrimin yeni dalgası olarak yorumlamıştır.³⁸⁰

Sovyet elitleri Kasım 2003 tarihindeki bu olaylardan George Soros ve Batılı aktörleri sorumlu tutmuşlardır. Ayrıca ABD'nin parası ve teknolojisinin Gürcistan'ı Batı'nın kazanması için yeterli olduğu konusunda da bir ortak düşünce vardır. Hatta Shevardnadze de 2008 yılında verdiği bir

³⁷⁹ Donacha O Beachain ve Anel Polese, "What Happened To Color Revolutios? Authoritarian Responses From Former Soviet Spaces," *Journal of International and Area Studies*, 17, 2, (2010) ss. 38-39.

³⁸⁰ Stephen F. Jones, "The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?," *Cambridge Review of International Affairs*, 19, 1, (2006) s. 33.

röportajda, yenilgisinin sebebinin George Soros'un destekleri olduğunu dile getirmiştir.³⁸¹

4.1.4.2. Turuncu Devrim

Ukrayna da, Gürcistan gibi sivil toplum örgütlerinin, özgür medya yayınlarının sayesinde gerçekleşen toplu eylemleri ve rejim karşıtı protestoları yaşamıştır. Ukrayna'da sokak protestoları 1990 yılında kullanılmış ve Kuchmagate hareketiyle³⁸² 2001 ve 2002 yıllarında tekrar ortaya çıkmıştır. Halihazırdaki ağlar bilginin, sivil itaatsizlik tekniklerinin ve yabancı desteğinin yayılması açısından önemli olmuştur. Demokratik başlangıçları desteklemek için ABD, Ukrayna'daki STK'lara 65 milyon dolar ayırmış, ayrıca 2004 yılından önce STK'ların başkanlarını ve siyasetçileri şiddet içermeyen protesto teknikleri ve sivil itaatsizlik konularında uluslararası bir eğitime davet etmiştir.

Turuncu Devrim, adını cumhurbaşkanı adayı Viktor Yuşçenko'nun seçim kampanyasında turuncu rengi kullanmasından almıştır. 31 Ekim 2004 tarihinde Ukrayna'da gerçekleştirilen seçimlere batının desteğini arkasına alarak giren Viktor Yuşçenko ve Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç dahil toplam 26 aday katılmıştır. İkinci tur seçimlerinde de Yanukoviç'in yüzde 49,42 ve Yuşçenko'nun da yüzde 46,69 oranında oy aldığı açıklanmıştır. Yuşçenko, Donetsk ve Lugansk bölgelerinde seçime hile karıştırıldığını iddia ederek taraftarlarından Kiev'de gösteri düzenlemelerini

³⁸¹ Beachain ve Polese, "What Happened To Color Revolutios? ..." s. 39.

³⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Taras Kuzio, "Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution," *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23, 1, (2007) ss. 30-56.

istemiştir. Gösteriler ilk olarak Kiev'deki Maidan Nezalezhnosti (Bağımsızlık Meydanı) ve Ukrayna Parlamentosu olan Verkhovna Roda'nın önünde başlamıştır. Ukrayna meydanlarını dolduran göstericilerin baskısı sonucu Ukrayna Yüksek Mahkemesi 3 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin ikinci tur sonuçlarının geçersiz olduğunu ve yeni seçimlerin 26 Aralık'ta yapılacağını açıklamıştır. 26 Aralık 2004 tarihinde yeniden yapılan oylamada Yuşçenko yüzde 51,99 oy alarak devlet başkanı koltuğuna otururken, Yanukoviç yüzde 44,20 civarında oy alarak seçimleri kaybetmiştir. Turuncu Devrim sonucunda Batı yanlısı Viktor Yuşçenko devlet başkanı olmuştur.³⁸³

Ukrayna'daki devrimle eski Sovyet coğrafyasındaki rejimler muhalefetin yeni tekniklerle ustalaşması ve oyunun kurallarını değiştirmesi üzerine güçlerini sağlamlaştırmak için stratejilerini modernize etmenin gerekliliğini anlamışlardır.³⁸⁴

4.1.4.3. Renkli Devrimler Amacına Ulaştı mı? Ukrayna Krizi 2014

Bu kısımda, Ukrayna'daki Turuncu Devrim sonrasında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tutumu ve Ukrayna'nın jeopolitik önemi ele alınacaktır. Devamında 2014 yılında gerçekleşen Ukrayna krizi ve Kırım'ın Rusya'ya bağlanması konusuna değinilerek, tek kutuplu sistemin lideri olan ABD'nin ve onun müttefiki olan AB'nin desteklediği, kısa vadede başarılı gibi görünen

³⁸³ Cansel Karasu, "Ukrayna'daki Turuncu Devrim," *Akademik Perspektif*, 22 Nisan 2013.

³⁸⁴ Beachain ve Polese, "What Happened To Color Revolutions? ..." s. 50.

Renkli Devrimler'in uzun vadede başarısız olduğu, 2014 Ukrayna krizi örneği üzerinden tartışılacaktır.

Turuncu Devrim olarak anılan ve ülkede Batıcı olarak ifade edilen AB ve NATO üyeliğini amaçlayan Viktor Yuşçenko'nun 2005 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasıyla sonuçlanan süreç, Ukrayna siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası olma potansiyeli taşımıştır. Ancak AB ve NATO nezdinde karşılığını bulamayan Batıcı kadrolar, gün geçtikçe güç kaybetmiş, nihayetinde 2010 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini az bir farkla da olsa Rusya ile ilişkilerin tamir edilmesinden yana olan Viktor Yanukoviç kazanmıştır.³⁸⁵ Turuncu Devrim'in ömrü ancak bir seçim dönemi kadar olabilmıştır.³⁸⁶

Turuncu Devrimden sonra Rusya'nın Ukrayna'ya karşı nasıl bir tutum izlediği ve sonuç olarak ne elde ettiği önemli bir konudur. Çünkü bölgede hangi tarafın (ABD ya da Rusya) daha üstün olduğu, Rusya'nın kendi bölgesinde bir ülkeyi elinde tutabilmesi ve çeşitli hamleler yapması ABD'nin tek kutuplu dünyanın lideri olma özelliğine gölge düşürmektedir.

2005 yılından sonra, yani Turuncu Devrim gerçekleşikten sonra Ukrayna yüzünü Batı'ya dönünce, Rusya, Ukrayna'yı içermeyen iki enerji hattı üzerinde durmuştur. Kuzey Akım ve Güney Akım adı verilen bu iki enerji hattının yapımı için çalışmalara başlamıştır.³⁸⁷ Daha önceleri Ukrayna'ya çok ucuza satmakta olduğu doğalgaz fiyatlarına oldukça yüksek

³⁸⁵ G. Saynur Derman, "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler," *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9, (2006) s. 155.

³⁸⁶ Habibe Özdal, "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler," *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Analiz Dergisi*, 26, (2013) s. 10.

³⁸⁷ Göktürk Tüysüzoğlu "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu," *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, (2011) s. 65.

oranlarda zam yapmış ve 2006 ile 2009 yıllarında Ukrayna'ya olan gaz akışını tamamıyla kesmiştir. Bu durum, Ukrayna'nın yanı sıra Ukrayna üzerinden gaz akışı sağlanan AB üyesi ülkeleri de tedirgin etmiştir. Ukrayna, her iki kriz esnasında da Rusya'ya boyun eğmiş ve fiyat artışlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Ukrayna halkına Rusya'nın kendileri açısından ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.³⁸⁸

Şubat 2010 tarihinde iktidara gelen Yanukoviç, birçok kez Rusya'ya giderek Putin ile görüşmüştür. Bu görüşmelerin amacı, 2005'ten beri oldukça bozuk olan Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkileri düzeltmektir. Bu görüşmeler sonucunda Rusya ile Ukrayna, Nisan 2010'da imzalanan anlaşmayla Kırım'daki Rus deniz üssünün 2017'de bitecek olan kira sözleşmesini 25 yıl daha uzatmıştır. Bunun karşılığında Rusya, ekonomik anlamda çok zor durumda olan Ukrayna'ya satılan enerjinin fiyatında % 30'luk bir indirim gitmiştir. Böylece, Rusya Ukrayna'yı yeniden kontrolü altına almış ve Kırım'daki deniz üssünün kullanım süresini 2042 yılına kadar uzatmıştır.³⁸⁹

Ukrayna'yı 2014 yılındaki krize sürükleyen süreç ise şöyle meydana gelmiştir. Yanukoviç, Moskova ile daha yakın iletişime sahip olsa da, AB ile bir ortaklık anlaşması metnini de son ana dek müzakere etmiştir. Moskova da bu sırada Ağustos 2013'te gümrükleri kapatarak Kiev'e güçlü bir mesaj vermiştir. Pazarlıkların son ana kadar devam etmesine rağmen Yanukoviç, AB ile görüşmelerden çekilmiştir. Kasım sonunda AB ile görüşmelerin

---

³⁸⁸ A.g.e., s. 77.

³⁸⁹ A.g.e., s. 77.

durdurulduğunun açıklanmasıyla meydanlarda protestolar başlamıştır. Bu süreçte krizi siyasi yollarla çözme kıvraklığını gösteremeyen Yanukoviç, başkent Kiev'i terk ederek Rusya'ya kaçmıştır. Sonrasında Arseni Yaçenyuk'un başkanlığında karma bir hükümet oluşturulmuş ve göreve başlamıştır. Fakat yeni Ukrayna iktidarını meşru görmeyen Rusya, beklenmedik bir hamle ile Kırım'a özel kuvvetlerini çıkararak yarımadayı fiilen işgal etmiştir. Bu noktadan sonra Kiev'deki kriz, ülke içi bir meseleden bölgesel ve küresel bir soruna dönüşmüştür. Kırım'da yapılan referandumdan çıkan Rusya'ya bağlanma yönündeki sonuç, Rusya hariç hiçbir uluslararası aktör tarafından tanınmamıştır. Ne var ki, 17 Mart'ta Moskova, Kırım'ın bağımsızlığını tanıdığını beyan etmiştir. Bu noktadan sonra Kırım krizi de yeni bir aşamaya ulaşmıştır.³⁹⁰

Ukrayna krizinin temelinde, bir normun, açık bir ifadeyle, uluslararası sistemin temel yapı taşlarından olan toprak bütünlüğü ve sınırların değişmezliği ilkelerinin, özellikle Batılı ülkelerin bu yönde taahhütte buldukları bir ülke olan Ukrayna örneğinde çiğnendiği görülmüştür. Rusya'nın ihlal ettiği kırmızı çizgilerle, küresel güvenlik yönetiminde ciddi bir boşluk olduğu anlaşılmıştır. Uluslararası toplumun kendi içindeki dağınıklığı ve ABD'nin norm ihlallerini cezalandıracak bir liderliği gösteremediği ortaya çıkmıştır.³⁹¹ Bu durum da ABD'nin tek kutuplu sistemdeki liderlik tahtının sarsıldığını göstermektedir.

---

³⁹⁰ Vügar İmanbeyli, "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi," *SETA Perspektif Yayınları*, 36, (2014), s. 5.

³⁹¹ Şaban Kardaş, "Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye Krizinin İzdüşümleri," *Ortadoğu Analiz*, 6, 62, (2014) ss. 5-6.

Bu kısımda, ABD'nin eski Sovyet bölgesine nüfuz etmek amacıyla desteklediği Renkli Devrimler'den ve Renkli Devrimlerin devamı sayılabilecek 2014 Ukrayna krizinden bahsedilmiştir. 2014 Ukrayna krizinin önemi, Rusya'nın ABD'ye kendi arka bahçesine girmesine izin vermemesi ve eski Sovyet coğrafyası üzerinde halen Rusya'nın gölgesi olduğunu tüm dünyaya göstermesidir. Bundan sonraki kısımda yükselen ekonomiler olarak bilinen BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinden bahsedilecek ve bu ülkelerin ABD'nin potansiyel rakipleri olduğu ve sistemin çok kutuplu bir düzene evrildiği konusu tartışılacaktır.

4.2. Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Bir Dünya Düzeni

Bu kısımda, BRICS ülkelerinin neden yükselen ekonomiler olarak kabul edildiği anlatıldıktan sonra ABD'nin hem askeri hem de ekonomik açıdan ciddi rakibi olan Çin, 2014 Ukrayna kriziyle ABD ve AB tarafından yaptırımlara uğrayan Rusya ve diğer BRIC ülkeleri olan Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika hakkında bilgilere yer verilecektir. Sonuç kısmında, şimdiye kadar sunulan bilgiler kullanılarak dünyanın neden çok kutuplu bir sisteme doğru evrildiği tartışılacaktır.

4.2.1 BRICS Ülkeleri

BRIC tanımlaması ilk olarak Goldman Sachs Yönetim Kurulu Başkanı ve ekonomist olan Jim O'Neill tarafından 2001 yılında

kullanılmıştır.³⁹² Bu kısaltma temsil ettiği Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harflerinden oluşmaktadır. Goldman Sach'ın 2001 yılında yayımladığı Daha İyi Küresel Ekonomik BRIC'lerin İnşası (*Building Better Global Economic BRICs*) başlıklı yazısında sözkonusu ülkeler, gelecek yarım yüzyıldaki küresel ekonomi eğilimlerini tahmin etmek için kullanılan ekonomi modelinin bir parçası olarak görülmüş ve toplu olarak BRIC ülkelerinin küresel ekonomide giderek daha önemli rol oynayacakları sonucuna varılmıştır.³⁹³

2003 yılında yayımlanan başka bir Goldman Sach yazısında, önceki bulgular somutlaştırılmış ve gelecek 50 yıl içerisinde, BRIC ekonomilerinin dünya ekonomisinde belli başlı bir güç haline gelecekleri belirtilmiştir. Ekonomileri incelenen sözkonusu ülkelerin bu süreci başlattıkları ve her şeyin yolunda gitmesi durumunda da önümüzdeki 40 yıldan az bir süre içerisinde BRIC'lerin toplamının dolar bazında G6'dan daha büyük olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca dünyanın ilk on ekonomisinin de 2050 yılında çok farklı gözükecekleri, artık dünyanın büyük ekonomilerinin zengin olamayabilecekleri de belirtilmiştir.³⁹⁴

BRIC olarak dünya sahnesinde yerini alan bu gruba 2011 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de eklenmesiyle BRICS adını almıştır. Her bir BRICS ülkesinin kendine has özellikleri bulunmakla birlikte ortak

³⁹² Pınar Elbasan, "BRICS: Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru," *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 17 Ağustos 2011. (<http://www.bilgesam.org/incele/86/-brics--cok-kutuplu-bir-dunyaya-dogru/#.VH8BPdKsVpA>) Erişim: 11 Kasım 2014.

³⁹³ Suresh P. Singh, "BRICs and the World Order: A Beginner's Guide," *Goldman Sachs*, (2001), s. 3. (http://cuts-international.org/BRICS-TERN/pdf/BRICS_and_the_World_Order-A_Beginners_Guide.pdf) Erişim: 2 Aralık 2014

³⁹⁴ Dominic Wilson, "Dreaming With BRICs: The Path to 2050," *Goldman Sachs*, (2003), s. 1 (<http://www.goldmansachs.com/korea/ideas/brics/99-dreaming.pdf>), Erişim: 2 Aralık 2014.

noktaları ekonomileri ve nüfuslarıdır.³⁹⁵ Bu ülkeler küresel ekonomiyi ve uluslararası politikayı tekrar şekillendiren güçlerdir. Dünya'daki diğer ülkelerden çok daha hızlı büyüyen BRIC ülkeleri uluslararası tüketim ve ticaretin, sermaye akışlarının ve doğal kaynak tüketim kalıplarının yapısını değiştirmektedir.³⁹⁶

BRICS ülkeleri beraber düşünüldüğünde, ekonomik büyüme rakamları ve önemli genişleme kapasitesine sahip iç pazarları ile sanayileşmiş OECD ülkeleri dışındaki en büyük ekonomik bloğu oluşturmaktadır. Ayrıca güçlü siyasi emelleri olan ve büyük bölgesel güçler olan bu ülkelerin tarihsel miraslarında komünist, sosyalist ya da bağlantısızlar söylemleri aracılığıyla uluslararası sistemde Batı hegemonyası ile çekişme yaşadıkları da unutulmamalıdır.³⁹⁷ Halen devam eden bu çekişmeye BRICS ülkeleri üstü kapalı şekilde “yumuşak eylemler” yolu ile devam etmektedir. Çünkü bu yol onların uzun dönemli çıkarlarına hizmet eden en uygun yoldur. Bu yüzden IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi uluslararası ekonomik ve finansal kurumlarda daha etkili olmak için karar verme yetkisi talep etmişlerdir.³⁹⁸

IMF tarafından gerçekleştirilecek reformlarla bu taleplerinin karşılığını bulacak olan BRICS ülkeleri yaptıkları ortak açıklama ile IMF'nin gelişen ülkelere daha fazla oy hakkı tanımaması ve üzerinde anlaşılan son

³⁹⁵ Elbasan, “BRICS: Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru,”

³⁹⁶ Liviu Bogdan Vlad, Gheorghe Hurduzeu, Andrei Josan, Gheorghe Vlasceanu, “The Rise of BRIC, The 21st Century Geopolitics and The Future of the Consumer Society,” *Revista Romana de Geografie Politica*, 8, (2011) ss. 48-62.

³⁹⁷ Cynthia Roberts, “Challengers or Stakeholders? BRICS and the Liberal World Order,” *Polity*, 42, 1, (2010), ss. 1-13.

³⁹⁸ Aseema Sinha ve Jon Dorschner, “India: Rising Power or a Mere Revolution of Rising Expectations?,” *Polity*, 42, 1 (2010), s. 88.

IMF reformunun çok yavaş ilerlemesi üzerine hayal kırıklığına uğradıklarını da belirtmişlerdir. Ayrıca, BRICS ülkeleri kendi aralarında çalışma yapıp küresel finans sisteminde daha etkin rol oynamak için bir uluslararası para fonu, bir de yardım fonu kurma kararı almıştır. Konuya ilişkin Brezilya'nın Fortaleza şehrinde 15 Temmuz 2014 tarihinde gerçekleştirilen 6. BRICS Zirvesi'ndeki gelişmeler şu şekildedir. Yeni Kalkınma Bankası (*New Development Bank*) adında bir banka kurulmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bankanın amacı, altyapı projeleri ve BRICS ülkeleri ile yükselen ve gelişmekte olan ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınma projelerine kaynak akışının sağlanmasıdır. Ayrıca, BRICS İhtiyati Rezerv Düzenlemesi (*Contingent Reserve Arrangement-CRA*) adı altında 100 milyar dolar büyüklüğünde bir fon kurulmasına ilişkin de bir anlaşma imzalanmıştır. CRA'nın amacı ise üye ülkelerin paralarının küresel sistemdeki dalgalanmalardan olumsuz etkilenmeleri halinde o ülkeye destek sağlamaktır. Böylece BRICS ülkeleri alternatif bir uluslararası finansal yapının temellerini atarak uluslararası ticaret konularında daha etkin lobi yapabilecektir.³⁹⁹

4.2.1.1. ÇİN

Son zamanlarda, imalat sanayisinin küresel merkezi ve ulus ötesi üretim ağlarının ihracat platformu haline gelen Çin, BRICS grubunun fiili ekonomik lideri olarak algılanmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁹ "Sixth BRICS Summit – Fortaleza Declaration," *Brazil Ministry of External Relations*, 15 Temmuz 2014. (<http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/214-sixth-brics-summit-fortaleza-declaration>) Erişim: 5 Aralık 2014.

⁴⁰⁰ Wei Liang, "China: Globalization and the Emergence of a New Status Quo Power?," *Asian Perspective*, 31, 4 (2007), s. 130.

Çin'in yükselişi, kuşkusuz 21. yüzyılın en büyük olaylarından biri olmuştur. Amerikan çağının sonuna geldiği ve Batı'ya yönelik dünya düzeninin yerini Doğu'nun üstün olduğu bir dünya düzenine bırakacağı düşüncesi son zamanlarda artmıştır. Giderek küresel bir güce dönüşen Çin'in gelişimine bakıldığında, 1970'li yılların sonlarından itibaren başlattığı pazar reformlarıyla ekonomik büyüklüğünü dört katına çıkarmış ve önümüzdeki on yıl içerisinde de tekrar iki katına çıkarması tahmin edilmektedir. Dünya'nın en büyük üretim merkezlerinden biri olan Çin, dünyadaki demir, çelik ve kömür arzının 3. büyük tüketicisidir. Çin'in askeri harcamaları ise yılda %18 oranında artmış ve diplomasisi Asya ile sınırlı kalmayıp Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu'ya kadar ulaşmıştır. Zamanında SSCB, ABD ile sadece askeri olarak rekabet ederken, giderek gelişen Çin, ABD'nin hem ekonomik hem de askeri rakibi olarak küresel güç dağılımında önemli bir değişim yaratacaktır. Çin güçlendikçe ABD'nin pozisyonunun giderek zayıflamasının iki sonucu olabilir. Bunlardan birincisi, Çin artan etkisiyle uluslararası sistemdeki kuralları ve kurumları kendi çıkarlarına göre yeniden şekillendirebilir. Diğeri ise ABD, Çin'i giderek büyüyen bir güvenlik tehdidi olarak görebilir. Bu gelişmelerin sonu olarak güç dönüşümünün tipik özellikleri olan gerginlik, güvensizlik ve çatışma ortaya çıkacak ve sistem dönüşecektir.⁴⁰¹

Çin'in dış politikası, Jiang Zemin'in liderliğinden beri adil ve barışçıl bir dünyanın sadece çok kutuplulukla mümkün olabileceği, tek ve kontrol

---

⁴⁰¹ G. John Ikenberry, "The Rise of China and The future of The West," *Foreign Affairs*, 2008.

edilemez bir süper gücün çok tehlikeli olabileceği yönündedir. Buna örnek olarak ABD'nin BM'nin onayı olmaksızın Irak'ı işgal etmesi gösterilmektedir. Çin ve Rusya arasında 1994 ve 1997 yıllarında imzalanan Çin-Rus Stratejik Anlaşmaları sadece bu iki ülke arasındaki bağları değil, aynı zamanda tek kutupluluğa karşı çok kutuplu sisteme olan isteklerini de güçlendirmiştir. 1997 yılında yaptıkları ortak açıklamada da adil ve vicdan sahibi toplumların ancak çok kutuplu sistemde var olabileceğini açıklamışlardır. Ayrıca iki ülkenin de liderlik ettiği Şanghay İşbirliği Örgütü de çok kutupluluğu yaratmak istediklerinin başka bir göstergesidir.⁴⁰²

Çeşitli tahminler 40 yıldan az bir süre içerisinde BRIC ülkelerinin G6'dan daha büyük bir hacime sahip olabileceğini yönündedir. BRIC ülkelerinin 2025 yılına kadar G6 ülkelerinin hacminin yarısını geçmeleri beklenmektedir. 2015 yılına kadar ise G6 ülkelerinden sadece ABD ve Japonya'nın en büyük ekonomiler olarak kalacağı ve 2039 yılına kadar Çin'in ABD'yi geçeceği tahmin edilmektedir.⁴⁰³

2008 yılındaki küresel ekonomik krizden beri Çin, tüm küresel ekonomik büyümenin %35'inden fazlasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, 2003 yılından beri Çin ilk defa, 2012 yılının ilk yarısında dünyanın en geniş Doğrudan Yabancı Yatırımına (DYY) mahzar olan ABD'yi geçmiştir. BM'nin verileri, 2012 yılının ilk yarısında ABD'nin DYY girişleri değeri 57,9 milyar dolar, Çin'in DYY girişlerinin değerinin ise 59,1 milyar dolar olduğunu göstermektedir. Ayrıca gerçekleştirdiği yapısal değişiklikler

⁴⁰² Dorothy – Grace Guerrero, “The Rise of China and BRICS: A Multipolar World in The Making?” *Focus on the Global South*, (2014) (<http://focusweb.org/content/rise-china-and-brics-multipolar-world-making>), Erişim: 3 Aralık 2014.

⁴⁰³ Vlad, Hurduzeu, Josan ve Gheorghe , “The Rise of BRIC ...,” ss. 48-62.

sonucunda ekonomisinde kademeli olarak bir yavaşlama yaşayan ve 2013 yılında %7,7 oranında büyüyen Çin'in, 2014 yılında %7,6 ve 2015 yılında %7,5 oranlarında büyümesi beklenmektedir.⁴⁰⁴

Tablo 15. ABD ve Çin'in Karşılaştırılması

2006/2013	ABD	Çin
Savunma Bütçesi milyar (\$)	528 / 612	49,5 / 126
Aktif Askeri Personel Sayısı	- / 1.473.000	- / 3.755.000
Hava Gücü Sayısı (askeri uçak, helikopter)	- / 18.234	- / 6.963
Kara Gücü Sayısı (Tank, top, çoklu roketatar sistemleri)	- / 56.269	- / 23.664
Deniz Gücü Sayısı (Denizaltılar, destroyerler, hafif savaş gemileri, uçak gemileri)	- / 2.384	- / 1.140
2014		
GSYİH (Trilyon \$)	17,416	17,632

Kaynak: CIA Factbook, Global Firepower ve Worldbank, IMF

⁴⁰⁴ "China Economic Update-June 2014," *World Bank*, Haziran 2014. (<http://www.worldbank.org/en/country/china/publication/china-economic-update-june-2014>), Erişim: 5 Aralık 2014.

4.2.1.2 RUSYA

Dünya Bankası'nın 2013 raporuna göre, Rusya 2014 yılının ilk yarısında %0,8 ve 2013 yılında ise %0,9 oranında büyüme kaydetmesi sonucu ekonomik durgunluğun eşiğinde gözükmektedir. Bunun sebebinin ise artan coğrafi riskler ve yeni çevre politikası ile yaptırımlardaki belirsizliklerin mevcut sorunlara eklenerek 2014 yılının ilk yarısında ekonomiye yansımalarıdır. Bu gelişmeler ekonomiyi üç şekilde vurmuştur. Birincisi, döviz kuru piyasasındaki belirsizliğin (oynaklığın) artması ve ulusal paranın önemli derecede değer kaybetmesidir. İkincisi, bankalar ve finansal olmayan ortaklıklar için uluslararası finans piyasalarına girişin sınırlılığı ve son olarak ilerideki büyüme beklentilerine ilişkin olarak iş dünyası ve tüketicinin ne kadar güvendiğinin bilinmemesidir. Ayrıca, Dünya Bankası Rusya'nın ekonomisinin 2014 yılının sonunda %0,5, 2015 yılında %0,3 ve 2016 yılında ise %0,4 oranında büyüyeceğini tahmin etmektedir.⁴⁰⁵

Ukrayna Krizi'ne ilişkin yaptırımlara geçmeden önce Rusya'nın Ukrayna Krizi'ndeki tutumunun Avrupa'da bazı gruplar tarafından desteklendiğine yönelik bir gazete haberine yer verilecektir. Söz konusu haber Fransa'daki aşırı sağ bir parti olan Milli Cephe'nin lideri Le Pen'in Ukrayna krizindeki tutumuyla dünyaya tekrar çok kutupluluğu kazandırdığı için Rusya'yı desteklediğinden bahsetmektedir. Haberin devamında parti liderinin bu durumu "Bu, ekonomik modellerin savaşıdır. ABD'nin tüm dünyaya dayattığı aşırı liberal modeli ile Rusya'nın inşa ettiği vatansever modeli

⁴⁰⁵ "Russia Overview," *World Bank*, 8 Ekim 2014 (<http://www.worldbank.org/en/country/russia/overview>), Erişim: 4 Aralık 2014.

arasında bir savaş. Dünyanın, uzun yıllar ABD etrafında inşa edilen tek kutuplu olduktan sonra tekrar çok kutuplu olduğunu görmek çok hoş” şeklinde değerlendirdiği ve Rusya’ya karşı alınan tedbirlerin kabul edilmesinin nedenini ise Avrupa sermayelerinin güçlü bir şekilde Washington’a bağlı olması olarak açıkladığı belirtilmiştir.⁴⁰⁶

Ukrayna Krizi ardından gelen yaptırımlara bakıldığında, Rusya’nın ekonomisini oldukça olumsuz etkilediği ve Rusya’nın izole edilmesini amaçladığı görülmektedir. AB ve ABD tarafından uygulanan yaptırımlar Putin’in çevresindeki güçlü elitler tarafından yönetilen finans, enerji ve silah sektörlerini kapsamaktadır. Rus devlet bankalarının AB’de uzun dönem kredi vermeleri engellenmiş, Rusya’nın yurtdışındaki hesapları dondurulmuş, Rusya-AB arasında imzalanacak olan silah anlaşmaları iptal edilmiştir. Rosneft, Transneft ve Gazprom Neft olmak üzere üç devlet petrol şirketi ve Rus yetkililerin kişisel bankası olarak tanımlanan Bank Rossiya hedef alınmıştır. Ayrıca, Rusya’nın yurtdışındaki hesaplarının dondurulması Moskova yönetiminin 465 milyar dolarlık döviz rezervinin ancak yarısını kullanmasına imkan tanımaktadır.⁴⁰⁷

Bu yaptırımlara karşılık olarak Rusya, Batı ülkelerinden bağımsız olarak kendi kredi sistemini kurmak için çalışmalara başlamıştır. Ayrıca, Putin, müşterilerine hizmet vermeye devam edebilmeleri için Rus Merkez Bankası’nı özel bankalara kredi vermesi için talimatlandırmıştır. Çin ile 400 milyar dolarlık doğalgaz anlaşması yapmıştır. Anlaşmaya göre Rus Petrol

⁴⁰⁶ “Le Pen: Rusya dünyaya tekrar çok kutupluluğu kazandırdı,” *Rusya’nın Sesi*, 3 Haziran 2014. (http://turkish.ruvr.ru/news/2014_06_03/Le-Pen-Rusya-cok-kutupluluk/), Erişim: 5 Aralık 2014.

⁴⁰⁷ Aurel Braun, “Tougher Sanctions Now,” *World Affairs Institute*, (2014), ss. 35-42.

Şirketi Gazprom 2018 yılından itibaren 30 yıl boyunca Çin'e 38 milyar metreküp doğalgaz sağlayacaktır. Bu anlaşma Batı'nın ekonomik yaptırımlar uyguladığı bir dönemde Çin'den Rusya'ya ekonomik ve siyasi bir destek olarak yorumlanmaktadır.⁴⁰⁸

Rusya tarafından gerçekleştirilen son hamle de Ankara'ya düzenlediği ziyaretinde Güney Akım projesinin askıya alındığını açıklamasıdır. Güney Akım Projesi, Avrupa'ya Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden doğalgaz taşıyacak yaklaşık 15 milyar dolar değerinde boru hattı anlaşmalarını içeren bir projedir.⁴⁰⁹

Rusya'nın bu yeni stratejisini hayata geçirirken zamanında Türkiye'yi dışladığı hatırlanmalıdır. Bunun iki sebebi olduğu düşünülmektedir. Birincisi, Türkiye ve AB arasında ileriki dönemde yaşanması beklenen problemlerdir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde son yıllarda enerjiyi de koz olarak kullanmak istemesi ve köprü ülke konumunu Avrupa'nın enerji güvenliğinde köşe taşı yaparak, AB'ye girme şansını güçlendirmek istemesi düşüncesiyle Rusya'nın, Ankara ve Brüksel arasında görülen bu ince hesaplara dahil olmak istememesidir. Diğer sebep ise, Türkiye'ye kesilen NABUCCO cezası olarak belirtilmektedir. NABUCCO Rusya'nın etkisinden kurtulmak için ortaya atılan Azerbaycan, Türkmenistan ve belki Kazakistan

---

⁴⁰⁸ Elena Servettaz, "A Sanctions Primer," *World Affairs Institute*, (2014), s. 85.

⁴⁰⁹ Burcu Yavuz Tiftikçioğlu ve Çağla Gül Yesevi, "Energy Relations between Turkey and Russia: Conflict in Energy Projects," *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5, 12, (2014), ss. 56-69.

enerji kaynaklarının Rusya'ya dışlayarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını öngören bir projedir.⁴¹⁰

Bu hatırlatmadan sonra, yaşanan son gelişmelerle birlikte Rusya'nın Bulgaristan yerine Türkiye'yi Güney Akım Projesi'ne dahil etmesi ile Rusya'nın direkt olarak AB'ye takındığı tutum açıkça görülmektedir. Bu projeye dahil edilmesiyle Türkiye'ye 63 milyar metreküp kapasiteli yeni bir boru hattı inşa edileceği açıklanmıştır. Ayrıca bu durum, Rusya yönetimi için nadir diplomatik yenilgi olarak yorumlanırken, AB ve ABD için de nadir bir zafer olarak yorumlanmıştır. Diğer taraftan, sözkonusu proje Rusya'nın bölgedeki konumunu çok güçlendirip Avrupa'ya gaz tedarik eden en üstün ülke olma konumunu kazandıracığından AB ve ABD projeye karşı çıkmaktadır.⁴¹¹

Son olarak, Putin'in 2007 yılında 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda gündeme oturan konuşmasından bahsetmekte fayda vardır. Putin konuşmasında özet olarak;

- tek kutuplu dünya düzenini ve ABD öncülüğündeki Batı politikalarını uygun bulmadığını,
  - tek merkezli bir gücün dünyayı yönetmesi çabasının doğru olmadığını,
  - tek merkezli bir dünyanın demokrasi açısından da doğru olmadığını,
- Rusya'nın silahsızlanma konusunda şeffaf olmasına rağmen ABD ve birçok ülkede bu şeffaflığı göremediklerini,

⁴¹⁰ Volkan Özdemir, "Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans – Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projeleri Örneği," *Sosyoekonomi*, 22, 22, (2014), s. 263.

⁴¹¹ Roth, "In Diplomatic Defeat Putin Diverts Pipeline to Turkey,"

- Rusya'ya sürekli demokrasiyi öğretmeye çalışanların, demokrasinin gereğini yerine getirmediklerini,
- ABD'nin ulusal güvenliği gerekçe göstererek ulusal sınırları tanımadığını ve bunun büyük bir çatışma yarattığını,
- tek yönlü eylemlerin çatışmaları daha da kötüleştirdiğini, hiç kimsenin uluslararası hukuka saygı göstermediğini,
- Sivil Toplum Örgütleri'nin (STÖ) başka ülkelerin güdümünde faaliyet gösterdiklerini ve bunun kabul edilemez olduğunu,
- Rusya'da STÖ'leri sıkı biçimde izlettiğini,
- NATO'nun bir dünya kurumu olmadığını,
- İran'ın nükleer çalışmaları sorun olarak kabul ediliyorsa, bu konunun İsrail, Pakistan, Hindistan ve Kuzey Kore ile birlikte ele alınması gerektiğini, Kuzey Kore'nin nükleer deneme yaptığını,
- ABD'nin, "önalıcı müdahale" yaklaşımı ve uygulamasının doğru olmadığını ve çatışma alanlarını daha da artırdığını belirtmiştir.⁴¹²

Putin'in konuşmasındaki en önemli mesajların, ABD'nin BM'yi dikkate almadığını anımsatması, Rusya'nın da gerekli gördüğü takdirde özellikle nükleer silah kullanımı hususunda aynı yöntemi kullanabileceğini ima etmesi ve STÖ'nün başka ülkelerin güdümünde faaliyet göstermelerinin kabul edilemez olmasını belirtmesi olduğu söylenebilir. (STÖ'ler Renkli Devrimler'in sebebi olarak görülüyordu).

⁴¹² Transcript of "Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy, 2007," *The Washington Post*, (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>), Erişim: 4 Ocak 2014.

4.2.1.3. Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika

Zengin doğal kaynaklara sahip Brezilya, istikrarlı ve öngörülebilir makro ekonomik politikaları ile geçmiş yıllara göre daha fazla ekonomik büyüme elde ederek dünyanın gelişmiş ekonomileri arasına girmeyi başarmış bir ülkedir. 2011 yılındaki IMF verilerine göre GSYİH değerleriyle dünya ülkeleri listesinde 6. sırada yer almaktadır.⁴¹³

2014 yılına gelindiğinde ise IMF, Brezilya'nın dünya kupasına ev sahipliği yapmasına rağmen, büyümesinin yavaş bir tempoda devam edeceğini açıklamıştır. Büyümenin beklenenden daha yavaş seyretmesinin sebebi ise altyapının zayıf olması ve özel yatırımların sanayide güven eksikliği yaratması olarak açıklanmıştır. Brezilya'nın GSYİH'sı 2013 yılında ve ondan önceki iki yılda % 2,3 civarında büyümüştür. Ancak bu oran 2001 yılındaki % 7,5 oranındaki büyüme oranından oldukça düşüktür. Ekonomik büyümenin 2014 yılında da düşük seyredeceği ve %1,8 oranında olacağı tahmin edilmektedir.⁴¹⁴

Hindistan ise, son on yılda hızla gelişerek yaşam standartlarını yükseltmiş ve ICT (Information and Communication Technology-Bilgi ve İletişim Teknolojileri) gibi önemli sektörlerde ciddi büyüme gerçekleştirmiş bir ülkedir. Ancak son zamanlarda, makroekonomik koşulların yavaşlamasıyla giderek artan cari açık ve yüksek enflasyonla karşı karşıya

⁴¹³ "Economic Survey of Brazil 2003," *OECD*, (<http://www.oecd.org/brazil/economic-survey-brazil.htm>) Erişim: 4 Aralık 2014.

⁴¹⁴ "Brazil Economic Growth Slow in 2014: IMF," 8 Nisan 2014. (<http://www.enca.com/money/brazil-economic-growth-slow-2014-imf>) Erişim: 4 Aralık 2014.

kalmıştır.⁴¹⁵ BM'nin verilerine göre, Hindistan'ın bütçe açığı GSYİH'sının %5'i, dış borcu ise %20'si oranındadır.⁴¹⁶

Tüm bunlara rağmen, OECD'nin açıkladığı rapora göre, BRICS ülkeleri arasında en iyi büyüme hızına sahip ülkedir. Hindistan Merkez Bankası 2014-15 mali yılındaki büyümeyi %5,5 olarak, 2015-2016 döneminde ise bu oranın % 6,3 olacağını açıklamıştır.⁴¹⁷

Güney Afrika'ya bakıldığında, Afrika kıtasının en büyük ekonomisi ve Sahraaltı Afrika'nın ekonomik lideri konumunda olduğu görülmektedir. Oldukça zengin hammadde kaynaklarına, güçlü tekstil, turizm, otomotiv, tarım sektörlerine ve oturmuş bir altyapıya sahiptir. Afrika kıtasının yüzölçümünün sadece %3'ünü kaplamasına rağmen, kıtanın toplam sınai üretiminin %40'ını, toplam GSYİH'sinin %20'sini, toplam elektrik üretiminin %50'sini ve maden üretiminin ise %45'ini gerçekleştirmektedir. Modern bir bankacılık ve finans sektörüne sahiptir. Ayrıca, bu ülkede dünyadaki en önemli yirmi borsadan biri olan Johannesburg Borsası yer almaktadır.⁴¹⁸

Diğer taraftan, uluslararası ekonomik büyümenin yavaşlamasından etkilenen Güney Afrika 2012 yılında %2,5 ve 2013 yılında %1,9 büyüme kaydetmiştir. Ayrıca, Medupi Elektirik Santrali gibi büyük devlet projelerinin

⁴¹⁵ "Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2014," *OECD*, (<http://www.oecd.org/site/seao/Pocket%20Edition%20SAEO2014.pdf>) Erişim: 4 Aralık 2014.

⁴¹⁶ "World Economic Situations and Prospects 2014," *UN*, 2014, (http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014Chap1_en.pdf) Erişim: 4 Aralık 2014.

⁴¹⁷ Hanwha Chemical, "Indian Economy to see Better Growth Momentum," *The Economic Times*, 8 Ekim 2014. (<http://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/indian-economy-to-see-better-growth-momentum/articleshow/44712992.cms>), Erişim: 4 Aralık 2014.

⁴¹⁸ "Güney Afrika Bülteni 2013," *DEİK*.

hayata geçirilmesiyle 2014 yılındaki büyümenin %2,7 oranında olması beklenmektedir.⁴¹⁹

---

⁴¹⁹ “South Africa 2014,” *African Economic Outlook*, (http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2014/PDF/CN_Long_EN/Afrique_du_Sud_EN.pdf), Erişim: 4 Aralık 2014.

SONUÇ

Tezin sonunu oluşturan bu kısımda, yukarıda anlatılan gelişmeler yardımıyla Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu sistemin halen devam edip etmediği ve içinde bulunduğumuz uluslararası sistemin çok kutupluluğa doğru evrilip evrilmediğine cevap bulunacaktır. Bunun için önceki bölümlerde değinilen güç dengesi sistemi, güç dönüşümü teorisi ve çok kutuplu sistemin temel özellikleri üzerinden içinde bulunduğumuz sisteme ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

İlk bölümde bahsedilen, Hans J. Morgenthau'nun *Uluslararası Politika* başlıklı eserinde değindiği 'denge' ve güç dengesi sistemini hatırlamakta fayda vardır. İlk bölümde bahsedildiği üzere, Morgentau, statükoyu sürdürmeye ya da yıkmaya çalışan bazı ulusların güç isteklerinin güç dengesini ve güç dengesini elde etmek üzere hedeflenen politikaları doğurduğunu belirtmiştir. 'Denge' kavramına dikkat çeken Morgenthau güç dengesi sistemini şöyle açıklamıştır. Denge kavramı, fizik, biyoloji, ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi pek çok bilim dalında kullanılmaktadır. Denge otonom güçlerden oluşan sistemin istikrarını göstermektedir. Denge ne zaman dış güçler tarafından rahatsız edilse ya da sistemi oluşturan öğelerden biri ya da diğeri değişse sistem eski haline geri dönmeye ya da yeni bir denge bulmaya yönelecektir.⁴²⁰

---

⁴²⁰ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1948), ss. 125-30.

İçinde bulduğumuz sistemde de güç dengesinin ABD'nin aleyhine değiştiği görülmektedir. Çünkü sistem içerisindeki ögeler değişime uğramaktadır. Örneğin, BRICS ülkeleri ekonomi, askeri, teknoloji ve diplomasi alanlarında her geçen yıl daha da ilerleme kaydetmektedir. Diğer taraftan Çin, ABD'ye hem askeri hem de ekonomik yönden çok yaklaşmış durumdadır. Ayrıca Çin ve Rusya tek kutuplu sisteme olan tepkilerini gerek ortak bir şekilde gerekse münferiden dile getirmektedir. BRICS ülkeleri ABD'ye karşı ortak kararlar almış, IMF'i gelişen ülkelere daha fazla oy hakkı tanımaması ve üzerinde fikir birliğine varılan son IMF reformunun çok yavaş ilerlemesi yüzünden kınamış, hatta kendi ortak para fonlarını kurmak üzere anlaşmışlardır. Tüm bunlar, güç dengesi sisteminin yeni bir denge bulmaya yöneldiğini göstermektedir.

Yine ilk bölümde bahsedilen ve Organski'ye göre hiyerarşik bir sistemi tarif eden güç dönüşümü teorisine de tekrar göz atmakta fayda vardır. Hatırlanacağı üzere, güç dönüşümü teorisinde bütün ülkeler hiyerarşinin varlığını ve içindeki oransal güç dağılımını tanımaktadır. Bu sistemde dominant olan ülke en üstte yer alır ve sistemdeki kaynakların en geniş bölümünü kontrol eder. Bu ülke dominant olarak tanımlansa da egemen bir ülke değildir. Başka bir deyişle, diğer güçlü ülkelerin eylemlerini tek elden kontrol edemez. Dominant güç, pozisyonunu olası rekabetler üzerindeki güç üstünlüğünü sağlayarak, kendi ulusal isteklerini gidererek ve uluslararası sistem altındaki müttefiklerinin menfaatini yöneterek sürdürür.⁴²¹

---

⁴²¹ Organski, *Power Transitions...*, s. 6.

Savaş ve barış kararları küresel ya da hiyerarşik kurallardan elde edilen tatmin ile bağlantılıdır. Bir ülkenin hiyerarşi içindeki siyasi pozisyonunu geliştirmesi için duyduğu istek çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Statükoyu zorlayanlar tatminsiz ülkelerdir. Bu ülkeler uluslararası sistemi beklentilerine ve uzun vadeli çıkarlarına eşit fayda sunmayan, adaletsiz, bozulmuş, taraflı ve düşman güçler tarafından ele geçirilmiş bir sistem olarak görmektedir. Ayrıca bu ülkeler sabitleşmiş olan uluslararası liderlikten, onun kurallarından ve normlarından tatmin olmamakta ve bütün bunları değiştirmek istemektedir.⁴²²

Gelişmiş ülkeler teknolojik avantajlara sahip olsa da, uluslararası sistemde meydan okuyucuların büyüme oranları dinamiklerin yaklaşması sebebiyle artacaktır. ABD ve Çin arasındaki kişi başına düşen milli gelirdeki yüksek farklılık geçici bir durumdur ve şu anda ABD'nin önemli bir güç avantajı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak ABD'nin yıllık ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında iki ya da üç kat fazla olan Çin'in yanında zayıf kalmaktadır. Çin eninde sonunda dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır. Bir ülkenin diğerini geçmesi savaş ya da barışa sebep olur, ama her zaman hiyerarşinin yapısını değiştirmektedir.⁴²³

Organski'nin güç dönüşümü teorisinde bahsettiği özellikleri isimlendirerek yorumlamak herşeyi açıkça görmemizi sağlayacaktır. Güç dönüşümü teorisinde bahsedilen dominant ülke ABD'dir ve sistemdeki kaynakların en geniş bölümüne sahiptir. Ancak dominant bir ülke olsa da

---

⁴²² A.g.e., s. 10.

⁴²³ A.g.e., s. 9.

diğer güçlü ülkelerin eylemlerini tek elden kontrol edemez. 2014 yılında gerçekleşen Ukrayna Krizi'nde ABD'nin Rusya'yı engelleyemediği buna bir örnektir. Diğer taraftan, ABD, BM Anlaşması'na uymayarak olası rekabetler üzerindeki güç üstünlüğünü sağlamıştır. Irak'a savaş açıp Saddam Hüseyin'i devirerek kendi ulusal isteklerini gidermiştir. Balkanlarda yaşanan krizlere müdahil olarak uluslararası sistem altındaki müttefiklerinin (AB'nin) menfaatini yönettiği görülmüştür.

Diğer taraftan hiyerarşi içindeki siyasi pozisyonunu güçlendirmek isteyen, uluslararası sistemi beklentilerine ve uzun vadeli çıkarlarına eşit fayda sunmayan, adaletsiz, bozulmuş ve taraflı gören; ayrıca sabitleşmiş olan uluslararası liderlikten, onun kurallarından ve normlarından tatmin olmayan ve bütün bunları değiştirmek isteyen devletler BRICS ülkeleridir. Hatırlanacağı üzere, BRICS ülkeleri IMF'i gelişen ülkelere daha fazla oy hakkı tanımaması ve üzerinde fikir birliğine varılan son IMF reformunun çok yavaş ilerlemesi yüzünden kınamışlardır. Diğer taraftan Çin ve Rusya gerek ortak gerek münferit olarak bildirimlerinde sabitleşmiş olan uluslararası liderlikten, onun kurallarından ve normlarından tatmin olmadıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan IMF'ye alternatif olarak CRA'yı, Dünya Bankası'na benzer bir yapıda olacak Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak hiyerarşinin yapısını değiştirmek istedikleri görülmektedir.

Yeniden ilk bölümü hatırlarsak, çok kutuplu sistem bazı yönleriyle güç dengesine bazı yönleriyle de iki kutuplu sistemle benzerlikler göstermektedir. İki'den fazla koalisyon ya da bloklaşma vardır ve ilişkiler

gevşektir. Blok içi dayanışma zayıf ama devletlerin içsel yapılarından ve karar vericilerinden kaynaklanan özelliklerin dış politikaya yansımaları daha fazladır. Uzun dönem ittifaklar yerine sık değişen ittifaklar görülür. Bu yönüyle güç dengesi sistemine benzer ve ittifak değiştirmeler sık yaşanır.

İçinde bulunduğumuz uluslararası sisteme genel olarak bakıldığında bu özellikleri barındırmakta olduğunu görebiliriz. 11 Eylül saldırıları ile dünyanın adeta kutuplaştığı diğer kutbun küresel terörizm olduğu görülmüştür. Diğer taraftan uzun süredir tek kutuplu dünyanın liderliğini yürüten ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesinde uluslararası hukuku ihlal etmesiyle imajının zedelendiği ve güveninin sorgulandığı görülmüştür. Tablo 9-14'de sunulan anket sonuçları bunun somut birer kanıtıdır.

Bununla beraber, Rusya'nın ve ABD'nin sık sık karşı karşıya geldiği görülmüştür. Kırgızistan'da ABD'nin askeri üs açmasına karşılık Rusya'nın da oradaki askeri üssünü tamir ederek kullanıma açması, Ukrayna krizi ve sonrasında uygulanan yaptırımlar buna örnek olarak gösterilebilir.

Son dönemlerde, Çin'in Rusya'nın müttefiki olması ve büyük enerji anlaşmalarına imza atmaları, BRICS ülkelerinin IMF ve Dünya Bankası'nın alternatiflerini açmak üzere anlaşma imzalamaları, Rusya'nın ABD'nin BM onayını almadan yaptığı müdahalelerin kendi içinde bir hak doğurduğunu açıklaması, Rusya'nın Güney Akım Projesi'ne Bulgaristan'dan vazgeçip Türkiye'yi ortak yapması, Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımları BRICS ülkelerinin kınaması gibi gelişmeler yaşanmıştır.

Bununla beraber, ABD ve Çin'in çeşitli alanlardaki karşılaştırmalarının gösterildiği Tablo 15'de 2006-2013 yılları arasında Çin'in savunma harcamalarını yaklaşık 2,5 kat arttırdığı görülmektedir. Aktif askeri personel sayısı bakımından ABD'nin 2 katı olan Çin, kara, hava ve deniz gücünde sahip olunan ekipmanların sayısında ABD'nin sahip olduğu sayının yaklaşık yarısına sahiptir. Diğer taraftan, 2014 yılı GSYİH rakamlarına bakıldığında Çin'in ABD'yi az bir farkla geçtiği görülmektedir.

Anılan gelişmeler artık uluslararası sistemdeki tek kutup olan ABD'nin eskisi gibi güçlü olmadığını, diğer ülkelerin hatta kendi müttefiklerinin (Fransa gibi) zaman zaman ABD'yi sorguladıkları (Irak ve Afganistan müdahalesi), yaptırımlarına karşılık verilebilecek (Rusya'nın hamleleri) bir konuma geldikleri söylenebilir. Diğer taraftan, Çin gibi hem ekonomik hem de askeri olarak güçlenen bir ülkenin ABD'nin tahtını zorlayacağı, uzun vadede ise Rusya'nın enerji konusunda ABD'yi ve AB'yi zorlayacağı söylenebilir. Yine uzun vadede BRICS ülkelerinin kuracakları fon ve kalkınma bankalarıyla, IMF ve Dünya Bankası'na bağlı kalmadan kendi aralarında ekonomik bir işbirliği kurmaları da muhtemel gözükmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası sistem, ekonomi, politika, bilim, teknoloji ve askeri faktörlerin sürekli devinim içerisinde olduğu karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, ABD'nin bilim, teknoloji, ekonomi ve askeri alandaki liderliği devam etmekle beraber yavaş yavaş üstünlüğünü yitirmeye başladığı görülmüştür. Diğer taraftan, Çin'in aynı

alanlardaki faaliyetlerinde ABD'ye çok yaklaşmış durumda olduğu anlaşılmaktadır. Rusya'nın ise her ne kadar Ukrayna krizi sebebiyle yaptırımlara uğrasa da Çin gibi ABD'nin kapasitesine yaklaşmış bir güçle müttefik olmasının avantajlarını yaşayacağı anlaşılmaktadır. Morgentau'nun güç dengesi sistemi tanımı, Organski'nin güç dönüşümü teorisi tanımı ve çok kutuplu sistem özellikleri kullanılarak varılan sonuç ile uluslararası sistemin evrilmeye başladığı bu dönemin dünyayı çok kutuplu bir sisteme doğru götürdüğü söylenebilir. Ancak bu durumun dünyadaki gelişmelere göre her an yön değiştirebileceği de unutulmamalıdır. Organski'nin de dediği gibi bir ülkenin diğerini geçmesi savaş ya da barışa sebep olur, ama her zaman hiyerarşinin yapısını değiştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ekrem Yaşar v.d, (2011), “AB’nin Tarihsel Gelimi ve Ortak Dış Güvenlik Politikası,” *The Journal of Visionary*, 3,4, ss. 125-127.
- Akdemir, Erhan, (2011) “11 Eylül Sonrası Amerika’nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları”, *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Sedat Laçiner (Ed.), (Ankara: USAK Yayınları).
- Aktel, Mehmet, (2001) “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 6,2, s.195.
- Alpkaya, Gökçen ve Alpkaya, Faruk, (2004) *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı).
- Albrow, Martir, (1990) “Introduction”, *Globalization, Knowledge and Society*, (London: SAGE Publication,).
- Arı, Tayyar, (2008) *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (Bursa: Marmara Kitap Merkezi).
- Arı, Tayyar, (2004) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, (İstanbul: Alfa Yayınları,).
- Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, (2011) “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası,” *Alternatif Politika*, 3,1, ss. 1-30.
- Arslanoğlu, Rona, (2009) *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, (Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları), ss. 168-172.
- Artaud, Denise (1992) “The End of the Cold War: A Skeptical View,” Hogan (der.), *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press,) ss.186–191.
- Atiyas, Nimet Beriker, (1995) “Mediating Regional Conflicts and Negotiating Flexibility: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina,” *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 542, ss.185-201.
- Ayhan, Ufuk, (2010) “Kamu Kuruluşlarının Yönetiminde Sistem Yaklaşımının Uygulanabilirliği,” *Turkish Journal of Police Studies*, 12, 1, ss.100-120.
- Aydın, Mustafa, Özcan, Nihat Ali, vd., (2007), “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye,” *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, s.30-35. (http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271230130r2734.TEPAV_Irak_Raporu.pdf) Erişim: 29 Kasım 2014.
- Ayoob Mohamed ve Zierler, Matthew, (2005), “The Unipolar Concert”, *World Policy Journal*, 22, 1, ss. 31-42.

- Beehner, Lionel, (26 Haziran 2005) "What is the Status of the U.S. Military Bases in Central Asia?," *Russia and Central Asia*, (<http://www.cfr.org/russia-and-central-asia/asia-us-military-bases-central-asia/p8440>), Erişim: 1 Aralık 2014.
- Beachain, Donacha O ve Polese, Anel (2010) "What Happened To Color Revolutios? Authoritarian Responses From Former Soviet Spaces," *Journal of International and Area Studies*, 17, 2, ss. 38-39.
- Bergesen, Albert J. ve Lizardo, Omar, (2004) "International Terrorism and the World System," *Sociological Theory*, 22, 1, ss. 38-52.
- Binnendjik, Hans, (1999) "Back to Polarity," *The Washington Quarterly*, 22, 4, ss.8-12.
- Boulding, Kenneth, (1985) *The World as a Total System*, (London: Sage Publications).
- Bozkurt, Enver, (2003) *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı* (Ankara: Nobel Basımevi), s. 20.
- Bozkurt, Saynur Giray, (2006) "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler – Kırgızistan Örneği," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1, 1, ss. 118-138.
- Aurel Braun, "Tougher Sanctions Now," World Affairs Institute, (2014), ss. 35-42.
- Burton, John W., (1974) "A System Approach to International Relations," *International Social Science*, 1, 26, ss. 22-23.
- Buzan, Barry v.d., (1994) "The idea of International System: Theory Meets History," *International Political Science Review*, 15, 3, ss. 231-255.
- Cavendish, Marshall, (2005) "Key Events: The Potsdam Conference," *History of World War II*, Vol. 3,(New York: Marshall Cavendish), s.841.
- Chemical, Hanwha, (8 Ekim 2014) "Indian Economy to see Better Growth Momentum," *The Economic Times*. (<http://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/indian-economy-to-see-better-growth-momentum/articleshow/44712992.cms>), Erişim: 4 Aralık 2014.
- Chick, Victoria ve Dow, Sheila (2005) "The Meaning of Open Systems," *Journal of Economic Methodology*, 12, 3, ss. 363-381.

- Conybeare, John A. C. ve Sandler, Todd (1990) "The Triple Entente and the Triple Alliance 1880-1914: A Collective Goods Approach," *The American Political Science Review*, 84, 4, ss. 1197-1206.
- Dağı, Zeynep, (2002) *Rusya'nın Dönüşümü Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, (İstanbul: Boyut Kitapları).
- Davutoğlu, Ahmet, (2001) *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları).
- Daniloviç, Vesna, (2000) *Deterrence and Conflict Among Major Powers*, (USA: University of Michigan Press).
- Deutsch, W. Karl ve Singer J. David, (1964) "Multipolar Power Systems and International Stability," *World Politics*, 16, 3, ss. 390-406.
- Derman, G. Saynur (2006) "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler," *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9, ss. 151-167.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2013), "Güney Afrika Bülteni 2013,"
- Donnelly, Jack, (2005) "Realism," *Theories of International Relations*, (New York: Palgrave,).
- Duffield, John S., (1994-1995) "NATO's Function After The Cold War," *Political Science Quarterly*, 109, 5, ss. 767-768.
- Efegil, Ertan ve Musaoğlu, Neziha, (2008), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri," *Akademik Bakış*, 2,4, ss. 1-30.
- Elbasan, Pınar, (17 Ağustos 2011) "BRICS: Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru," *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (<http://www.bilgesam.org/incele/86/-brics--cok-kutuplu-bir-dunyaya-dogru/#.VH8BPdKsVpA>), Erişim: 11 Kasım 2014.
- Emiroğlu, Hüseyin, (2006) "Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Millerler: İşlevi-Sorunları," *C.Ü. İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 7,2, ss. 59-81.
- Enemark, Christian ve Michaelsen Christopher, (2005) "Just War Doctrine and The Invasion of Iraq," *Australian Journal of Politics and History*, 51, 4, ss. 545-563.
- Engerman, David C., (2010) "Ideology and the Origins of the Cold War 1917-1962," *The Cambridge History of Cold War*, Vol I: Origins, (Cambridge:Cambridge University Press,) ss. 20-43.
- Erbay, Yusuf, (1998), "Kavram Olarak Küreselleşme", 21. Yüzyıl Özel Sayısı, 19.
- Ergil, Y., Sığırı, Ü., (2008) *Sistem Yaklaşımı*, (Ankara: Asil Yayıncılık).

- Eriş, Oğuz, (1996) “Körfez Krizi ve Türkiye’de Karar Alma Süreci”, *Değişen Dünya ve Türkiye*, Faruk Sönmezoğlu (der.), (İstanbul: Bağlam Yayınları,).
- Tom Farer, (2002) “The Bush Doctrine and the UN Charter Frame,” *The International Spectator*, 37, 3, ss. 91-100.
- Ferguson, Niall, (2005) *Collossus: The Rise and Fall of the American Empire*, (Londra: Penguin).
- Fontaine, Andre, (1968) *History of the Cold War: From the October Revolution to the Korean War, 1917–1950*, çev. D.D.Paige, (New York: Pantheon Books), s. 4.
- Fukuyama, Francis, (1989) “The End of History?,” *National Interest*, s. 2.
- Gaddis, John Lewis, (1992-1993) “International Relations Theory and the End of the Cold War,” *International Security*, 17, 3.
- Gaddis, John Lewis, (1986), “The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System,” *International Security*, 10,4, ss. 33-46.
- Garthoff, Raymond L. (1992) “Why Did the Cold War Arise, and Why Did It End?,” *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press,).
- Garthoff, Raymond L., (1998) “Who is the Blame for the Cold War?,” *Statecraft and Security: The Cold War and Beyond*, (Cambridge:Cambridge University Press,).
- Giplin, Robert, (1981) *War and Change in the World Politics*, (Cambridge University Press, 1981), s.203.
- Girgin, Kemal, (2002) *21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, (İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık).
- Glenny, Misha, (2000) *Balkanlar1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Mehmet Harmancı (çev.), (İstanbul: Sabah Yayınları,).
- Gorenburg, Dmitry, (2014) “Countering Color Revolutions, Russia’s New Strategy and Its Implications for US Policy,” *PONARS Eurasia*, 342, s.1-3.
- Gönlübol, Mehmet, (2000) *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, (Ankara: Siyasal Kitabevi,).
- Gross, Leo, (1948) “The Peace of Westphalia 1648-1948,” *The American Journal of International Law*, 42, 1, ss. 20-41.

- Guerrero, Dorothy – Grace, (2014) “The Rise of China and BRICS: A Multipolar World in The Making?” *Focus on the Global South*, (<http://focusweb.org/content/rise-china-and-brics-multipolar-world-making>) Erişim: 3 Aralık 2014.
- Alexandru Grigorescu, (2008) “East and Central European Countries and The Iraq War: The Choice between ‘soft balancing’ and ‘soft bandwagoning’ ” *Communist and Post Communist Studies*, 41, 3, ss. 281-299.
- Haas, Ernst B., (1953) “The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda,” *World Politics*, 5, 4.
- Hanrieder, Wolfram F., (1965) “The International System: bipolar or multibloc?,” *The Journal of Conflict Resolution*, 9, 3.
- Healy, Brian ve Stein Arthur, (1973) “Balance of Power in International History,” *Journal of Conflict Resolution*, 17, 1.
- Herz, John H., (1950) “Idealist internationalism and Security Dilemma,” *World Politics*, 2, 2, ss.157-180.
- Hermann, Richard K. ve Lebow, Richard Ned, (2004) “What was the Cold War? When and Why Did it End?,” *Ending the Cold War: Interpretations, Causation and the Study of International Relations*, (New York: Plagrove Macmillan,).
- Heisbourg, Francois, (2003) “A Work in Progress: The Bush Doctrine and Its Consequences,” *The Washington Quarterly*, 26, 2, ss. 73-88.
- Hinds, Lynn Boyd ve Theodore Otto Windt Jr., (1991) *The Cold War as Rhetoric: The Beginnings 1945-1950*, (New York: Praeger,) ss. 91-95.
- Hobson, J., ve Sharman, J. C., (2005) “The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logic of Hierarchy and Political Change,” *European Journal of International Relations*, 11, 63.
- Hoffman, Bruce, (2002) “Rethinking Terrorism and Counterterrorism Since 9/11,” *Studies in Conflict and Terrorism*, 25, 5, ss. 303-316.
- Hogan, Michael J., (1985) “Marshall Planners and The Search for a European Neocapitalism”, *The American Historical Review*, 90, 1, ss. 44-72.
- Holsti, K. J., (1985) *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*, (London: HarperCollins Publishers Ltd.)
- Hook, Steven W. ve John Spanier, (2000) *American Foreign Policy since World War II*, (Washington: CQ Press,).
- Hui, Victoria Tin-Bor, v.d., (2007) “Testing Balance of Power in World History,” *European Journal of International Relations*, 13, 2.

- Ikenberry, John G., v.d., (2009) "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences," *World Politics*, 61, 1, ss.1-27.
- Ikenberry, John G., (2003) "Strategic Reactions to American Preeminence: Great Power Politics in the Age of Unipolarity," *National Intelligence Council*, (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cia/nic2020/strategicreactions.pdf>) Erişim: 28 Ekim 2014.
- Ikenberry, G. John, (2008) "The Rise of China and The future of The West," *Foreign Affairs*.
- İçli, Gönül (2001), "Küreselleşme ve Kültür", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 2, ss.163-172.
- İmanbeyli, Vügar (2014) "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi," *SETA Perspektif Yayınları*, 36, s. 5.
- Jervis, Robert, (2009) "Unipolarity a Structural Perspective," *World Politics*, 61,1.
- Jones, Seth G., (2007) *The Rise of European Security Cooperation*, (New York: Cambridge University Press).
- Jones, Stephen F., (2006) "The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?," *Cambridge Review of International Affairs*, 19, 1.
- Kahraman, Sevilay, (2003) "Irak Krizi'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Üzerine Etkileri," *ATAUM Bülteni*, 3, 2.
- Kalıpsız, Oya, vd., (2006) *Bilgisayar Bilimlerinde Sistem Analizi*, (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2006).
- Kantarıcı, Şenol, (2008) "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?," *Güvenlik Stratejileri*, 8.16, (2008), ss. 47-85.
- Kaplan, Morton A., (1957) "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems," *The American Political Science Review*, 51, 3, ss.684-695.
- Kardaş, Şaban, (2014) "Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye Krizinin İzdüşümleri," *Ortadoğu Analiz*, 6, 62, s. 5-6.
- Karasu, Cansel, (22 Nisan 2013) "Ukrayna'daki Turuncu Devrim," *Akademik Perspektif*.
- Kaynak, Muhteşem ve Yinanç, Refet, (1992) *Irak'lı Sığınmacılar ve Türkiye (1988- 1991)*, (Ankara: Tanmak Yayınları),ss. 26-27.

- Kennan, George F. (1947) "The Sources of Soviet Conduct", (<http://www.foreignaffairs.com/articles/23331/x/the-sources-of-soviet-conduct>), Erişim: 4 Eylül 2014.
- Kenez, Peter, (2010) "Yalta 1945: Europe and America at the Crossroads," *Canadian Slavonic Papers*, 52, 3/4.
- Kenar, Nesrin, (2000) *Yugoslavya- Bir Dönemin Perde Arkası*, (Ankara: Palme Yayıncılık).
- Keskin, Hakan, (2008) *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).
- Kılıç, L. Doğan, (1999) *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*, (Ankara: Ümit Yayıncılık,).
- Kissinger, Henry, (2011) *Diplomasi*, İbrahim Kurt (çev.), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Kishlansky, Mark A. (ed.), (1995) *Sources of World History*, (New York: Harper Collins).
- Koçdemir, Kadir (1999), "Küreselleşme ve Türk Kültürü", *Kök Araştırmalar Dergisi*, 1,1.
- Köni, Hasan, (2001) *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, (Ankara: ASAM, 2001).
- Kuzio, Taras, (2007) "Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution," *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23, 1, ss. 30-56.
- LaFeber, Walter, (2002) "The Bush Doctrine," *Diplomatic History*, 26, 4, ss. 543-545.
- Larrabee, F. Stephen, (1991) "Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans", 15, 3, ss. 58-90.
- Layne, Christopher, (2006) "The Unipolar Illusion Revisited, The Coming End of the United States Unipolar Movement," *International Security*, 31, 2, ss. 7-40.
- Larres Klaus ve Ann Lane (der.), (2001) *The Cold War: The Essential Readings*, (Oxford: Blackwell).
- Levy, S. Jack, (1985) Alan Ned Sabrosky Ed., *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, (Boulder Col.: Westview).
- Liang, Wei, (2007) "China: Globalization and the Emergence of a New Status Quo Power?," *Asian Perspective*, 31, 4, ss. 120-160.

- Lindseth, Peter L. (2004) "Paradox of Parliamentary Supremacy: Delegation, Democracy and Dictatorship in Germany and France 1920s-1950s," *Yale Law Journal*, 113,1, ss.1341-1416.
- Lobe, Jim, (2005) "The Bush Team Reloaded," *Middle East Report*, 234, s.1-30.
- Luce, Henry R., (17 Şubat 1941) "The American Century," *Life*, 10, ss. 28-105.
- Manning, Susan, (1999) "Introduction", *Journal of World Systems Research*, 5, 2, s.137.
- Maynes, Charles William, (1993-1994) "A Workable Clinton Doctrine," *Foreign Policy*, 93, s. 3-21.
- McClelland, C. A., (1966) *Theory and International System* (NY: Macmillan).
- McInnis, Edgar, v.d., (1960) "Divided Germany," *The Shaping of Postwar Germany*, (New York: Frederick A. Plaeger), s.57.
- McMahon, Robert (2003) *Cold War: A Very Short Introduction*, (Oxford: Oxford University Press).
- McGrew, Antony, (1992) "A Global Society", *Modernity and Its Futures*, (Cambridge: Polity Press,).
- Mearsheimer, John, (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York: W.W: Norton and Company).
- Mearsheimer, John J., (1990) "Back to The Future: Instability in Europe After The Cold War," *International Security*, 15,1, ss.5-56.
- Moens, Alexander, Cohen, Lenard ve Sens, Allen, (2003) "Introduction: NATO in Transition," *NATO and European Security*, (USA: Praeger Publishers).
- Morgenthau, J. Hans, (1948) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knoopf).
- Morgenthau, J. Hans, (1982) *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy*, (Washington: University Press of America).
- Mueller, John, (1992) "Quiet Cataclysm: Some Afterthoughts on World War III," Michael J. Hogan (der.), *The End of the Cold War: Its Meanings and Implications*, (New York: Cambridge University Press,).
- Neuman, Stephanie, (2006) "Defense Industries and Dependency: Current and Future Trends in the Global Defense Sector", *International Relations and Security Network*, ss. 1-32.

- Nogayeva, Ainur, (2011) *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, (Ankara: Ames Matbaacılık,) ss. 199-201.
- Niou, Emerson M.S. v.d., (1986) "A Theory of the Balance of Power in International Systems," *The Journal of Conflict Resolution*, 30, 4, s.693.
- Nye, Joseph S. (2003) *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Çev. Gürol Koca, (İstanbul: Literatür Yayıncılık,) s. 110.
- Ogan, Sinan, (2005) "NGO Devrimlerinin Sıradaki Adresi Kırgızistan", *Stratejik Analiz*, 5, 60, ss. 31-38.
- Organski, A.F.K., (2000) *Power Transitions: Strategies For 21st Century*, (NY: Seven Bridges Press).
- Ovet, Talha, (2005) "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4, 2, ss. 65-83.
- Özdemir, Sadi, (1998) *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, (İstanbul: Timaş Yayınları).
- Özdemir, Volkan, (2014) "Balkan Piyasalarını Hedef alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans – Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projeleri Örneği," *Sosyoekonomi*, 22, 22, ss. 253-272.
- Özcan, Nihat Ali, (2004) "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?", *Uluslararası İlişkiler*, 1, 1, ss. 93-118.
- Özdal, Habibe, (2013) "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekleri," *Analiz Dergisi*, 26, ss.11-23.
- Önal, Hilal, (2010) "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz," *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6, 23, s. 43-71.
- Palmer, Tom, (2004) "Sosyalizm Doğu Avrupa'da Neden Çöktü," Çev. Zafer Yılmaz. *Liberal Düşünce*, 33, 89 – 93, ss. 90-91.
- Paterson, Thomas G., (1992) *On Every Front: The Making and Unmaking of the Cold War*, WW Norton&Company.
- Pratten, Stephen, (2007) "Realism, Closed Systems and Abstraction," *Journal of economic Methodology*, 14, 4, ss.473-497.
- Resis, Albert (1944) "The Churchill-Stalin Secret "Percentages" Agreement on the Balkans," *Oxford University Press*.
- Roberts, Cynthia, (2010) "Challengers or Stakeholders? BRICS and the Liberal World Order," *Polity*, 42, 1, ss. 1-13.

- Roberts, Geoffrey (2007) "Stalin at Tehran, Yalta and Potsdam Conferences," *Journal of Cold War Studies*, 9,4, ss.20-23.
- Robertson, Roland, (1987), "Globalization and Social Modernization: A Note on Japan and Japanese Religion", *Sociological Analysis*, 47, ss. 35-42.
- Rogers, Paul, (2004) *A War on Terror: Afghanistan and After*, (London: Pluto Press,).
- Rosecrance, Richard N., (1973) *International Relations: Peace or War?*, (NY: McGrawHill, 1973).
- Rosecrance Richard N., (1966) "Bipolarity, Multipolarity and the Future," *Conflict Resolution*, 10, 3, ss. 315-326.
- Rosecrance Richard. N., (1966) "Bipolarity, Multipolarity and the Future," *The Journal of Conflict Resolution*, 10, 3, ss.314-327.
- Roth, Andrew (1 Aralık 2014) "In Diplomatik Defeat Putin Diverts Pipeline to Turkey," *New York Times*, (http://www.nytimes.com/2014/12/02/world/europe/russian-gas-pipeline-turkey-south-stream.html?_r=0), Erişim: 5 Aralık 2014.
- Rumer, Eugene B., (2002) "Flashman's revenge: Central Asia after September 11," *Strategic Forum*, 195.
- Russett, Bruce, David Kinsella ve Harvey Starr, (1992) *World Politics: The Menu for Choice*, (Boston: St. Martin's).
- Russett, Bruce (1993) *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post Cold World*, (Princeton: Princeton University).
- Sakellaropoulos, Spyros ve Sotiris, Panagiotis, (2008), "American Foreign Policy as Modern Imperialism: From Armed Humanitarianism to Preemptive War", *Science and Society*, 72. 2. ss. 208-234.
- Sander, Oral, (2008) *Siyasi Tarih 1918-1994*, (Ankara: İmge Kitapevi,).
- Saull, Richard, (2008) "American Foreign Policy During the Cold War," *US Foreign Policy*, (Oxford: Oxford University Press,).
- Saull, Richard, (2007) *The Cold War and After: Capitalism, Revolution and Superpower Politics*, (London: Pluto Press,).
- Saydam, Mehmet, (2010) "ABD'nin Uluslararası Hukuk Çıkmazı: Afganistan Müdahalesi," *Ortadoğu Analiz*, 10, 2, ss.68-76.
- Schlesinger, Jr., Arthur, (1992) "Some Lessons from the Cold War," *The End of the Cold War*, (New York: Cambridge University Press,).

- Schmitt, Michael N., *Counter Terrorism And The Use of Force in International Law*, The Marshall Center Papers, No:5.
- Scott, Len (2001) "International History 1945-1990," *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press).
- Elena Servettaz, (2014) "A Sanctions Primer," *World Affairs Institute*, s. 80-95.
- Singh, Suresh P., (2001) "BRICs and the World Order: A Beginner's Guide," *Goldman Sachs*, s.3. ([http://cuts-international.org/BRICS-TERN/pdf/BRICS and the World Order-A Beginners Guide.pdf](http://cuts-international.org/BRICS-TERN/pdf/BRICS_and_the_World_Order-A_Beginners_Guide.pdf)), Erişim: 2 Aralık 2014.
- Sinha, Aseema ve Jon Dorschner, (2010) "India: Rising Power or a Mere Revolution of Rising Expectations?," *Polity*, 42, 1, ss. 70-99.
- Skyttner, Lars, (2001) *General Systems Theory Ideas & Applications*, (Singapore: World Scientific Publishing).
- Sönmezoğlu, Faruk, (2006) *Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Der Yayınları).
- Taheri, Amir, (2005), "The United States and the Reshaping of the Greater Middle East", *American Foreign Policy Interests*, 27, 4, ss. 295-300.
- Thompson, R. William, (1973) "The Regional Subsystems: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory," *International Studies Quarterly*, 17, 1, s. 89-117.
- Tiftikçioğlu Burcu Yavuz ve Çağla Gül Yesevi, (2014), "Energy Relations between Turkey and Russia: Conflict in Energy Projects," *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5, 12, ss. 56-69.
- Topal, Ahmet H., (2004) *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, (Ankara: Beta Yayınları).
- Tüysüzoğlu, Göktürk, (2011) "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu," *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, ss. 62-79.
- Ulugay, Osman, (2001) *Küreselleşme Korkusu*, (İstanbul: Timaş Yayınları).
- Ulusoy, Ülkü Halatçı, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Sedat Laçiner (Ed.), (Ankara: USAK Yayınları, 2011).
- Uslu, Nasuh, (1999), "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54, 3, s.165.
- Uysal, Berna, (2006) *Batı Haçlı Seferlerinden Avrupa Birliği'ne*, (İstanbul: İq Kültür Yayıncılık).

- Uzgel, İlhan, (2003) "ABD ve NATO'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası: 1980-2001 Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, II. Cilt, Baskın Oran (Ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Ülger, İrfan Kaya, (2008) *Avrupa Birliği Rehberi*, (Kocaeli: Umuttepe Kitabevi).
- Valone, Stephen J. (Ed.), (1995) "Document 42: the Yalta Agreements," *Two Centuries of US Foreign Policy: Documentary Record*, (US: Praeger Publishers,).
- Verdine, Hubert ve Moisi, Dominique, (2001) *France in an Age of Globalization*, (Washington DC: Brookings Institution Press,) s. 3.
- Volgy, Thomas J. Ve Alison Bailin, (1995) "Hegemonic and Bipolar Perspectives on the New World Order," *American Journal of Political Science*, 39, 4, ss. 819-834.
- Volgy, Thomas J. ve Alison Bailin, (2003) *International Politics and State Strenght*, (USA: Lynne Rienner Publishers Inc.,).
- Vlad, Liviu Bogdan, Hurduzeu, Gheorghe Andrei Josan, Gheorghe Vlasceanu, (2011) "The Rise of BRIC, The 21st Century Geopolitics and The Future of the Consumer Society," *Revista Romana de Geografie Politica*, 8, ss. 48-62.
- Wagner, R. Harrison, (1993) "What was bipolarity?," *International Organization*, 47, 1, ss.77-106.
- Wagner, R. Harrison, (2007) *War and State*, (USA: The University of Mishigan Press.).
- Walker, J. Samuel, (2004) "Truman and the Bomb at Potsdam," *Prompt and Utter Destruction: Truman and the use of Atomic Bombs against Japan*, (Chapel Hill: University of North Carolina).
- Wallerstein, Immanuel, (2004) *World System Analysis: An Introduction*, (London: Duke University Press).
- Waltz, Kenneth, (1993) "The Emerging Structure of International Politics," *International Security*, 18, 2, ss. 44-45.
- Waltz, Kenneth, (1988) "The Origins of War in Neorealist Theory," *Journal of Interdisciplinary History*, 18,4, ss. 615-628.
- Waltz, Kenneth, (1979) *The Theory of International Politics*, (USA: Addison-Wesley Publishing Company).
- Waltz, Kenneth, (1964) "The Stability of a Bipolar World," *Daedalus*, 93, 3, ss.881-909.

- Walt, Stephen M., "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 61,1, (2009), ss. 86-120.
- Watson, Robert P. v.d., (2005) *The National Legacy of Harry S. Truman*, (Kirksville: Truman State University Press,).
- Weber, Steven, Barma, Naazeen, Kröenig, Matthew ve Rather, Ely (2007), "How Globalization Went Bad", *Foreign Policy*, s. 48-52.
- Wilkinson, David, (1999) "Unipolarity Without Hegemony," *International Studies Review*, 1, 2, ss. 141-172
- Wilson, Dominic, (2003) "Dreaming With BRICs: The Path to 2050," *Goldman Sachs*, s. 1 (<http://www.goldmansachs.com/korea/ideas/brics/99-dreaming.pdf>) Erişim: 2 Aralık 2014.
- Wohlforth, William C. (1999) "A Stability of Unipolar World," *International Security*, 24. 1, ss. 5-41.
- Wright, Q. (1942) *A Study of War*, Volume II, (Chicago: The University of Chicago Press).
- Yılmaz, Hasan, (2003) "Irak'ta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası", *Avrasya Dosyası*, 6, 3, ss. 68-69.
- Yıldızoğlu, Ergin, (2003) *Hegemonyadan İmparatorluğa*, (İstanbul: Everest Yayınları,).
- Yıldızoğlu, Engin, (2002) *Dinozorun Kuyruğu*, (İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları,).
- Yinanç Rafet ve Taşdemir, Hakan, (2002) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, (Ankara: Seçkin Kitapevi).

İnternet:

About ISAF, (<http://www.isaf.nato.int/history.html>), Erişim: 28 Kasım 2014.

Address to the United Nations, October 1, 1990, (<http://millercenter.org/president/bush/speeches/speech-3426>)

“America’s Image Slips but Allies Share US Concerns Over Iran, Hamas,” *Pew Global Attitudes Project*, 13 Haziran 2006. (<http://www.pewglobal.org/2006/06/13/americas-image-slips-but-allies-share-us-concerns-over-iran-hamas/#>) Erişim: 29 Kasım 2014.

Bush, George Herbert, (1990) Address to the United Nations, (<http://millercenter.org/president/bush/speeches/speech-3426>) Erişim: 12 Aralık 2014.

Boucher Announces Coalition for Immediate Disarmament of Iraq Countries to offer military, post-conflict support (<http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2003/03/20030318202511nosmohtp0.3604242.html#axzz3KOU7dAjp>), Erişim: 29 Kasım 2014.

“Brazil Economic Growth Slow in 2014: IMF,” 8 Nisan 2014. (<http://www.enca.com/money/brazil-economic-growth-slow-2014-imf>), Erişim: 4 Aralık 2014.

Charter of the United Nations, (<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>), Erişim: 28 Kasım 2014.

Charter of the United Nations (<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>) Erişim: 28 Kasım 2014.

Dayton Peace Accords, (http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf), Erişim: 4 Kasım 2014.

Full Text: Tony Blair’s Speech, (<http://www.theguardian.com/politics/2001/oct/02/labourconference.labour6>), Erişim 27 Kasım 2014.

“German Intelligence Differs From US on Iraq,” *ISN Security Watch*, Erişim: 1 Ocak 2015.

Globalization and International Trade, (http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyondco/beg_12.pdf), Erişim: 22 Kasım 2014.

- “Global Unease with Major World Powers,” *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/global-unease-with-major-world-powers/>) Erişim: 29 Kasım 2014.
- OECD, (2003) “Economic Survey of Brazil 2003,” (<http://www.oecd.org/brazil/economic-survey-brazil.htm>), Erişim: 4 Aralık 2014.
- OECD, (2014) “Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2014,” (<http://www.oecd.org/site/seao/Pocket%20Edition%20SAEO2014.pdf>), Erişim: 4 Aralık 2014.
- Partnership For Peace Programme, (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm), Erişim: 2 Kasım 2014.
- Protocol of Proceedings of Crimea Conference, (1945) (<http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp>), Erişim: 2 Eylül 2014.
- “Sixth BRICS Summit – Fortaleza Declaration,” *Brazil Ministry of External Relations*, 15 Temmuz 2014. (<http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/214-sixth-brics-summit-fortaleza-declaration>), Erişim: 5 Aralık 2014.
- “Selected Speeches of President George W. Bush 2001-2008,” s. 66. (http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf), Erişim: 27 Kasım 2014.
- “South Africa 2014,” *African Economic Outlook*, (http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2014/PDF/CN_Long_EN/Afrique_du_Sud_EN.pdf), Erişim: 4 Aralık 2014.
- The President Radio Address, 15 Eylül 2001, (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=25001>), Erişim: 27 Kasım 2014.
- The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. (<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>), Erişim: 1 Aralık 2014.
- Transcript of “Putin’s Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy, 2007,” *The Washington Post*, (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>) Erişim: 4 Ocak 2014.

- UN, (2014) "World Economic Situations and Prospects 2014," (http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014_Chap1_en.pdf), Erişim: 4 Aralık 2014.
- UN Yearbook 1992
(<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1992&page=355&searchType=advanced>) Erişim: 2 Kasım 2014.
- "Views of US and American Foreign Policy," *Pew Global Attitudes Project*, 27 Haziran 2007, (<http://www.pewglobal.org/2007/06/27/chapter-1-views-of-the-u-s-and-american-foreign-policy/>) Erişim: 29 Kasım 2007.
- White House, 1995. "A National Security Strategy Of Engagement And Enlargement", (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>). Erişim: 25 Kasım 2014.
- World Bank, (8 Ekim 2014) "Russia Overview," (<http://www.worldbank.org/en/country/russia/overview>), Erişim: 4 Aralık 2014
- World Bank, (2014) "China Economic Update-June 2014," (<http://www.worldbank.org/en/country/china/publication/china-economic-update-june-2014>), Erişim: 5 Aralık 2014.